<u>અસ્વીકરણ:</u> સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

ઇંદોર ડેવેલપમેંટ ઓથોરીટી

વિ.

મનોહર લાલ અને અન્ય વગેરે

સ્પે.લિવ પીટીશન (સી) નં.૯૦૩૬–૯૩૩૮ ઓફ ૨૦૧૬)

[અરૂણ મીશ્રા, ઇંદીરા બેનર્જી, વિનિત સરન, એમ.આર.શાહ અને એસ.રવિન્દ્ર ભટ્ટ, ન્યાયમૂર્તિ શ્રીઓ]

ન્યાય વિતરણ પ્રણાલી:પ્રેક્ટિસ અને પ્રક્રિયા.ન્યાયાધીશની બરતરફી.જે ન્યાયાધીશે નાની બેન્ચમાં અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હોય અને કેસને મોટી બેન્ચમાં મોકલવામાં આવ્યો હોય, અભિપ્રાયના સંઘર્ષને કારણે કે અન્યથા, તે મામલાની સુનાવણી મોટી બેન્ચમાં કરી શકે છે.યોજાયો હતો:કાયદાના કોઈપણ મુદ્દા અને તેની સુધારાત્મક પ્રક્રિયા પર નિર્ણય આપવો એ ન્યાયાધીશને અલગ કરવા માટેનો આધાર ન કહી શકાય; અન્યથા, કોઈ ન્યાયાધીશ સમીક્ષા, સુધારાત્મક અરજી અથવા મોટી બેન્ચને કરવામાં આવેલા સંદર્ભની સુનાવણી કરી શકે નહીં.જે ન્યાયાધીશે નાના સંયોજનમાં કોઈ નિર્ણય આપ્યો હોય તેને જ્યારે મોટી

બેન્ચનો સંદર્ભ આપવામાં આવે ત્યારે મોટી બેન્ચનો ભાગ બનવા માટે ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવતો નથી.તેના બદલે, વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતો તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં એક જ ન્યાયાધીશ/ન્યાયાધીશોને મોટી બેન્ચમાં સામેલ કરવાની સતત પ્રથા પ્રવર્તે છે.(અરુણ મિશ્રા, જે.)

ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીઃપ્રેક્ટિસ અને પ્રક્રિયા.ન્યાયાધીશને બરતરફ કરવાની વિનંતી કાયદાકીય પૂર્વધારણાના આધારે કરવામાં આવી હતી.યોજાયો હતોઃઅગાઉના ચુકાદામાં વાદી દ્વારા રજૂ કરાયેલા દ્રષ્ટિકોણની તરફેણમાં અથવા વિરુદ્ધ કોઈ ચોક્કસ મત રાખવામાં કંઈ ખોટું નથી.કોઈ પણ વાદી પસંદ કરી શકતો નથી કે બેન્ચમાં કોણ હોવું જોઈએ.તે એમ ન કહી શકે કે જે ન્યાયાધીશે કોઈ ચોક્કસ મુદ્દા પર કેસનો નિર્ણય લીધો હોય, જે પછીથી તેના હિતની વિરુદ્ધ જઈ શકે છે અથવા મોટી બેન્ચનો ભાગ છે, તેણે તેના કેસની સુનાવણી ન કરવી જોઈએ.વધુમાં, જો કોઈ પક્ષ અથવા તેના વકીલ તેની સમક્ષ ન્યાયાધીશને અલગ કરવાના પ્રશ્ન પર લાંબી દલીલ કરી શકે છે, તો તે તેના દ્વારા આપવામાં9036 આવેલા ચુકાદાની શુદ્ધતા પર પણ સફળતાપૂર્વક સવાલ કરી શકે છે.જો પક્ષકારોને એ આધાર પર ન્યાયાધીશને અલગ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવે કે નાની બેન્ચમાં ન્યાયાધીશ દ્વારા અભિપ્રાય લેવામાં આવ્યો છે, જેની ચોકસાઈનો નિર્ણય મોટી બેન્ચ દ્વારા કરવો પડે છે, જેમાં તે જ ન્યાયાધીશનો સમાવેશ થાય છે, તો ન્યાયાધીશના એક અથવા બીજી રીતે અભિપ્રાય લેવાના આધારે તર્કની સમાનતાના આધારે અલગ થવાની માંગ કરી શકાય છે, એવા કોઈ અલગ કેસમાં પણ જેમાં સમાન મુદ્દાઓ સામેલ હોય, જો

ન્યાયાધીશે અગાઉ સમાન મુદ્દાઓ પર નિર્ણય લીધો હોય, તો તે જ અદાલતમાં અથવા અલગ અદાલતમાં.આ ફોરમ શોપિંગના પૂરનાં દરવાજા ખોલશે.કાયદાકીય પૂર્વનિર્ધારણની કાલ્પનિક આશંકા પર પીછેહઠ કરવી, વાસ્તવમાં એ વિનંતીને સ્વીકારવા સમાન હશે કે કોઈ ચોક્કસ પક્ષકારને અનુકૂળ હોય તેવા દ્રષ્ટિકોણની તરફેણમાં ચોક્કસ દ્રષ્ટિકોણ અને વલણ ધરાવતા ન્યાયાધીશે બેન્ચનું સંચાલન કરવું જોઈએ.તે માત્ર બેન્ચ શોધવાની મંજૂરી જ નહીં આપે, પરંતુ ન્યાયિક શિસ્તની વિરુદ્ધ પણ હશે અને સામાન્ય માણસના વિશ્વાસને ઘટાડશે, જેના માટે ન્યાયિક વ્યવસ્થા ટકી રહેશે.જો ચુકાદાના રૂપમાં કાનૂની પૂર્વ–સ્વભાવના આધારે અલગ થવાની વિનંતી સ્વીકારવામાં આવે, તો તે સ્વતંત્ર ન્યાયિક પ્રણાલીની ઈમારતને જ નષ્ટ કરી દેશે.સમગ્ર ન્યાયિક વ્યવસ્થા મજબૂત બંધારણીય સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે.રોસ્ટર બનાવવાની સત્તા ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને આપવામાં આવે છે જેથી મુકદ્દમાઓ એવા ન્યાયાધીશોની પસંદગી કરી શકતા નથી કે જેમની સામે તેમણે કોઈ બાબતમાં દલીલ કરવી પડે, અને તેઓ એક બંધારણીય અધિકારી છે જેમને આ કાર્ય સાથે સર્વોચ્ચ સ્તરે રોસ્ટર બનાવવાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.એકવાર તેણે પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી લીધા પછી, તે પસંદ કરવાનું ન્યાયાધીશો પર નથી.તેમના શપથ મુજબ, તેઓએ કોઈ પણ દુર્ભાવના, મુકદ્દમાઓ પ્રત્યે પક્ષપાત અથવા કોઈ કારણ વગર ભય અને નિષ્પક્ષતા વિના તેમની ફરજો નિષ્પક્ષ રીતે નિભાવવી પડશે.અદાલતનો દુરુપયોગ.બેન્ચ શિકાર.

(અરુણ મિશ્રા, જે.)

અદાલતનો દુરુપયોગઃબેન્ચ શિકાર.વાદીઓ દ્વારા ન્યાયાધીશને અલગ કરવાની વિનંતી. યોજાયો હતોઃજો વિનંતી માટે અલગ થવાની વિનંતીઓ સ્વીકારવામાં આવે, તો વાદીઓ મુખ્ય ન્યાયાધીશની રોસ્ટર બનાવવાની સત્તાઓ અનૈતિક રીતે સંભાળી લેશે અને તે ન્યાયિક વ્યવસ્થામાં દખલગીરી કરવા સમાન હશે, શક્તિશાળી લોકો દ્વારા વિવિધ માધ્યમોનો ઉપયોગ કરીને અને દરેક ખૂણેથી તમામ પ્રકારના દબાણ મૂકીને ચોક્કસ બેન્ચ હોવી.વધુમાં, આવા અન્યાયી સંજોગોમાં અલગ થવું એ ધોરણ બની જશે.જો પીછેહઠ કરવામાં આવે તો, તે અનૈતિક વાદીને તેમની પસંદગીના ન્યાયાધીશ માટે જગ્યા આપવા સમાન હશે જે તેમના દ્વારા પ્રચાર કરવાના મંતવ્યો શેર કરી શકે.ઉપરોક્ત વેશ હેઠળ કોઈ પણ વ્યક્તિને આવો કોઈ અધિકાર આપી શકાતો નથી.ન્યાય વિતરણ પ્રણાલી. (અરુણ મિશ્રા, જે.)

> ‘ન્યુઝીલેન્ડની અપીલ અદાલતના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ ગ્રાન્ટ હેમન્ડ દ્વારા 'ન્યાયિક પીછેહઠ'–નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીઃ ન્યાયાધીશની બરતરફી કોણ નક્કી કરે.યોજાયો હતોઃપીછેહઠ એટલે કોઈ પણ વાદી દ્વારા બેન્ચ પસંદ કરવા માટે દબાણ ન કરવું.તે ન્યાયાધીશ માટે છે કે જેની ભાગીદારી સામે વાંધો છે, તે અલગ અરજી નક્કી કરે છે.વધુમાં, અલગ થવા માટેની લાંબી દલીલો સાંભળવાની શરમ એ અલગ થવાનું અનિવાર્ય કારણ ન હોવું જોઈએ.ન્યાય વિતરણ અથવા ન્યાયાધીશ તરીકે ફરજ નિભાવવા અને ન્યાયિક નિર્ણય લેવાના માર્ગમાં કંઈપણ આવવું જોઈએ નહીં.(અરુણ મિશ્રા, જે.)

મેસર્સ ઉજાગર પ્રિન્ટ્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૬) સપ્લિમેન્ટ.એસ. સી. સી. ૬૫૨. પર આધાર રાખ્યો.

પૂણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને એન. આર. વિ.હરકચંદ મિસિરીમલ સોલંકી અને અન્ય. (૨૦૧૪) ૩ એસસીસી ૧૮૩:[૨૦૧૪] ૧ એસસીઆર ૭૮૩; યોગીશ નીમા અને ઓ. આર. એસ. વિ.મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૬) ૬ એસ.સી.સી. ૩૮૭; શ્રી બાલાજી નગર રહેણાંક સંગઠન વિરુદ્ધ તમિલનાડુ રાજ્ય (૨૦૧૫) ૩ એસસીસી ૩૫૩: [૨૦૧૪] ૭ એસસીઆર ૭૯૯; ઇન્દોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી વિરુદ્ધ શૈલેન્દ્ર (મૃત) એલઆર દ્વારા. એન્ડ ઓર્સ., ૨૦૧૮ એસસીસી ઓનલાઈન એસસી ૧૦૦; સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિરુદ્ધ યુનાઇટેડ મોટર્સ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, [૧૯૫૩] એસસીઆર ૧૦૬૯; બંગાળ ઇમ્યુનિટી કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય, [૧૯૫૫] ૨ એસસીઆર ૬૦૩; મેસર્સ ઉજાગર પ્રિન્ટ્સ એન્ડ ઓઆરએસ. (૨) વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય (૧૯૮૯) ૩ એસસીસી ૪૮૮:[૧૯૮૮] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૭૭૦; એમ્પાયર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ.ભારત સંઘ (૧૯૮૫) ૩ એસ. સી. સી. ૩૧૪:[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૨૯૨; જ્ઞાન દેવી આનંદ વિ. જીવન કુમાર અને અન્ય (૧૯૮૫) ૨ એસસીસી ૬૮૩:[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસ. સી. આર. ૧; ગણપત લાઢા વિરુદ્ધ શશીકાંત વિષ્ણુ શિંદે (૧૯૭૮) ૨ એસ. સી. સી. ૫૭૩:[૧૯૭૮] ૩ એસ. સી. આર. ૧૯૮; સજ્જન સિંહ વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય ૧૯૬૫ એ. આઈ. આર. એસ. સી.

૮૪૫:[૧૯૬૫] એસસીઆર ૯૩૩; દમદિલાલ વિ. પરાશ્રમ (૧૯૭૬) ૪ એસસીસી ૮૫૫:[૧૯૭૬] પૂરક.એસસીઆર ૬૪૫; કેશવાનંદ ભારતી વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય (૧૯૭૩) ૪ એસસીસી ૨૨૫:[૧૯૭૩] પૂરક.એસસીઆર ૧; હૈદરાબાદ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ અને એન. આર. વિ.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ. (૧૯૯૫) ૫ એસસીસી ૩૩૮:[૧૯૯૫] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૨૮૭; ખંડેલવાલ મેટલ એન્ડ એન્જિનિયરિંગ વર્ક્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૫) ૩ એસસીસી ૬૨૦:[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૭૫૦; હૈદરાબાદ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ અને એન. આર. વિ.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ. (૧૯૯૯) ૫ એસસીસી ૧૫:[૧૯૯૯] ૩ એસસીઆર ૪૭૧; મેસર્સ ક્લોથ ટ્રેડર્સ (પી) લિમિટેડ વિ.વધારાના સી. આઈ. ટી., ગુજરાત–૧, (૧૯૭૯) ૩ એસ. સી. સી. ૫૩૮:[૧૯૭૯] ૩ એસસીઆર ૯૮૪; ડિસ્ટ્રિબ્યુટર્સ (બરોડા) પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ.ભારત સંઘ અને અન્ય, (૧૯૮૬) ૧ એસ. સી. સી. ૪૩:[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૭૭૮; પેટલાડ તુર્કી રેડ ડાય વર્ક્સ કંપની લિમિટેડ વિ.આવકવેરાના કમિશનર, બોમ્બે ઉત્તર, અમદાવાદ [૧૯૬૩] સપ્લિમેન્ટ.૧ એસસીઆર ૮૭૧; કેશવ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિ.આવકવેરાના કમિશનર, બોમ્બે ઉત્તર, અમદાવાદ [૧૯૬૫] ૨ એસસીઆર ૯૦૮; જમાલ ઉદ્દીન અહમદ વિરુદ્ધ અબુ સાલેહ નઝમુદ્દીન, (૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૨૫૭; સ્ટેટ ઓફ ડબલ્યુ. બી. વી.શિવાનંદ પાઠક, (૧૯૯૮) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૩:

[૧૯૯૮] ૧ એસસીઆર ૮૧૧; અશોક પાંડે વિરુદ્ધ ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલત, (૨૦૧૮) ૫ એસસીસી ૩૪૧:[૨૦૧૮] ૩ એસસીઆર ૩૩૭; સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સ–ઓન–રેકોર્ડ એસોસિએશન અને એ. એન. આર. વિ.ભારત સંઘ (અલગ થવાની બાબત), (૨૦૧૬) ૫ એસ.સી.સી. ૮૦૮:[૨૦૧૫] એસ. સી. આર. ૯૭૫; સુબ્રત રોય સહારા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ. (૨૦૧૪) ૮ એસ.સી.સી. ૪૭૦:[૨૦૧૪] ૧૨ એસસીઆર ૫૭૩; આર. કે. આનંદ વિ. રજિસ્ટ્રાર, દિલ્હી હાઈકોર્ટ (૨૦૦૯) ૮ એસસીસી ૧૦૬:[૨૦૦૯] ૧૧ એસસીઆર ૧૦૨૬; કામિની જયસ્વાલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અન્ન. (૨૦૧૮) ૧ એસસીસી ૧૫૬; બાલ કિશન ગિરી વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૪) ૭ એસસીસી ૨૮૦:[૨૦૧૪] ૬ એસસીઆર ૫૪૫; ઓલ ઇન્ડિયા ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ મેડિકલ સાયન્સ વિ. પ્રો.કૌશલ કે. વર્મા (૨૦૧૫) ૨૨૦ ૪૪૬–નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. જહોન પેટ્રિક લિટકી વિ. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ૫૧૦ યુ. એસ. ૫૪૦ (૧૯૯૪).ઉલ્લેખ કર્યો છે.

શ્રી એમ. સી. સીતલવાડ, તેમની આત્મકથા "માય લાઇફ, લો એન્ડ અદર થિંગ્સ" માં.ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ન્યાય વિતરણ પ્રણાલી: ન્યાયાધીશની બરતરફી પ્રેક્ટિસ અને પ્રક્રિયા.ન્યાયમૂર્તિ અરુણ મિશ્રા અને અન્ય ચાર માનનીય ન્યાયાધીશોની બનેલી પાંચ

ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષ સંદર્ભ.ન્યાયમૂર્તિ અરુણ મિશ્રાને આ આધાર પર બરતરફ કરવા માટેની અરજી કે ન્યાયાધીશ તરીકે તેમણે નાની બેન્ચમાં એક કેસમાં અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો અને તે કેસ હવે આ મોટી પાંચ–ન્યાયાધીશની બેન્ચને મોકલવામાં આવ્યો છે.જસ્ટિસ અરુણ મિશ્રાએ અરજી ફગાવી દીધી હતી.યોજાયો હતોઃ(ખંડપીઠનાં અન્ય ચાર સભ્યો દીઠ):જે ન્યાયાધીશે અગાઉના કારણનો નિર્ણય લીધો હોય તે આખરે પછીની મોટી બેન્ચમાં ભાગ લઈ શકે છે અને ઘણી વાર ભાગ લઈ શકે છે, જેમાં આવા અગાઉના નિર્ણયને પુનર્વિચારણા માટે મોકલવામાં આવે છે.વર્તમાન બેન્ચમાં યોગ્યતાઓ પર સંદર્ભ સાંભળવા માટે ન્યાયમૂર્તિ અરુણ મિશ્રાની ભાગીદારીમાં કોઈ કાનૂની અવરોધ અથવા અવરોધ નથી.આ બેન્ચ તેના ગુણદોષોના આધારે તેને આપવામાં આવેલા સંદર્ભની સુનાવણી કરશે અને નિર્ણય લેશે.

સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સ–ઓન–રેકોર્ડ એસોસિએશન અને એ. એન. આર. વિ.ભારત સંઘ (૨૦૧૬) ૫ એસ.સી.સી. ૮૦૮:[૨૦૧૫] એસસીઆર ૯૭૫–પર આધાર રાખ્યો હતો.

કેસ લૉ સંદર્ભ

ઇન ધ ઓર્ડર ઓફ અરુણ મિશ્રા, ન્યાયમુર્તિ

[૨૦૧૪] ૧ એસસીઆર ૭૮૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨
(૨૦૧૬) ૬ એસસીસી ૩૮૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨

[૨૦૧૪] ૭ એસસીઆર ૭૯૯	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨
[૧૯૫૩] એસસીઆર ૧૦૬૯	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૧૪
[૧૯૫૫] ૨ એસ. સી. આર. ૬૦૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૧૫
[૧૯૮૮] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૭૭૦	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા ૧૬
[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૨૯૨	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા ૧૬
(૧૯૮૬) પૂરક.એસસીસી ૬૫૨	પર આધાર રાખે છે	પેરા ૧૬
[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૧	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૧૭
[૧૯૭૮] ૩ એસસીઆર ૧૯૮	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૧૭
[૧૯૭૬] પૂરક.એસસીઆર ૬૪૫	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૧૭
[૧૯૭૩] પૂરક.એસસીઆર ૧	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા ૧૯
[૧૯૬૫] એસસીઆર	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા ૧૯

૯૩૩		
[૧૯૯૫] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૨૮૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૦
[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૭૫૦	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૦
[૧૯૯૯] ૩ એસસીઆર ૪૭૧	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૦
[૧૯૭૯] ૩ એસસીઆર ૯૮૪	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૧
[૧૯૮૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૭૭૮	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૧
[૧૯૬૩] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૮૭૧	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૨
[૧૯૬૫] ૨ એસસીઆર ૯૦૮	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૨
(૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૨૫૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૩
[૧૯૯૮] ૧ એસસીઆર ૮૧૧	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા ૨૫
[૨૦૧૮] ૩ એસસીઆર ૩૩૭	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૨૬

[૨૦૧૫] એસસીઆર ૯૭૫	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૪
[૨૦૧૪] ૧૨ એસસીઆર ૫૭૩	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પેરા ૩૫
[૨૦૦૯] ૧૧ એસસીઆર ૧૦૨૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૭
(૨૦૧૮) ૧ એસસીસી ૧૫૬	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૮
[૨૦૧૪] ૬ એસસીઆર ૫૪૫	ઉલ્લેખ કર્યો છે	પરિચ્છેદ ૩૯

સિવિલ અપીલેટ જ્યુરિસડીક્શનઃ સ્પે.લિવ પીટીશન (સિવિલ) નં.૯૦૩૬–૯૦૩૮ ઓફ ૨૦૧૬.

મધ્ય પ્રદેશ ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ૩૦.૧૧.૨૦૧૫ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી, ૨૦૦૬ની રિટ અપીલ નં.૫૧૪,૭૯૯ અને ૭૭૨માં ઇન્દોર ખાતેની ખંડપીઠ

સાથે

૨૦૧૫ની સિવિલ અપીલ નં.૪૮૩૫, ૧૯૫૩૨–૧૯૫૫૩૩, ૧૯૩૫૬, ૧૯૩૬૨, ૧૯૩૬૧, ૧૯૩૫૮, ૧૯૩૫૭, ૧૯૩૬૦, ૧૯૩૫૯,૧૯૩૬૩, ૧૯૩૬૪, ૨૦૧૭ની ૧૯૪૧૨, સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (સી) નંબર ૨૦૧૬ની૧૧, ૧૭૦૮૮–૧૭૦૮૯, ૩૭૩૭૫, ૩૩૭૨, ૧૬૫૭૩

૧૬૬૦૫,૨૦૧૬ની ૧૨,૨૦૧૭ની ૧૫૮૯૦, ૩૩૦૨૨, ૩૩૧૨૭, ૩૩૧૧૪, ૨૦૧૮ની ૩૦૪૫૨, ૨૦૧૯ની ૧૬૦૫૧, સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (સી) ૨૦૧૬ની નંબર ૧૫૯૬૭,૨૦૧૮ની ડાયરી નંબર ૨૩૮૪૨,૨૦૧૬ની સિવિલ અપીલમાં ૨૦૧૭ની ૬,૨૦૧૬ની સિવિલ અપીલમાં ૨૦૧૭ની એમ. એ. ૭,૨૦૧૬ની સિવિલ અપીલમાં ૨૦૧૭ની ૪,૨૦૧૭ની સિવિલ અપીલમાં ૮,૨૦૧૭ની સિવિલ અપીલમાં ૨૦૧૮ની એમ. એ. નંબર ૪૫.

તુષાર મહેતા, એસ. જી., સુશ્રી પિંકી આનંદ, એએસજી, અજય બંસલ, એએજી/હરિયાણા, આર. બાલાસુબ્રમણ્યમ, શ્યામ દીવાન, ગોપાલ શંકરનારાયણન, મોહન પરાસરન, દિનેશ દ્વિવેદી, અનૂપ જ્યોર્જ ચૌધરી, ધ્રુવ મહેતા, અનુકૂલ ચંદ્ર પ્રધાન, શશીકિરણ શેટ્ટી, કે. એસ. નામદાર, રામેશ્વર સિંહ મલિક, જયંત મુથ રાજ, વી. શેખર, અનુપ રોય ચૌધરી, સિનિયર એડ., કનુ અગ્રવાલ, મનન પોપલી, રાજીવ રંજન, બી. કે. સતીજા, અજય બંસલ, સુશ્રી વીણા બંસલ, ગૌરવ યાદવ, રાજીવ રંજન, સુશ્રી વીણા બંસલ, સંજય કુમાર વિસેન, સુશ્રી રચના શ્રીવાસ્તવ, સુશ્રી ગરિમા પ્રસાદ, સુશ્રી હેમંતિકા વાહી, સુશ્રી જેસલ વાહી, અશોક અરોરા, શક્તિ સિંહ, અભિષેક આનંદ રાય, ડૉ. સુશીલ બલવાડા, સંજય કપૂર, સુશ્રી મેઘા કર્ણવાલ, ભરત ગંગાધરન, હર્ષલ નારાયણ, સુશ્રી હર્ષિતા રઘુવંશી, વી. એમ. કન્નન , સુશ્રી શુભ્રા કપૂર, પ્રમોદ દયાલ, નિકુંજ દયાલ, સુશ્રી પાયલ દયાલ, રાકેશ કુમાર, અશ્વિની કુમાર, ઝોહેબ હુસૈન, સુશ્રી શશી કિરણ, ડૉ. સતીશ ચંદ્ર, અજય પ્રજાપતિ, મનોજ જૈન, શંકર ચિલ્લાર્જ (મેસર્સ લોયર્સ નિટ એન્ડ કંપની માટે), મધુ પ્રકાશ, ઋતુરાજ

બિસ્વાસ, ઋતુરાજ ચૌધરી, ચંદન કુમાર, પ્રશાંત સિંહ, અંકુર તલવાર, સુશ્રી સ્નિધિ મહેરા, રાજ બહાદુર યાદવ, અશ્વિની કુમાર, સુશ્રી સૌદામિની શર્મા, સુમિત તેતરવાલ , ચાકિતાન વી. એસ. પાપટા, સુશ્રી પીહા વર્મા, જય કુમાર, રવિંદર નૈન, સુશ્રી બીનુ તમતા, પંકજ પાંડે, મનીષ પાલીવાલ, વિકાસ કુમાર, સુશ્રી સુગંધા યાદવ, સુદિપ્તો સરકાર, ગૌરવ અગ્રવાલ, શ્રુતંજય ભારદ્વાજ, વિશાલ સિંહા, જોહેબ હુસૈન, અદીબા મુજાહિદ, વિવેક ગુરનાની, સુશ્રી અદિતિ દાની, બલદેવ કે., રવિ કુમાર, કે. મિશ્રા, યશર્થ કાંત, નિશાંત સિંહ, દીપક ગોયલ, હર્ષ પરાશર, અવિષ્કાર સિંઘવી, સિદ્ધાર્થ બત્રા, રવિંદર કુમાર, સુશ્રી ગરિમા સહગલ, રામ શંકર, આશિષ ચૌબે, એ. વસંતકુમાર, અમિત અરોરા, ઓમ પ્રકાશ કુમાર શ્રીવાસ્તવ, આર. વી. કામેશ્વરન, મહેશ ઠાકુર, શરણ દેવ સિંહ ઠાકુર, સુશ્રી અનુપ્રના બોરદોલોઈ, સુશ્રી શેફાલી ચૌધરી, સુશ્રી વિપાશા સિંહ, શૈલેશ મડિયાલ, વૈભવ રમેશ, સુધાંશુ પ્રકાશ, કાર્તિક આનંદ વિજય કુમાર, સુશ્રી ફરાહ ફાતિમા, હિતેશ કુમાર શર્મા, એસ. કે. રાજોરા, સુશ્રી સંધ્યા શર્મા, આર. કે. શર્મા, જિતેશ મલિક, સતીશ કુમાર, કેવી વિજયકુમાર, કમલેન્દ્ર મિશ્રા, રાજીવ કુમાર દુબે, શશાંક શેખર, શીતલ રાજપૂત, રિતુ રેનીવાલ, નિપુણ કત્યાલ, રાહુલ કૌશિક, પ્રદીપ અગ્રવાલ, લાલ પ્રતાપ સિંહ, ઉમેશ પ્રતાપ સિંહ, અર્જુન અગ્રવાલ, રુચિ કોહલી, કુણાલ વર્મા, શ્રીમતી યુગંધરા પવાર ઝા, રશ્મિ નંદકુમાર, આયુષ્મા અવસ્થી, શંકર નારાયણન, બીવી બલરામ દાસ, ચંદ્ર ભૂષણ પ્રસાદ, પ્રદ્યુમ્ન ગોહિલ, તરૂણા સિંઘ ગોહિલ, સુશ્રી રાનુ પુરોહિત, શિવા પી., સુશ્રી જયક્રિતી એસ. જાડેજા, સિદ્ધાર્થ ચૌધરી, ગૌરવ ગોયલ, સચિન ગુપ્તા,

દિનેશ એસ. બદિયાર, રામેશ્વર પ્રસાદ ગોયલ, પુનીત જૈન, સુશ્રી ક્રિસ્ટી જૈન, હર્ષ જૈન, હર્ષિત ખાંડુજા, શૈલેન્દ્ર શર્મા, પંકજ શર્મા, સુશ્રી પ્રતિભા જૈન, રિતેશ ખત્રી, અભિષેક કુમાર, અજય ચૌધરી, સુશ્રી રચના શ્રીવાસ્તવ, સુદર્શ મેનન, સિમરંદ્ર બી., રામ ગુપ્તા, કેશવ રંજન, સેન્થિલ જગાડે સુશ્રી સોનાક્ષી મલ્હન, સુશ્રી શ્રુતિ ચૌધરી, સુશ્રી મૃણાલ કંવર, અંભોજ કુમાર સિંહા, અભિનવ રામકૃષ્ણ, થોમસ જોસેફ, સુશ્રી અન્ન્યા ઘોષ, આર. આનંદ પદ્મનાભન, શશિ ભૂષણ કુમાર, વિકાસ મહેતા, રજત સહગલ, અપૂર્વ ખાતોર, સી. પરમશિવમ, એમ. યોગેશ કન્ના, અરુણ કે. સિંહા, યશરાજ સિંહ દેવરા, મુનવ્વર નસીમ, સી. એલ. સાહુ, વરુણ ઠાકુર, બ્રજેશ પાંડે, વરિંદર કુમાર શર્મા, શ્રીમતી બલબિંદર કૌર બ્ર. રાજેશ મહાલે, મુકેશ વર્મા, પવન કુમાર શુક્લા, સંજીત પાલીવાલ, યશપાલ ઢીંગરા, પલ્લવ મોંગિયા, દાવનીશ શક્તિવતી, એ. ગોયલ, ડૉ. એમ. એસ. વર્મા, સુશ્રી અકપના મલિક, સુશ્રી રિચા વર્મા, સુશ્રી શશી સિંહ, રજનીશ કુમાર ઝા, મેસર્સ દિલ્હી લો ચેમ્બર્સ, દિવ્યકાંત લાહોટી, મનીષ કૌશિક, પરીક્ષિત આહુજા, પ્રવીણા બિષ્ટ, કાર્તિક લાહોટી, કે. પરમેશ્વર, એમ. વી. મુકુંદા, પી. વી. દિનેશ, સુશ્રી સિંધુ ટી. પી., મુકુંદ પી. ઉન્ની, બિનેશ કે., આર. એસ. લક્ષ્મણ, અશ્વિની કુમાર સિંહ, અનિરુદ્ધ દેશમુખ, રાજેશ શ્રીવાસ્તવ, કે. કે. ત્રિવેદી, મયાંક ત્રિવેદી, મહાવીર ગોડવી, રબીન મજૂમદાર, સૌરવ રોય, હર્ષ આનંદ, ગૌરવ મજૂમદાર, સુશ્રી દેવિકા ખન્ના, યશ અહલાવત, શ્રીમતી વી. ડી. ખન્ના, દેવેન્દ્ર સિંહ, મનીષ કે. બિશ્નોઈ, હીરેન દાસન, અભિમાન શ્રેષ્ઠ, અભિષેક ગુપ્તા, એમ/એસ. એસ. નારાયણ અને શ્રી પાલ સિંહ, બાલાજી શ્રીનિવાસન,

એડ.હાજર પક્ષો તરફે.

કોર્ટના આદેશો અરુણ મિશ્રા, ન્યાયમુર્તિ દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

અરુણ મિશ્રા, ન્યાયમુર્તિ

૧. જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં વાજબી વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર અધિનિયમ , ૨૦૧૩ (ટૂંકમાં, '૨૦૧૩નો અધિનિયમ ') ની કલમ ૨૪ના અર્થઘટનનો પ્રશ્ન આ અદાલતની પાંચ ન્યાયાધીશોની બંધારણીય બેન્ચને મોકલવામાં આવ્યો છે.

૨. પુણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ અને એ. એન. આર. વિ.હરકચંદ મિસિરીમલ સોલંકી અને અન્ય. (૨૦૧૪) ૩ એસ. સી. સી. ૧૮૩એ ૨૦૧૩ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪નું અર્થઘટન કરતો ચુકાદો આપ્યો હતો.યુગેશ નીમા અને ઓઆરએસ. વી.મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૬) ૬ એસ. સી. સી. ૩૮૭, બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે શ્રી બાલાજી નગર રેસિડેન્શિયલ એસોસિએશન વિરુદ્ધ તમિલનાડુ રાજ્ય (૨૦૧૫) ૩ એસ. સી. સી. ૩૫૩ ના નિર્ણય પર શંકા વ્યક્ત કરી હતી અને આ બાબતને મોટી ખંડપીઠે મોકલી હતી.

૩. હજુ સુધી ૨૦૧૭ની અન્ય સિવિલ અપીલ નં.૨૦૯૮૨ માં એસ.એલ.પી. માંથી ઉદ્ભવે છે. (સી) ૨૦૧૬નો નં.૨૧૩૧ (ઇન્દોર વિકાસ સત્તામંડળ વિરુદ્ધ . શૈલેન્દ્ર (મૃત) દ્વારા એલ. આર. એસ. એન્ડ ઓ. આર. એસ., ૨૦૧૮ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૧૦૦) દ્વારા આ બાબતને <આઇ. ડી. ૧> પર મોટી બેન્ચને મોકલવામાં આવી હતી.ઇન્દોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (સુપ્રા) માં

નીચેના અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતાઃ

> “૧૯. એવી પણ વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે આ અદાલત કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને રોકવા માટે પણ બંધાયેલી છે.જે કેસોનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો છે તેને ફરી શરૂ કરવામાં આવી રહ્યો છે.ઈરાદાપૂર્વક વળતરનો સ્વીકાર ન કરવા છતાં અને અદાલતમાં નિવેદન આપવામાં આવે છે કે તેઓ કોઈ પણ કિંમતે વળતર મેળવવા માંગતા નથી, અને તેઓ બાબતો ગુમાવ્યા પછી વારંવાર આ બાબતે આંદોલન કરી રહ્યા છે અને જ્યારે કાર્યવાહી વચગાળાના આદેશો દ્વારા સતત અરજીઓ દાખલ કરીને બાકી રાખવામાં આવે છે, ત્યારે કલમ ૨૪ ની જોગવાઈઓ આવા જમીનમાલિકો દ્વારા લાગુ કરી શકાતી નથી.
>
> ૨૦. એસ. એલ. પી. (સી) <આઇ. ડી. ૧>–યોગેશ નીમા અને ઓ. આર. એસ. વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ એમ. પી. અને ઓ. આર. એસ. માં <આઇ. ડી. ૨> ના આદેશ દ્વારા કલમ ૨૪ લાગુ થવા અંગે પહેલેથી જ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે.અન્ય ઘણા મુદ્દાઓ ઉભા થયા છે જેનો ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પરંતુ પૂણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં તેના પર વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી.(ઉપર).આમ, અહીં એક એવો કેસ છે જ્યાં આ બાબતને મોટી બેન્ચ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ.આ બાબતને યોગ્ય આદેશો માટે ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ મૂકવામાં આવે.”

૪. ઇન્દોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી વિરુદ્ધ શૈલેન્દ્ર (મૃત) થ.(ઉપર),

અમારામાંથી એક, અરુણ મિશ્રા, ન્યાયમુર્તિ , આદર્શ કુમાર ગોયલ, ન્યાયમુર્તિ અને મોહન એમ. શાંતનગૌદર, ન્યાયમુર્તિ ની બનેલી ખંડપીઠે આ બાબતનો નિર્ણય લીધો છે, અને લેવામાં આવેલો મત એ છે કે પૂણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (ઉપર) માં, કોર્ટે ૨૦૧૩ના અધિર્નિયમ ની કલમ ૨૪ના અથ ઘટનના કેટલાક પાસાઓને ધ્યાનમાં લીધા નથી.ઉપરોક્ત નિર્ણયને ત્રણેય ન્યાયાધીશો દ્વારા સર્વસંમતિથી સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો.જો કે, પૂણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (સુપ્રા) એ સંકલન શક્તિની બેન્ચનો ચુકાદો હતો, અમે બે, એટલે કે, હું અને ન્યાયમુર્તિ આદર્શ કુમાર ગોયલે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે નિર્ણય અનિર્ણિત છે.જો કે, મોહન એમ. શાંતનગૌદર, ન્યાયમુર્તિ એ અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે આ બાબતને મોટી બેન્ચમાં મોકલવી યોગ્ય રહેશે.ઈન્દોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (સુપ્રા) માં બહુમતી અભિપ્રાયમાં, ઘડવામાં આવેલા પ્રશ્નોના જવાબ આ રીતે આપવામાં આવ્યા છેઃ

> “૨૨૮. અમારા પ્રશ્નોના જવાબો નીચે મુજબ છેઃ
>
> પ્ર. ના. હુંઃ– ૨૦૧૩ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪માં 'પેઇડ' શબ્દનો અર્થ ૧૮૯૪ના અધિનિયમ ની કલમ ૩૧ (૧) માં 'ચુકવણીની ટેન્ડર' જેટલો જ છે.તેઓ સમાન અર્થ ધરાવે છે, અને કલમ ૩૧ (૨) માં 'જમા' અભિવ્યક્તિ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪ માં 'ચૂકવણી' અથવા કલમ ૩૧ (૧) માં ઉપયોગમાં લેવાતા 'ચુકવણીના ટેન્ડર' માં શામેલ નથી.'પેઇડ'/'ટેન્ડર' અને 'ડિપોઝિટ' શબ્દો અલગ–અલગ અભિવ્યક્તિઓ છે અને તેમની અંદર અલગ–અલગ અર્થો ધરાવે છે.

૨૦૧૩ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪ (૨) માં 'ચૂકવેલ' અભિવ્યક્તિમાં, તે જરૂરી નથી કે ૧૮૯૪ના અધિનિયમ ની કલમ ૩૧ (૨) માં જોગવાઈ મુજબ રકમ કોર્ટમાં જમા કરાવવી જોઈએ.૧૮૯૪ના અધિનિયમ ની કલમ ૩૧ (૨) હેઠળ અદાલતમાં વળતર જમા ન કરવાથી ૨૦૧૩ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪ (૨) હેઠળ સંપાદનમાં વિલંબ થતો નથી.અદાલતમાં થાપણની નિષ્ફળતાને કારણે, યોગ્ય કિસ્સાઓમાં સૌથી વધુ પરિણામ એ હોઈ શકે છે કે વળતર પર વ્યાજનો ઊંચો દર જે ૧૮૯૪ના અધિનિયમ ની કલમ ૩૪ હેઠળ કલ્પના કરવામાં આવી છે અને સંપાદનની સમાપ્તિ નહીં.એકવાર વળતરની રકમ બિનશરતી ટેન્ડર કરવામાં આવે અને તેનો ઇનકાર કરવામાં આવે, તે ચુકવણી સમાન હશે, અને કલમ ૩૧ (૧) હેઠળની જવાબદારી વિસર્જિત થઈ જશે, અને તે ૨૦૧૩ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪ (૨) હેઠળ પણ ચુકવણીની જવાબદારીના નિર્વહન સમાન છે.જે વ્યક્તિએ વળતર સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો છે તે વ્યક્તિ માટે તે વિનંતી કરવા માટે ખુલ્લું નથી કે તે કોર્ટમાં જમા કરવામાં આવ્યું નથી, તેથી સંપાદન સમાપ્ત થઈ ગયું છે.દાવેદારો/જમીનમાલિકો, ઇનકાર કર્યા પછી, તેમની પોતાની ભૂલનો લાભ લઈ શકતા નથી અને કલમ ૨૪ (૨) ની જોગવાઈઓ હેઠળ રક્ષણ મેળવી શકતા નથી.

પ્ર. ના. II:– બાંદા ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (સુપ્રા) માં જણાવ્યા મુજબ જમીન સંપાદનના કેસો હેઠળ ભૌતિક કબજો લેવાની સામાન્ય રીત

પંચનામા દોરવાની છે.પ્ર. ના. III:– ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪ ની જોગવાઈઓ, પ્રતિબંધિત અથવા જૂના દાવાઓને પુનર્જીવિત કરતી નથી, આવા દાવાઓને ધ્યાનમાં લઈ શકાતા નથી.

પ્ર. ના. IV:– અધિનિયમ ૨૪ (૨) ની જોગવાઈઓ મુકદ્દમા દરમિયાન વિતાવેલા સમયગાળાને આવરી લેવાનો ઈરાદો ધરાવતી નથી અને જ્યારે સત્તાવાળાઓ અદાલતના અંતિમ અથવા વચગાળાના આદેશને કારણે અથવા અન્યથા અધિનિયમ ૨૪ (૨) હેઠળ કાર્યવાહી કરવા માટે અક્ષમ થઈ ગયા હોય, ત્યારે આવા સમયગાળાને ૨૦૧૩ના અધિનિયમ ની અધિનિયમ ૨૪ (૨) માં આપેલા પાંચ વર્ષના સમયગાળાથી બાકાત રાખવો પડશે.વચગાળાના આદેશના સમયગાળાને બાકાત રાખવા માટે કલમ ૨૪ (૨) માં કોઈ સભાન ચૂક નથી.આવી જોગવાઈ દાખલ કરવાની કોઈ જરૂર નહોતી.આ ચૂકથી કાનૂની સ્થિતિ અંગે કોઈ નોંધપાત્ર ફરક પડતો નથી.

પ્ર. ના. વી:– ૨૦૧૩ના કાયદાની કલમ ૨૪ હેઠળ પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટેના અન્ય સામાન્ય કાયદાના સિદ્ધાંતો સહિત અધિનિયમ સ ક્યુરી નેમિનેમ ગ્રેવબિટનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે.અંતિમ/વચગાળાના આદેશ દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલો સમયગાળો કે જેના દ્વારા સત્તાવાળાઓ ૧૯૬ કબજો લેવાથી વંચિત રહી ગયા છે તેને બાકાત રાખવો પડશે.કલમ ૨૪ (૨) માં એવી કોઈ અરજી નથી કે જ્યાં કોર્ટે સંપાદનને રદ કર્યું હોય."

જે પ્રશ્નો નં..૨,૩,૪ અને ૫ નક્કી કરવામાં આવ્યા છે, તે પૂણે મ્યુનિસિપલ

કોર્પોરેશન (સુપ્રા) માં ઉદ્ભવ્યા ન હતા.પ્રશ્ન નંબર ૨ જમીન સંપાદનના કેસો હેઠળ કબજો લેવાની રીતના સંદર્ભમાં એક સામાન્ય પ્રશ્ન હતો.યોગેશ નીમા (ઉપરોક્ત) પાસેથી બાકીનો પ્રશ્ન ઊભો થયો.

૫. આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ૨૧.૨.૨૦૧૮ પર અન્ય ખંડપીઠોને વિનંતી કરી હતી કે આ બાબતને મોટી ખંડપીઠે મોકલવી જોઈએ કે નહીં તે મુદ્દે કોઈક રીતે નિર્ણય ન થાય ત્યાં સુધી સુનાવણી મોકૂફ રાખવામાં આવે.

૬. ઇન્દોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી વિરુદ્ધ શ્યામ વર્મા અને અન્ય (એસ. એલ. પી.) કેસમાં આદર્શ કુમાર ગોયલ, ન્યાયમુર્તિ ની અધ્યક્ષતાવાળી ડિવિઝન બેન્ચ. (સી) ૨૦૧૬નો <આઇ. ડી. ૧>) એ આ બાબતને ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશને મોકલવાનું યોગ્ય માન્યું હતું જેથી વહેલી તકે મોટી બેન્ચ દ્વારા ઉકેલવામાં આવતા મુદ્દાઓને મોકલી શકાય.

૭. ૨૨.૨.૨૦૧૮ પર, મારી અને અમિતાવ રોય, ન્યાયમુર્તિ ની બનેલી ખંડપીઠે હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મહારાણા પ્રતાપ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ (રેગ.) અને અન્યમાં કેસ કર્યો છે. (૨૦૧૫ની દીવાની અપીલ નંબર ૪૮૩૫) એ મોટા મુદ્દાની વિચારણા માટે યોગ્ય બેન્ચ રચવા માટે આ બાબત ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશને મોકલી હતી.આમ, તે સ્પષ્ટ છે કે બે–વિભાગીય બેંચો, એટલે કે, એક મારી બનેલી અને બીજી આદર્શ કુમાર ગોયલની બનેલી, ન્યાયમુર્તિ એ આ બાબત ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશને મોકલી હતી.માનનીય, ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશે તમામ મુદ્દાઓને યોગ્ય રીતે ઉકેલવા માટે બંધારણીય પીઠની

રચના કરવી યોગ્ય ગણાવી હતી.

૮. આ કેસ ૬.૩.૨૦૧૮ પર પાંચ ન્યાયાધીશોની બંધારણીય બેન્ચ સમક્ષ સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો.બંધારણીય ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું કે તે પૂણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયની શુદ્ધતા અને ઉપરોક્ત નિર્ણયને પગલે અન્ય ચુકાદાઓ તેમજ ઇન્દોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (ઉપરોક્ત) માં આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓ સહિત તમામ પાસાઓને ધ્યાનમાં લેશે.આમ, તમામ પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટે ખુલ્લા રાખવામાં આવે છે.કોઈ ચોક્કસ પ્રશ્ન મોટી બેન્ચને મોકલવામાં આવ્યો નથી.તે પછી, ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશે સંદર્ભ નક્કી કરવા માટે આ ખંડપીઠે રચના કરી છે.

૯. સામાવાળા વતી વરિષ્ઠ વકીલો શ્રી શ્યામ દિવાન, શ્રી દિનેશ દ્વિવેદી અને શ્રી ગોપાલ શંકરનારાયણને અમારામાંથી એકને અલગ કરવા માટે પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવ્યો છે, એટલે કે; અરુણ મિશ્રા, ન્યાયમુર્તિ એ આધાર પર કે બંધારણીય બેન્ચમાં સી. ડી. ઈ. એફ. જી. એચ. ૧૦૯૬ એ. બી. સી. ડી. ઈ. એફ. જી. એચ. સર્વોચ્ચ અદાલત અહેવાલો [૨૦૧૯] ૧૫ એસ. સી. આર. જે ન્યાયાધીશો નાની પેનલમાં હતા અને અભિપ્રાયની ચોકસાઈનો નિર્ણય બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે કરી શકાતો નથી, કારણ કે અંતિમ અભિપ્રાય ઇન્દોર વિકાસ સત્તામંડળ (સુપ્રા) માં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં પૂણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (સુપ્રા) માં નિર્ણય અનિર્ણિત હોવાનું માનવામાં આવ્યું છે.આમ, જે ન્યાયાધીશે ઇન્દોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (ઉપરોક્ત) માં આ બાબતનો નિર્ણય લીધો છે, તે આ બાબતનો નિર્ણય માત્ર

એક ચોક્કસ રીતે જ કરે છે.એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એવી વાજબી આશંકા છે કે ન્યાયાધીશ મોટી બેન્ચ દ્વારા આ બાબત સાથે વ્યવહાર કરવામાં થોડો પક્ષપાત કરી શકે છે.જેમ કે, આપણામાંના એક, એટલે કે; અરુણ મિશ્રા, ન્યાયમુર્તિ એ અલગ થવું જોઈએ.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ન્યાયાધીશ તેના ચુકાદાનો ચુકાદો આપવા માટે અપીલમાં બેસી શકતા નથી.અધિકારક્ષેત્રો મુખ્યત્વે અધિક્રમિક પ્રણાલી હેઠળ સુધારાત્મક અધિકારક્ષેત્રો છે, અને વ્યાવસાયિક તેમજ સંસ્થાકીય અખંડિતતાની માંગ છે કે એક જ વ્યક્તિ બંને સ્તરે ન્યાયાધીશ ન હોવી જોઈએ.જે ન્યાયાધીશે આ બાબતનો નિર્ણય લીધો છે તે અગાઉના તર્કને ટેકો આપવા માટે પૂર્વ–નિકાલ થઈ શકે છે અને તે કિસ્સામાં, એવું લાગે છે કે તે તેના પોતાના કેસમાં ન્યાયાધીશ છે અથવા તેણી છે.સામાવાળા માટેના વિદ્વાન વકીલનો મત છે કે ઈન્દોર વિકાસ સત્તામંડળ (ઉપરોક્ત) નો નિર્ણય ખોટો છે.કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલે અન્યાયીતા અથવા પક્ષપાતથી ઉપર હોવું જોઈએ.જો ન્યાયાધીશ નિષ્પક્ષતાથી ન્યાય ન આપી શકે તો તેણે રાજીનામું આપવું પડે છે.સંબંધિત ન્યાયાધીશ અથવા ન્યાયાધીશોએ પોતાને માફ કરવા જોઈએ અને કેસમાં બેસવાનું ટાળવું જોઈએ.ન્યાયાધીશ પોતાના નિર્ણયો સામે અપીલ સાંભળી શકતા નથી.

૧૦. તેનાથી વિપરીત, શ્રી તુષાર મહેતા, વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ, શ્રી મોહન પરાસરન, શ્રી અનૂપ ચૌધરી અને શ્રી વિવેક તન્ખા, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલોએ રજૂઆત કરી હતી કે અલગ થવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી અને સારની બાબત તરીકે

આ અદાલતની પ્રથા છે કે જે ન્યાયાધીશોએ અગાઉ આ બાબતનો નિર્ણય લીધો છે અથવા તેને સંદર્ભિત કર્યો છે તેમને બેન્ચનો ભાગ બનાવવામાં આવે છે.તેમણે ઘણા નિર્ણયો ટાંક્યા છે કે જે ન્યાયાધીશોએ ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચમાં ચુકાદો આપ્યો છે તેઓ પાંચ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ અથવા મોટી બેન્ચનો ભાગ બન્યા છે જેણે આ બાબતનો નિર્ણય લીધો હતો.ન્યાયિક નિર્ણયોની બાબતમાં પૂર્વગ્રહ અથવા પૂર્વ–વ્યવહારની અરજી આકર્ષાય નહીં.પૂર્વગ્રહ અથવા પૂર્વ–વ્યવહારની દલીલ ન્યાયેતર પરિબળો પર આધારિત છે.કોર્ટે જેનો જવાબ આપવો જરૂરી છે તે માત્ર કાયદાનો શુદ્ધ પ્રશ્ન છે, અને એવા પ્રસંગો પણ આવે છે જ્યારે ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશે કેસનો નિર્ણય કરીને યોગ્ય બેન્ચ રચવાનું યોગ્ય માન્યું હોય.કોઈ પણ ન્યાયાધીશને આ આધાર પર બરતરફ કરવાની માંગ કરી શકાતી નથી કે તેમણે નાની બેન્ચમાં આપેલા નિર્ણયને મોટી બેન્ચ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવો પડશે.

૧૧. વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલે રજૂઆત કરી હતી કે એક વલણ વધી રહ્યું છે કે જેવી જ મહત્વપૂર્ણ બાબતો સૂચિબદ્ધ થાય છે, બેન્ચના બંધારણને લગતા અખબારોમાં ચોક્કસ લેખો લખવામાં આવે છે અથવા કેસની યોગ્યતા પર નિર્ણયને પ્રભાવિત કરે છે.અખબારના લેખો અદાલતને પ્રભાવિત કરવા માટે લખવામાં આવે છે.ન્યાયિક પ્રણાલીની સ્વતંત્રતા દાવ પર છે, જો આ પ્રકારની સ્થિતિમાં, શક્તિશાળી લોબીઓ દ્વારા અલગ થવાની માંગ કરવામાં આવે છે, અને કોઈપણ અલગ થવું એ ન્યાયાધીશ જે હોદ્દો લે છે તે જ શપથને હરાવી દેશે.

૧૨. શ્રી મોહન પરાસરન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે એ પણ ધ્યાન દોર્યું છે કે આ

અદાલતની પ્રથા કાયદો બનાવે છે, અને જે ન્યાયાધીશોએ નાની બેન્ચમાં બાબતોનો નિર્ણય લીધો છે તેઓ સામાન્ય રીતે મોટી બેન્ચોનું કોરમ બનાવે છે.સવાલ કાનૂની સિદ્ધાંત નક્કી કરવાનો છે.સમીક્ષા અધિકારક્ષેત્ર અને સુધારાત્મક અરજીઓમાં તે જ ન્યાયાધીશ આ મામલાની સુનાવણી કરે છે.જે ન્યાયાધીશોએ નાની બેન્ચમાં આ મામલાની સુનાવણી કરી હોય તેઓ મોટી બેન્ચનો ભાગ બને તેમાં કંઈ ખોટું નથી.આવી બાબતોમાં કોઈ પૂર્વ–નિર્ણય અથવા પૂર્વગ્રહનો કોઈ પ્રશ્ન નથી, અને જેમ કે, નાની રચનામાં આપવામાં આવેલ નિર્ણય અલગ થવાનો આધાર ન હોઈ શકે.

૧૩. આપણી સામે પહેલો પ્રશ્ન એ છે કે જે ન્યાયાધીશે નાની બેન્ચમાં અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે અને અભિપ્રાયના સંઘર્ષને કારણે કે અન્યથા કેસને મોટી બેન્ચમાં મોકલવામાં આવ્યો છે, તે આ મામલાની સુનાવણી મોટી બેન્ચમાં કરી શકે છે કે કેમ.તેનો જવાબ શોધવા માટે, આપણે આ અદાલતની પ્રથા પર ધ્યાન આપવું પડશે.

૧૪. શ્રી એમ. સી. સીતલવાડે તેમની આત્મકથા "માય લાઈફ, લો એન્ડ અદર થિંગ્સ" માં પ્રકરણ ૧૨માં ૧૯૫૫થી ૧૯૬૯ વચ્ચેની ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.તેમણે એસ. આર. દાસ, જે. દ્વારા આપવામાં આવેલા આ અદાલતના એક મહત્વપૂર્ણ નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ હતા.તે બંગાળ ઇમ્યુનિટી કેસ હતો.૧૯૫૩માં, મુખ્ય ન્યાયાધીશ શાસ્ત્રીની અધ્યક્ષતાવાળી બેન્ચ, જેમાં ન્યાયમૂર્તિ ભગવતી સભ્ય હતા, તેમણે ચુકાદો આપ્યો હતો કે બોમ્બે રાજ્ય વિરુદ્ધ યુનાઇટેડ મોટર્સ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, ૧૯૫૩

એસસીઆર ૧૦૬૯માં ન્યાયમૂર્તિ બોઝ અને ન્યાયમૂર્તિ એસ. આર. દાસ સાથે કરાયેલ વેચાણ આંતર–રાજ્ય વેચાણ હોવા છતાં રાજ્ય તે રાજ્યમાં વપરાશ માટે પહોંચાડવામાં આવતા માલ પર વેચાણ વેરો લાદશે, જેમાં ન્યાયમૂર્તિ બોઝે અસંમતિપૂર્ણ ચુકાદો આપ્યો હતો અને જુનિયર ન્યાયાધીશ તરીકે એસ. આર. દાસ, ન્યાયમુર્તિ એ પણ અન્ય નિર્ણયમાં વિપરીત અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો.

૧૫. આ જ પ્રશ્ન બંગાળ ઇમ્યુનિટી કંપની લિમિટેડ વિ. માં ઊભો થયો હતો.બિહાર રાજ્ય, ૧૯૫૫ (૨) એસ. સી. આર. ૬૦૩, જે ત્યારે આવ્યું જ્યારે એસ. આર. દાસ, ન્યાયમુર્તિ મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે કાર્યરત હતા.ન્યાયમુર્તિ એસ. આર. દાસ, જે આ બાબતે મજબૂત મંતવ્યો ધરાવતા હતા, તેમણે આ બાબતને સાત ન્યાયાધીશોની મોટી બેન્ચ સમક્ષ રજૂ કરી હતી, જેમાં બે, ન્યાયમૂર્તિ બોઝ અને ન્યાયમૂર્તિ ભગવતીનો સમાવેશ થાય છે, જેમણે અગાઉના નિર્ણયમાં ભાગ લીધો હતો.યુનાઇટેડ મોટર્સ કેસ (ઉપરોક્ત) માં બહુમતીનો ભાગ રહેલા ન્યાયમૂર્તિ ભગવતીએ મુખ્ય ન્યાયાધીશ શાસ્ત્રીના દૃષ્ટિકોણ સાથે સંમત થઈને તેમના અગાઉના દ્રષ્ટિકોણને ઉલટાવી દીધો હતો અને તેમના કારણો વિગતવાર આપ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે અગાઉનો નિર્ણય ખોટો હતો.એમ. સી. સીતલવાડ દ્વારા "મારું જીવન, કાયદો અને અન્ય વસ્તુઓ" માંથી નીચે આપેલા અવતરણો છેઃ

“જ્યારે એસ. આર. દાસ મુખ્ય ન્યાયાધીશ હતા ત્યારે સુપ્રીમ કોર્ટે આપેલા મહત્વપૂર્ણ નિર્ણયોમાંનો એક બંગાળ ઇમ્યુનિટી કેસ હતો.આ કેસનો એક રસપ્રદ ઈતિહાસ હતો.બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૮૬ (જે તે સમયે હતી) એ રાજ્ય

વિધાનસભાને નિકાસ દરમિયાન આંતર–રાજ્ય વેચાણ અને વેચાણના વ્યવહારો પર વેચાણ વેરો લાદવા પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો. ૧૯૫૩માં, મુખ્ય ન્યાયાધીશ શાસ્ત્રીની અધ્યક્ષતાવાળી સર્વોચ્ચ અદાલતની ખંડપીઠે, જેમાં ન્યાયમૂર્તિ ભગવતી સભ્ય હતા, ચુકાદો આપ્યો હતો કે કોઈ પણ રાજ્ય તે રાજ્યમાં વપરાશ માટે પહોંચાડવામાં આવતી ચીજવસ્તુઓ પર વેચાણ વેરો લાદશે, ભલે તે વેચાણ આંતર–રાજ્ય વેચાણ હોય.આ નિર્ણય બંધારણની સ્પષ્ટ જોગવાઈની વિરુદ્ધ હતો કે સંસદ એકલા જ આંતર–રાજ્ય વેચાણ દરમિયાન વેચાણ પર કર લાદવાની સત્તા આપી શકે છે અને તે અનુચ્છેદ ૨૮૬ (૧) (એ) ના સમજૂતી પર આધારિત હતી, જે લાગુ પડતી ન હતી.ન્યાયમૂર્તિ બોઝે અસંમતિપૂર્ણ ચુકાદો આપ્યો હતો અને એસ. આર. દાસે એક વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ તરીકે અન્ય એક નિર્ણયમાં પણ વિપરીત અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો.

આ જ પ્રશ્ન બંગાળ ઇમ્યુનિટી કંપની લિમિટેડ વિ. માં ઊભો થયો હતો.બિહાર રાજ્ય ૨ જે ત્યારે આવ્યું જ્યારે એસ. આર. દાસ મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે કાર્યરત હતા.બંગાળ ઇમ્યુનિટી કંપનીએ બંગાળમાં ઔષધીય ઉત્પાદનોનું ઉત્પાદન કર્યું હતું અને બિહાર સહિત સમગ્ર ભારતમાં તેનું વેચાણ કર્યું હતું.બિહારમાં કંપનીનું કોઈ કાર્યાલય કે એજન્ટ નહોતું, પરંતુ બિહારના વેચાણવેરાના સત્તાવાળાઓએ કંપનીને બિહારમાં વેપારી તરીકે નોંધણી કરાવવા અને વેચાણવેરો ચૂકવવા માટે દબાણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, કારણ કે વેચાણના સીધા પરિણામ રૂપે બિહારમાં વપરાશ માટે બિહારમાં પહોંચાડવામાં આવેલ માલ બિહારમાં

વેચાણવેરાને પાત્ર હતો, તેમ છતાં વેચાણ બંગાળમાં થયું હતું.બિહાર રાજ્યનો મત યુનાઇટેડ મોટર્સ કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય અનુસાર હતો, પરંતુ આ મામલે મજબૂત મંતવ્યો ધરાવતા દાસે આ બાબતને બે ન્યાયમૂર્તિઓ, ન્યાયમૂર્તિ બોઝ અને ન્યાયમૂર્તિ ભગવતી સહિત સાત ન્યાયાધીશોની મોટી બેન્ચ સમક્ષ રજૂ કરી હતી, જેમણે અગાઉના નિર્ણયમાં ભાગ લીધો હતો.

આ બાબત રાજ્યો માટે ખૂબ જ મહત્વની હતી, કારણ કે યુનાઇટેડ મોટર્સ કેસમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ શાસ્ત્રી દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલા દૃષ્ટિકોણ હેઠળ, એક રાજ્ય–જે રાજ્યમાં વેચાણના સીધા પરિણામે વપરાશ માટે માલ પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો–તે આવા વ્યવહારો પર વેચાણ વેરો વસૂલવાનો હકદાર હશે, જ્યારે, અન્ય દૃષ્ટિકોણ હેઠળ, કોઈ પણ રાજ્ય માલ પર કર લાદવામાં સક્ષમ નહીં હોય, કારણ કે વેચાણનો વ્યવહાર આંતર–રાજ્ય વેચાણ હશે.એકલા કેન્દ્ર જ આંતરરાજ્ય વેચાણ પર વેચાણવેરો લાદવા માટે કાયદો બનાવી શકે છે.તેમાં કોઈ શંકા નથી કે મુખ્ય ન્યાયાધીશ શાસ્ત્રી અને બહુમતી દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૮૬ (૧) (એ) ના સ્પષ્ટીકરણ પર મૂકવામાં આવેલી થોડી તણાવપૂર્ણ રચના એ વિચારને કારણે હતી કે બંધારણ હેઠળ રાજ્યોના આવકના સ્ત્રોતો જે પહેલેથી જ નબળા હતા, તે આવા કિસ્સાઓમાં રાજ્યોને વેચાણવેરો સંપૂર્ણપણે વસૂલવાની તકને નકારીને ઘટાડવો જોઈએ નહીં.

તમામ રાજ્યોને નોટિસો જારી કરવામાં આવી હતી અને તેમાંના ઘણાએ તેમના એડવોકેટ્સ–જનરલ દ્વારા હસ્તક્ષેપ કર્યો હતો.બંગાળ ઈમ્યુનિટી કંપની વતી એન. સી. ચેટર્જી અને બિહાર રાજ્ય વતી બિહારના તત્કાલીન સરકારી વકીલ

લાલ નારાયણન સિંહા હાજર થયા હતા.મેં પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વતી હસ્તક્ષેપ કર્યો હતો.મહાધિવક્તા તરીકે સીકરીએ પૂર્વ પંજાબ રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કર્યું હતું.

શરૂઆતમાં પ્રશ્ન ઊભો થયો કે જો સુપ્રીમ કોર્ટને સંતોષ થાય કે તે ખોટો છે તો શું તે તેના અગાઉના નિર્ણયને રદ કરી શકે છે.આ પહેલો પ્રસંગ હતો કે જેના પર કોર્ટને આ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવા માટે બોલાવવામાં આવી હતી.

અદાલતે સ્વાભાવિક રીતે અપીલની અન્ય અંતિમ અદાલતોમાં અનુસરવામાં આવતી પ્રથાને ધ્યાનમાં લીધી.પ્રિવી કાઉન્સિલે એવું માન્યું હતું કે તે તેના અગાઉના નિર્ણયોને અનુસરવા માટે સંપૂર્ણપણે બંધાયેલ નથી, તેમ છતાં તે બંધારણીય બાબતોમાં ભાગ્યે જ તેમનાથી અલગ હશે કારણ કે તે સરકારો અને વિષયો બંને દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોત.યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સુપ્રીમ કોર્ટે સંખ્યાબંધ પ્રસંગોએ તેના અગાઉના નિર્ણયોને સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢ્યા હતા.દાસ સહિત સુપ્રીમ કોર્ટના મોટાભાગના લોકોએ અમેરિકન પ્રથાને અનુસરવાનું પસંદ કર્યું હતું.દાસે ઇંગ્લેન્ડની સ્થિતિ વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવ્યો હતો જ્યાં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે એવું માન્યું હતું કે તે તેના અગાઉના નિર્ણયો ૩ અને ભારતથી બંધાયેલો છે અને અવલોકન કર્યું હતું.

પરંતુ, સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકા અને ભારત સંઘ જેવા સંઘીય બંધારણ દ્વારા સંચાલિત દેશમાં, જો આ અદાલત દ્વારા તેના પર ખોટું અર્થઘટન કરવામાં આવે તો બંધારણમાં સુધારો કરવો કોઈ પણ રીતે સરળ નથી.બંધારણનું ભૂલભરેલું અર્થઘટન તદ્દન કલ્પનીય રીતે ટકી શકે છે અથવા કોઈપણ રીતે નોંધપાત્ર સમય

માટે અચોક્કસ રહી શકે છે જે જાહેર સુખાકારીને ભારે નુકસાન પહોંચાડે છે.ઉપર ટાંકવામાં આવેલા અમેરિકાની સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોમાં દર્શાવેલ વિચારણાઓ, તેથી, આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયની અવગણના કરવી જોઈએ કે ન કરવી જોઈએ કે ન કરવી જોઈએ તે નક્કી કરવા માટે યોગ્ય છે અને સંપૂર્ણ બળથી લાગુ થાય છે. જો આપણે તેની ભૂલ અને લોકોના સામાન્ય હિતો પર તેની હાનિકારક અસરની ખાતરી રાખીએ તો આપણા બંધારણમાં એવું કંઈ નથી જે આપણને અગાઉના નિર્ણયથી દૂર રહેવાથી અટકાવે.

ત્યારબાદ તેમણે સંખ્યાબંધ સંજોગો તરફ ધ્યાન દોર્યું જેના કારણે અગાઉના નિર્ણયની જે હાનિકારક અસરો હોવાનું તેઓ માનતા હતા તેને સુધારવું જરૂરી બન્યું હતું, જેને તેઓ ભૂલભરેલા માનતા હતા.તેમણે આખરે આ શબ્દોમાં સંચાલક સિદ્ધાંત ઘડ્યોઃ

ન્યાયિક નિર્ણયોની અંતિમતાના સિદ્ધાંતનો સંદર્ભ આપવામાં આવે છે અને આપણા પર દબાણ કરવામાં આવે છે કે આપણે આપણા અગાઉના નિર્ણયને એવા કિસ્સાઓ સિવાય બદલવો જોઈએ નહીં કે જ્યાં કાયદાની ભૌતિક જોગવાઈની અવગણના કરવામાં આવી હોય અથવા જ્યાં નિર્ણય રદ કરાયેલ અથવા સમાપ્ત થયેલા કાયદાને ચાલુ રાખવાની ભૂલભરેલી ધારણા પર આગળ વધ્યો હોય અને આપણે અગાઉના નિર્ણયથી માત્ર એટલા માટે અલગ ન થવું જોઈએ કારણ કે આપણને વિપરીત દ્રષ્ટિકોણ પ્રાધાન્યક્ષમ લાગે છે.અમારે એમ કહેવાની જરૂર નથી કે આપણે આ અદાલતના અગાઉના ચુકાદાનો હળવો વિરોધ ન કરવો જોઈએ.અમારી સમીક્ષાની સત્તા, જે નિઃશંકપણે અસ્તિત્વમાં છે, તેનો

ઉપયોગ યોગ્ય કાળજી અને સાવધાની સાથે થવો જોઈએ અને માત્ર અમારા ધ્યાનમાં લાવવામાં આવેલા દરેક કેસના આસપાસના સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને જાહેર સુખાકારીને આગળ વધારવા માટે જ થવો જોઈએ; પરંતુ અમે અમારી સત્તાને કડક રીતે નિશ્ચિત મર્યાદામાં મર્યાદિત રાખવાનું યોગ્ય માનતા નથી, જેમ કે અમારી સામે સૂચવવામાં આવ્યું છે.

ત્રણ ન્યાયાધીશોની બનેલી લઘુમતીએ જોકે આ સ્થિતિ સ્વીકારી ન હતી.

ગુણદોષ પર, કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ સહિત ચાર ન્યાયાધીશોની બનેલી અદાલતની બહુમતી એવા નિષ્કર્ષ પર આવી કે અનુચ્છેદ ૨૮૬ના કેટલાક ભાગોની જોગવાઈઓ સ્પષ્ટ કરે છે કે તેને વિવિધ વિષયો સાથે વ્યવહાર કરવો પડે છે અને એક ભાગને રજૂ કરી શકાતો નથી અથવા બીજામાં વાંચી શકાતો નથી.નિષ્કર્ષ એ આવ્યો હતો કે ખંડ (૧) (એ) નું સ્પષ્ટીકરણ આખરે ખંડ (૨) સુધી અપવાદ તરીકે અથવા પરંતુક તરીકે વિસ્તૃત કરી શકાતું નથી અને તેને ખંડ (૨) ની મર્યાદાને મર્યાદિત કરવા તરીકે વાંચી શકાય નહીં.જ્યાં સુધી સંસદ અનુચ્છેદ ની અનુચ્છેદ (૨) હેઠળ તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કાયદા દ્વારા અન્યથા ખંડ ન કરે ત્યાં સુધી, કોઈ પણ રાજ્ય આંતર-રાજ્ય વેપાર અથવા વાણિજ્ય દરમિયાન થતા વેચાણ અથવા ખરીદી પર કોઈ કર લાદશે નહીં.મુખ્ય ન્યાયાધીશ શાસ્ત્રીનો નિર્ણય એ હદ સુધી કે તેણે તેનાથી વિપરીત નિર્ણય લીધો હતો તે સિદ્ધાંત અથવા સત્તા પર સારી રીતે આધારભૂત તરીકે સ્વીકારી શકાયો ન હતો.

ત્રણ અસંમત ન્યાયાધીશોમાંથી દરેક દ્વારા અસંમત દ્રષ્ટિકોણ શક્તિશાળી

મંતવ્યોમાં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો.તેમણે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે અનુચ્છેદ ની યોજના એ હતી કે તે બહુવિધ કરવેરાને ટાળવા માટે વેચાણની સ્થિતિ નક્કી કરે છે.તે હેતુ માટે, તેણે વેચાણને બે વર્ગોમાં વિભાજિત કર્યું, "આંતરિક વેચાણ" અને "બાહ્ય વેચાણ", અને કાયદો ઘડ્યો કે રાજ્ય બહારના વેચાણ પર કર ન લગાવી શકે.જ્યારે, તે જ સંદર્ભમાં, સમજૂતીમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું કે જે રાજ્યમાં માલ વપરાશ માટે પહોંચાડવામાં આવે છે તે રાજ્યમાં વેચાણ થયું હોવાનું માનવામાં આવવું જોઈએ, ત્યારે તેનો હેતુ સ્પષ્ટપણે આવા વેચાણને આંતર–રાજ્ય વેપારમાંથી બહાર કાઢવાનો અને તેને આંતર–રાજ્ય વેચાણની લાક્ષણિકતા સાથે છાપવાનો હતો.

સૌથી શક્તિશાળી અસંમતિ એ હતી કે ન્યાયમૂર્તિ ઐયર દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો, જેનો ચુકાદો વિવિધ ન્યાયાધીશો દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓમાં સૌથી વિસ્તૃત અને સૌથી લાંબો હતો.આ કેસમાં એક નોંધપાત્ર ચુકાદો જસ્ટિસ ભગવતીનો હતો, જેમણે યુનાઈટેડ મોટર્સના કેસમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ શાસ્ત્રીના દૃષ્ટિકોણ સાથે સંમત થઈને બહુમતીનો ભાગ બનાવ્યો હતો.તેમણે કુશળતા સાથે તેમના અગાઉના દ્રષ્ટિકોણને બદલ્યો, તેમના કારણો વિગતવાર આપ્યા.તેમની પાસે એવું કહેવાની હિંમત હતી કે અગાઉના નિર્ણયમાં તેમનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ રીતે ખોટો હતો અને જાહેર હિતની માંગ છે કે તેને ઉલટાવી દેવી જોઈએ.(ભાર પૂર્વક)

૧૬. મેસર્સ ઉજાગર પ્રિન્ટ્સ એન્ડ ઓર્સ. (૨) વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય. (૧૯૮૯) ૩ એસ. સી. સી. ૪૮૮, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠની રચના

કરવામાં આવી હતી જેમાં આર. એસ. પાઠક, સી. જે., સબ્યસાચી મુખર્જી, એસ. નટરાજન, એમ. એન. વેંકટચલૈયા અને એસ. રંગનાથન, જે. વિચારણા માટે જે પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો તે એમ્પાયર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. માં નિર્ણયની શુદ્ધતા હતી.ભારત સંઘ (૧૯૮૫) ૩ એસ. સી. સી. ૩૧૪, જેનો નિર્ણય ત્રણ ન્યાયાધીશો, એટલે કે એસ. મુર્તઝા ફઝલ અલી, એસ. વરદરાજન અને ન્યાયમુર્તિ ન્યાયમુર્તિ સબ્યસાચી મુખર્જીની બનેલી બેન્ચ દ્વારા લેવામાં આવ્યો હતો. સબ્યસાચી મુખર્જી, ન્યાયમુર્તિ એ તેમના વતી ચુકાદો આપ્યો હતો અને એસ. મુર્તઝા ફઝલ અલી, ન્યાયમુર્તિ વરદરાજન અંશતઃ સંમત થયા હતા.એમ્પાયર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. માં કોર્ટ વતી વ્યક્ત કરાયેલા ન્યાયમૂર્તિ સબ્યસાચી મુખર્જીના દ્રષ્ટિકોણની ચોકસાઈની તપાસ કરવા માટે આ બાબતનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (સુપ્રા).સબ્યસાચી મુખર્જી, જે. દ્વારા અગાઉના નિર્ણયમાં લેવામાં આવેલા દ્રષ્ટિકોણને સારો કાયદો માનવામાં આવ્યો હતો.આ એક એવો કેસ હતો જેમાં એમ્પાયર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કેસ (ઉપરોક્ત) માં કેટલાક પાસાઓ પર લેવામાં આવેલા દ્રષ્ટિકોણની ચોકસાઈ પર આ અદાલતની અન્ય બેન્ચ દ્વારા મેસર્સ ઉજાગર પ્રિન્ટ્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૯) સપ.એસસીસી ૬૫૨.તદનુસાર, આ મામલો પાંચ ન્યાયાધીશોની બેન્ચને મોકલવામાં આવ્યો હતો.સબ્યસાચી મુખર્જી, ન્યાયમુર્તિ એ બેન્ચના સભ્યોમાંના એક હતા જેમણે એમ્પાયર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કેસ (સુપ્રા) માં તેમના નિર્ણયને સમર્થન આપ્યું હતું.

૧૭. જ્ઞાન દેવી આનંદ વિરુદ્ધ જીવન કુમાર અને અન્યના કેસમાં વાય. વી.

ચંદ્રચુડ, સી. જે., પી. એન. ભગવતી, એસ. મુર્તઝા ફઝલ અલી, અમરેંદ્ર નાથ સેન, પી. બાલકૃષ્ણ એરાડી, જે. જે. ની બનેલી બંધારણીય ખંડપીઠનું વધુ એક ઉદાહરણ છે. (૧૯૮૫) ૨ એસ. સી. સી. ૬૮૩, જ્યાં પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો કે શું વૈધાનિક ભાડાપટ્ટો વારસાગત છે.જ્ઞાન દેવી આનંદ (ઉપરોક્ત) માં, ગણપત લાઢા વિરુદ્ધ શશીકાંત વિષ્ણુ શિંદે, (૧૯૭૮) ૨ એસ. સી. સી. ૫૭૩ માં નિર્ણયની ચોકસાઈ વિચારણા માટે આવી હતી.ગણપત લાઢાના કેસમાં નિર્ણયને નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો અને દામાદીલાલ વિ. પરાશ્રમ, (૧૯૭૬) ૪ એસસીસી ૮૫૫ને સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું.કોર્ટે આ રીતે અવલોકન કર્યું છેઃ

“૩૫. અમારા મતે, આ અદાલત દ્વારા ગણપતિ લાઢા વિરુદ્ધ શશીકાંત વિષ્ણુ શિંદે, (૧૯૭૮) ૨ એસ. સી. સી. ૫૭૩ માં વ્યક્ત કરવામાં આવેલો મત અને તેમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનો જે આપણે અગાઉ ટાંક્યા છે, તે સાચો કાયદો નિર્ધારિત કરતા નથી.ઉપરોક્ત નિર્ણય અધિનિયમ ની કલમ ૫ (૧૧) (બી) માં આપવામાં આવેલી 'ભાડૂત' ની વ્યાખ્યાને યોગ્ય રીતે સમજી શકતો નથી અને અધિનિયમ માં વ્યાખ્યાયિત કરાયેલ ભાડૂતની સ્થિતિને, વ્યાપારી ભાડૂતની સમાપ્તિ પછી પણ ધ્યાનમાં લેતો નથી.દમદિલાલ વિ. પરાશ્રમ, (૧૯૭૬) ૪ એસ. સી. સી. ૮૫૫,૧૧૦૩ના અમારા ચુકાદામાં આ અદાલતે ભાડૂતની સ્થિતિ અને કાનૂની સ્થિતિની યોગ્ય રીતે પ્રશંસા કરી છે, જે કરારની ભાડાપટ્ટેની સમાપ્તિ પછી પણ કબજામાં રહે છે.અમે આ અદાલતના દ્રષ્ટિકોણ અને તેના સમર્થનમાં કારણોને વિસ્તૃત રીતે ટાંક્યા છે.ધનપાલ ચેટ્ટિયાર વિરુદ્ધ યેસોદાઈ

અમ્મલ, (૧૯૭૯) ૪ એસ. સી. સી. ૨૧૪ કેસમાં આ અદાલતની સાત ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે વ્યક્ત કરેલો મત અને તેમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનો જે આપણે અગાઉ ટાંક્યા છે, તે દમાદીલાલ કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણયને સમર્થન આપે છે.આ નિર્ણયો યોગ્ય રીતે જણાવે છે કે મકાનમાલિક દ્વારા કરારની ભાડૂતની સમાપ્તિ ભાડૂતની સ્થિતિમાં ફેરફાર લાવતી નથી, જે ભાડૂત અધિનિયમ ની જોગવાઈઓના આધારે ભાડૂતની સમાપ્તિ પછી કબજામાં રહે છે. ભાડાના કાયદામાં કરવામાં આવેલી જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં ભાડૂતની વ્યાખ્યાનું યોગ્ય અર્થઘટન એ સ્પષ્ટ કરે છે કે કરારની ભાડૂતની સમાપ્તિ છતાં ભાડૂત ભાડૂતના પરિસરમાં સંપત્તિ અથવા વ્યાજનો આનંદ માણવાનું ચાલુ રાખે છે."

૧૮. ન્યાયમૂર્તિ પી. એન. ભગવતીએ આ અભિપ્રાય સાથે સંમતિ દર્શાવી હતી અને ગણપત લાઢાના કેસમાં (ઉપરોક્ત) પોતાના જ નિર્ણયને રદિયો આપ્યો હતો.ન્યાયમૂર્તિ ભગવતીએ આ રીતે નિરીક્ષણ કર્યું છેઃ

"૩. ૬ નવેમ્બર, ૧૯૬૦ના રોજ અપીલકર્તા–મકાન માલિકે ખાલી કરાવવા માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો, જે હવે આપણી સામે છે.૩૦ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૨ ના રોજ, સુનાવણીની પ્રથમ તારીખ, મુદ્દાઓ તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા.૧૮ જૂન, ૧૯૬૩ ના રોજ, ટ્રાયલ કોર્ટે નીચેના તારણો પર દાવો કર્યોઃબહાર નીકળવાની નોટિસ માન્ય હતી અને યોગ્ય રીતે આપવામાં આવી હતી; કાયદાની કલમ ૧૨ (૨) હેઠળ ભાડાની બાકી રકમની યોગ્ય રીતે માંગ કરવામાં આવી હતી; માંગના

એક મહિનાની અંદર ભાડૂત દ્વારા કાયદાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું; કેસ કલમ ૧૨ (૩) (બી) ની જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત હતો અને કલમ ૧૨ (૩) (એ) ની જોગવાઈઓ દ્વારા નહીં કારણ કે જ્યારે પ્રમાણભૂત ભાડાની માંગ કરતી નોટિસ આપવામાં આવી હતી ત્યારે પ્રમાણભૂત ભાડું નક્કી કરવા અંગેનો વિવાદ હજુ પણ બાકી હતો; તેમ છતાં, ભાડૂત કલમ ૧૨ (૩) (બી) ના રક્ષણ માટે હકદાર ન હતો, કારણ કે તે ન હતો. જે શરતો હેઠળ તેને કલમ ૧૨ (૩) (બી) નું રક્ષણ આપી શકાય તે મુજબ નિયમિતપણે ભાડું ચૂકવવું."

૧૯. ઉપરાંત, કેશવાનંદ ભારતી વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય (૧૯૭૩) ૪ એસ. સી. સી. ૨૨૫ના સીમાચિહ્નરૂપ નિર્ણયમાં, સજ્જન સિંહ વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય ૧૯૬૫ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ૮૪૫ કેસમાં આ અદાલત દ્વારા લેવામાં આવેલા અગાઉના અભિપ્રાયને નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો, જોકે બે કેસોમાં કેટલાક માનનીય ન્યાયાધીશો સામાન્ય હતા.

૨૦. હૈદરાબાદ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ અને એ. એન. આર. વિ.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ. (૧૯૯૫) ૫ એસ. સી. સી. ૩૩૮, એ. એમ. અહમદી, સી. જે., એસ. પી. ભરુચા અને કે. એસ. પરિપૂર્ણન, જે. ની બનેલી આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ખંડેલવાલ મેટલ એન્ડ એન્જિનિયરિંગ વર્ક્સ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૫) ૩ એસ. સી. સી. ૬૨૦ માં લેવામાં આવેલા દ્રષ્ટિકોણની શુદ્ધતા પર શંકા વ્યક્ત કરી હતી અને આ બાબતને મોટી ખંડપીઠે મોકલી હતી.મોટી બેન્ચમાં એસ. પી. ભરુચા, બી.

એન. કૃપાલ, એસ. રાજેન્દ્ર બાબુ, સૈયદ મોહમ્મદ કાદરી અને એમ. બી. શાહ, જે. જે. નો સમાવેશ થતો હતો. તેમણે હૈદરાબાદ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ અને એન. આર. વી. માં નોંધાયેલા સંદર્ભનો જવાબ આપ્યો.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ. (૧૯૯૯) ૫ એસસીસી ૧૫.એ નોંધવું અગત્યનું છે કે એસ. પી. ભારુચા, જે., જેમણે નિર્ણયની શુદ્ધતા પર શંકા વ્યક્ત કરી હતી અને આ બાબતને બંધારણીય બેન્ચને મોકલી હતી, તેમણે કેટલાક આધારો પર અગાઉના અભિપ્રાયને નકારી કાઢ્યો છે.

૨૧. મેસર્સ ક્લોથ ટ્રેડર્સ (પી) લિમિટેડ વિ.એડિશનલ સી. આઈ. ટી., ગુજરાત–૧, (૧૯૭૯) ૩ એસ. સી. સી. ૫૩૮, પી. એન. ભગવતી, ડી. એ. દેસાઈ અને એ. ડી. કોશલ, જે. જે. ની બનેલી ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આંતર–કોર્પોરેટ ડિવિડન્ડનો પ્રશ્ન નક્કી કર્યો હતો.આ નિર્ણયની ચોકસાઈ વાય. વી. ચંદ્રચુડ, સી. જે., પી. એન. ભગવતી, અમરેંદ્ર નાથ સેન, ડી. પી. મેડન, એમ. પી. ઠક્કર, જે. ઇન ડિસ્ટ્રિબ્યુટર્સ (બરોડા) પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ બંધારણીય બેન્ચ સમક્ષ વિચારણા માટે લેવામાં આવી હતી.યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓઆરએસ, (૧૯૮૬) ૧ એસસીસી ૪૩, જેમાં મેસર્સ ક્લોથ ટ્રેડર્સ (પી) લિમિટેડમાં નિર્ણય વિ.એડિશનલ.સી. આઈ. ટી., ગુજરાત (ઉપરોક્ત) ને રદ કરવામાં આવ્યું હતું.પી. એન. ભગવતી, ન્યાયમુર્તિ એ બંધારણીય બેન્ચ માટે ચુકાદો આપ્યો હતો.તેઓ મેસર્સ ક્લોથ ટ્રેડર્સ (પી) લિમિટેડ વિરુદ્ધ અગાઉના ચુકાદાના લેખક પણ હતા.એડિશનલ.સી. આઈ. ટી., ગુજરાત (ઉપરોક્ત), જેને રદ કરવામાં આવી હતી.આ અદાલતે આ રીતે

નિરીક્ષણ કર્યું છેઃ

"૧૯. પરંતુ, ભલે અમારા મતે મેસર્સ ક્લોથ ટ્રેડર્સ (પી) લિમિટેડ વિ.એડિશનલ સી. આઈ. ટી., ગુજરાત–૧, (૧૯૭૯) ૩ એસ. સી. સી. ૫૩૮ ભૂલભરેલું છે, પ્રશ્ન હજુ પણ રહે છે કે શું આપણે તેને ઉલટાવી દેવો જોઈએ.સામાન્ય રીતે આપણે આ અદાલતના બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયને ઉલટાવવામાં અનિચ્છા રાખીશું, કારણ કે તે જરૂરી છે કે ન્યાયિક નિર્ણયોમાં સાતત્ય અને સુસંગતતા હોવી જોઈએ અને કાયદો ચોક્કસ અને ચોક્કસ હોવો જોઈએ.તે લગભગ એટલું જ મહત્વપૂર્ણ છે કે કાયદાનું કાયમી સમાધાન થવું જોઈએ જેટલું કે તેનું યોગ્ય રીતે સમાધાન થવું જોઈએ.પરંતુ એવા સંજોગો હોઈ શકે છે કે જ્યાં જાહેર હિત માંગ કરે છે કે અગાઉના નિર્ણયની સમીક્ષા કરવામાં આવે અને તેના પર પુનર્વિચાર કરવામાં આવે.જો કોર્ટને સંતોષ થાય કે આવો નિર્ણય સ્પષ્ટ રીતે ખોટો છે અથવા વૈધાનિક જોગવાઈના અસ્તિત્વ અથવા ચાલુ રાખવાના સંદર્ભમાં ખોટી ધારણા પર આગળ વધે છે અથવા કોર્ટના અન્ય નિર્ણયની વિરુદ્ધ છે, તો સ્ટેર ડિસીસીસના સિદ્ધાંતથી કોર્ટને અગાઉના નિર્ણયને રદિયો આપવાથી રોકવું જોઈએ નહીં.તે જેક્સન, ન્યાયમુર્તિ હતા જેમણે મેસેચ્યુસેટ્સ વિરુદ્ધ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ૩૩૩ યુ. એસ. ૬૧૧ માં તેમના અસંમત અભિપ્રાયમાં કહ્યું હતું:"મને એવું કોઈ કારણ દેખાતું નથી કે શા માટે મારે આજે સભાનપણે ખોટું હોવું જોઈએ કારણ કે ગઈકાલે હું અભાનપણે ખોટો હતો." લોર્ડ ડેનિંગે ઓસ્ટાઇમ વિ. ઓસ્ટ્રેલિયન મ્યુચ્યુઅલ પ્રોવિડન્ટ સોસાયટી (૧૯૬૦) એસી ૫૪૯ માં અવલોકન કર્યું ત્યારે પણ આ જ અસર વિશે કહ્યું હતું:"જ્યાં સુધી તમે ખડકની

ધાર પર ન આવો ત્યાં સુધી પૂર્વનિર્ણ સિદ્ધાંત તમારા સ્વામીઓને ખોટા માર્ગને અનુસરવા માટે મજબૂર કરતું નથી." અહીં આપણે જોઈએ છીએ કે ત્યાં ઓવરરાઈડિંગ વિચારણાઓ છે જે આપણને ક્લોથ ટ્રેડર્સ કેસ (સુપ્રા) માં નિર્ણય પર પુનર્વિચાર અને સમીક્ષા કરવા માટે મજબૂર કરે છે.પ્રથમ સ્થાને, ક્લોથ ટ્રેડર્સ કેસ (ઉપરોક્ત) માં ચુકાદો આ અદાલત દ્વારા ૪ મે, ૧૯૭૯ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તરત જ, થોડા મહિનાની અંદર, સંસદે ક્લોથ ટ્રેડર્સ કેસ (ઉપરોક્ત) માં કલમ ૮૦–એમ પર મૂકવામાં આવેલા અર્થઘટનને ઓવરરાઇડ કરવાના દૃષ્ટિકોણથી ૧ એપ્રિલ, ૧૯૬૮થી પૂર્વલક્ષી અસર સાથે કલમ ૮૦–એએ રજૂ કરી હતી.તેથી ક્લોથ ટ્રેડર્સ કેસ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ણય થોડા મહિના કરતાં વધુ સમય સુધી અમલમાં ન આવ્યો અને એવું ન કહી શકાય કે તે નિર્ણયના આધારે કોઈ પણ કરદાતાને તેના નુકસાન માટે કાર્યવાહી કરવા માટે ગેરમાર્ગે દોરવામાં આવ્યો હતો.ક્લોથ ટ્રેડર્સ કેસ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ણય પહેલા કલમ ૮૦–એમ ની પેટા–કલમ (૧) ના અર્થઘટન અંગે આ અદાલતનો કોઈ નિર્ણય નહોતો, અને તેથી અર્થઘટનના આ પ્રશ્ન પર આ અદાલતનો કોઈ અધિકૃત ચુકાદો નહોતો જેના પર કરદાતા તેની નાણાકીય વ્યવસ્થા કરવા માટે આધાર રાખવાનો દાવો કરી શકે.કલમ ૮૦–એમ ની પેટા–કલમ (૧) ના અર્થઘટનના સંદર્ભમાં ક્લોથ ટ્રેડર્સ કેસ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ણય પહેલાં કોઈપણ હાઈકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલો એકમાત્ર નિર્ણય ગુજરાત હાઈકોર્ટનો હતો.સી।ટી વિ. ક્લોથ ટ્રેડર્સ પ્રા. લિ. (૧૯૭૪) ૯૭ આઇ. ટી. આર. ૧૪૦ (ગુજરાત) અને તે નિર્ણયમાં ચોક્કસપણે એ જ દ્રષ્ટિકોણ અપનાવવામાં આવ્યો

હતો જે અમે વર્તમાન કેસમાં સ્વીકારવા ઇચ્છુક છીએ.તેથી તે જોવું મુશ્કેલ છે કે જો અમારા દ્વારા ક્લોથ ટ્રેડર્સ કેસમાં નિર્ણયને ઉલટાવી દેવામાં આવે તો કોઈપણ આકારણી કરનાર કાયદેસર રીતે કેવી રીતે ફરિયાદ કરી શકે છે કે તેને કોઈ મુશ્કેલી અથવા અસુવિધા થશે.જો એડિશનલમાં ગુજરાત હાઈકોર્ટના નિર્ણય છતાં.સી. આઈ. ટી. વિ. ક્લોથ ટ્રેડર્સ પ્રાઈવેટ લિમિટેડ કરદાતાએ ગુજરાત હાઈકોર્ટનો નિર્ણય ખોટો હોવાનું અને કલમ ૮૦–એમની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ માન્ય કપાતની ગણતરી કરદાતાને મળેલા ડિવિડન્ડની સંપૂર્ણ રકમના સંદર્ભમાં કરી શકાય તેવી ધારણા પર કાર્યવાહી કરી હતી, જે હવે ખોટી હોવાનું જાણવા મળ્યું છે.ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતે મહેસૂલની તરફેણમાં કલમ ૮૦–એમ ની પેટા–કલમ (૧) ના અર્થઘટનના પ્રશ્નનો નિર્ણય લીધો હતો અને આ અદાલતનો કોઈ અલગ મત લેતો નિર્ણય નહોતો તે સારી રીતે જાણીને, કોઈ પણ સમજદાર કરદાતા ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલયનો નિર્ણય ખોટો હોવાના આધારે તેની નાણાકીય વ્યવસ્થા કરવા માટે આગળ વધી શક્યો ન હોત.વધુમાં, આપણે પહેલેથી જ ચર્ચા કરી છે તે કારણોસર, આપણે જોઈએ છીએ કે ક્લોથ ટ્રેડર્સના કેસમાં નિર્ણય સ્પષ્ટ રીતે ખોટો છે કારણ કે તે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ પરિબળને ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ ગયો છે, એટલે કે, કલમ ૮૦–એમ ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ કરવાની જરૂરી કપાત કુલ કુલ આવકમાંથી નથી પરંતુ "ડિવિડન્ડ દ્વારા આવી આવક" માંથી છે.એક અન્ય સંજોગો પણ છે જે અમારા માટે ક્લોથ ટ્રેડર્સના કેસમાં નિર્ણય પર પુનર્વિચાર અને સમીક્ષા કરવી જરૂરી બનાવે છે, અને તે કેમ્બે ઇલેક્ટ્રિક સપ્લાય કંપની કેસ (૧૯૭૮) ૨ એસસીસી ૬૭૭ માં નિર્ણય

છે.ક્લોથ ટ્રેડર્સના કેસનો નિર્ણય કેમ્બે ઇલેક્ટ્રિક સપ્લાય કંપનીના કેસ સાથે અસંગત છે.બન્ને એકસાથે ન રહી શકે.જો એક સાચું હોય, તો બીજું તાર્કિક રીતે ખોટું હોવું જોઈએ અને ઊલટું.તેથી આ બે નિર્ણયો વચ્ચેના સંઘર્ષને ઉકેલવો અને કાયદામાં સુમેળ સાધવો જરૂરી છે અને તે ક્લોથ ટ્રેડર્સના કેસમાં નિર્ણયની ચોકસાઈની તપાસની જરૂર છે.આ જ કારણ છે કે અમે ક્લોથ ટ્રેડર્સના કેસમાં નિર્ણય પર પુનર્વિચારણા અને સમીક્ષા કરી છે, અને આવી પુનર્વિચારણા અને સમીક્ષા પર, અમે એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા છીએ કે ક્લોથ ટ્રેડર્સના કેસમાં નિર્ણય ખોટો છે અને તેને ઉલટાવી દેવો જોઈએ."

આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે કાયદાનું કાયમી સમાધાન થવું જોઈએ અને તેનું યોગ્ય રીતે સમાધાન થવું જોઈએ.એવા સંજોગો હોઈ શકે છે કે જ્યાં જાહેર હિત માંગ કરે છે કે અગાઉના નિર્ણયની સમીક્ષા કરવામાં આવે અને તેના પર પુનર્વિચાર કરવામાં આવે.આમ, તે સ્પષ્ટ છે કે આ અદાલતની આ સતત પ્રથા છે કે જે ન્યાયાધીશોએ અગાઉનો નિર્ણય આપ્યો હતો તેઓ મોટી બેન્ચની અધ્યક્ષતા કરી ચૂક્યા છે અથવા તેનો ભાગ રહ્યા છે.

૨૨. પેટલાડ તુર્કી રેડ ડાય વર્ક્સ કંપની લિમિટેડ વિ.આવકવેરાના કમિશનર, બોમ્બે ઉત્તર, અમદાવાદ (૧૯૬૩) સપ.૧ એસ. સી. આર. ૮૭૧ કેશવ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધમાં વિચારણા માટે આવ્યું હતું.આવકવેરાના કમિશનર એચ. ૧૧૦૭, બોમ્બે ઉત્તર, અમદાવાદ (૧૯૬૫) ૨ એસસીઆર ૯૦૮.કેશવ મિલ્સ કંપની લિમિટેડના સાત ન્યાયાધીશોની બનેલી બંધારણીય બેન્ચ, એમ. હિદાયતુલ્લા, ન્યાયમુર્તિ બંને બાબતોમાં બેન્ચનો ભાગ હતા.આ અદાલતની

પ્રથા સૂચવતા અન્ય ઉદાહરણો પણ ટાંકવામાં આવ્યા છે.

૨૩. શ્રી મોહન પરાસરન વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી છે કે કોર્ટની પ્રેક્ટિસ એ કોર્ટનો કાયદો છે અને બંધનકર્તા છે અને સામાન્ય રીતે તેનાથી વિપરીત નિયમોની ગેરહાજરીમાં તેનું પાલન કરવું જોઈએ.તેમણે જમાલ ઉદ્દીન અહમદ વિરુદ્ધ અબુ સાલેહ નઝમુદ્દીન, (૨૦૦૩) ૪ એસ. સી. સી. ૨૫૭ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં આ મુજબ જણાવ્યું હતું.

"૧૮. ઉપરોક્ત જોગવાઈની પેટા–કલમ (૧) માં ચૂંટણી પંચને ચૂંટણી અરજી રજૂ કરવાની જરૂર હતી.પેટા–કલમ (૨) માં ચૂંટણી પંચના સચિવને અથવા ચૂંટણી પંચ દ્વારા નિયુક્ત અન્ય અધિકારીને ચૂંટણી અરજી પહોંચાડવા અથવા તો નોંધાયેલ ટપાલ દ્વારા મોકલીને આયોગના સચિવ અથવા નિયુક્ત અધિકારીને પહોંચાડવા માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે જેથી તે ચૂંટણી કમિશનરને રજૂ કરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવે.પેટા–કલમ (૧) માં ચૂંટણી પંચના સ્થાને "હાઈકોર્ટ" ને બદલવામાં આવી છે, જ્યારે અગાઉની કલમ ૮૧ની પેટા–કલમ (૨) ને અનુરૂપ જોગવાઈને ફરીથી લાગુ કર્યા વિના દૂર કરવામાં આવી છે.કારણ સ્પષ્ટ કરતાં વધુ છે.સંસદ જાણતી હતી કે જ્યાં સુધી ચૂંટણી પંચની વાત છે, માત્ર ચૂંટણી પંચના સચિવ અથવા ચૂંટણી પંચ દ્વારા નિયુક્ત એવા અન્ય અધિકારી પર જ વિશ્વાસ કરવો જરૂરી માનવામાં આવતો હતો, જેમને ચૂંટણી પંચને રજૂ કરવામાં આવેલી ચૂંટણી અરજી પ્રાપ્ત કરવાની જવાબદારી સોંપવામાં આવી હોય.જ્યાં સુધી હાઈકોર્ટની વાત છે, ત્યાં સુધી આવી જોગવાઈને અધિનિયમ માં લાગુ કરવાની જરૂર નહોતી. ચૂંટણીની અરજી

પર સુનાવણી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર ચૂંટણી ટ્રિબ્યુનલના સ્થાને હાઈકોર્ટને આપવામાં આવ્યો છે.ઉચ્ચ અદાલત એક બંધારણીય અદાલત છે જે અગાઉથી અસ્તિત્વમાં હતી.તે રેકોર્ડની અદાલત છે અને સંપૂર્ણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે.ઉચ્ચ અદાલત અગાઉથી અસ્તિત્વ ધરાવતી ન્યાયિક સંસ્થા હોવાથી તેની પાસે નિયમો, નિર્દેશો અને પ્રથાઓ પણ હતી જે પહેલેથી જ અસ્તિત્વમાં છે અને પ્રચલિત છે અને તેની સમક્ષ રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોના સ્વીકારને સંચાલિત કરે છે; આ જ ચૂંટણી અરજીઓને લાગુ પડશે.કર્સસ ક્યુરી એ લેક્સ ક્યુરી–કોર્ટની પ્રથા એ કોર્ટનો કાયદો છે.દરેક અદાલત તેના પોતાના રેકોર્ડની સંરક્ષક અને તેની પોતાની પ્રથાનો માલિક છે; અને જ્યાં કોઈ પ્રથા અસ્તિત્વમાં છે, તે અત્યંત તાકીદ અને આવશ્યકતાના કિસ્સાઓ સિવાય, તેનું પાલન કરવું અનુકૂળ છે, કારણ કે તે પ્રથા છે, ભલે તેના માટે કોઈ કારણ સોંપવામાં ન આવે; કારણ કે કાયદામાં અવિરત પ્રથા સામાન્ય રીતે એવા સિદ્ધાંતો પર આધારિત હોય છે જે ન્યાય અને સગવડમાં સ્થાપિત થાય છે.(જુઓ બ્રૂમ 'સ લીગલ મેક્સિમ્સ, ૧૦મી આવૃત્તિ.પૃ. ૮૨.)ગુવાહાટી હાઈકોર્ટના નિયમોમાં પ્રકરણ VIII–A ની ગેરહાજરીમાં પણ હાઈકોર્ટ અથવા મુખ્ય ન્યાયાધીશે તેના કોઈ પણ અધિકારીને તેને રજૂ કરવામાં આવેલી ચૂંટણી અરજી પ્રાપ્ત કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં કંઈ ખોટું ન હોત, જેથી અધિનિયમ પ્રકરણ II દ્વારા હાઈકોર્ટને આપવામાં આવેલા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકાય. ગુવાહાટી ઉચ્ચ અદાલતે અધિનિયમ પ્રકરણ II માં કરવામાં આવેલા સુધારાને ધ્યાનમાં રાખીને તેના નિયમોમાં પ્રકરણ VIII–A નો સમાવેશ કરવો યોગ્ય માન્યું.

૨૪. શ્રી મોહન પરાસરન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે જહોન પેટ્રિક લાઈટેકી વિરુદ્ધ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ, ૫૧૦ યુ. એસ. ૫૪૦ (૧૯૯૪) માં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય પર પણ આધાર રાખ્યો છે, જેમાં "ન્યાયેતર સ્રોત" સિદ્ધાંતના આધારે અલગ થવાનો પ્રશ્ન વિચારણા માટે આવ્યો હતો. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યોઃ

"[૫] [૬] [૭] "" ટ્રાયલની અધ્યક્ષતા કરનાર ન્યાયાધીશ, પુરાવા પૂર્ણ થયા પછી, પ્રતિવાદી પ્રત્યે અત્યંત ખરાબ વ્યવહાર કરી શકે છે, જે સંપૂર્ણપણે નિંદનીય વ્યક્તિ હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે. પરંતુ ન્યાયાધીશ આ રીતે પૂર્વગ્રહ અથવા પૂર્વગ્રહ માટે દોષિત નથી, કારણ કે તેનું જ્ઞાન અને તેણે રજૂ કરેલો અભિપ્રાય કાર્યવાહી દરમિયાન યોગ્ય રીતે અને જરૂરી રીતે મેળવવામાં આવ્યો હતો, અને ખરેખર કેટલીકવાર (બેન્ચ ટ્રાયલની જેમ) ન્યાયાધીશના કાર્યને પૂર્ણ કરવા માટે જરૂરી હોય છે. જેમ ન્યાયાધીશ જેરોમ ફ્રેન્કે નિષ્ઠાપૂર્વક કહ્યું: "નિષ્પક્ષતા એ ભોળપણ નથી. નિઃસ્વાર્થતાનો અર્થ બાળક જેવી નિર્દોષતા નથી. જો ન્યાયાધીશ ટ્રાયલ તરીકે ઓળખાતા તે કોર્ટહાઉસ નાટકોમાં અભિનેતાઓના ચુકાદાઓ ન બનાવતા હોય, તો તેઓ ક્યારેય નિર્ણયો આપી શકતા ન હતા. "જે. પી. લિનાહન, ઈન્ક., ૧૩૮ એફ. ૨ડી ૬૫૦,૬૫૪ (સીએ૨ ૧૯૪૩). "પૂર્વગ્રહ" અથવા "પૂર્વગ્રહ" તરીકે અપમાનજનક લાક્ષણિકતાને આધિન ન હોય તેવા મંતવ્યો ન્યાયાધીશો દ્વારા અગાઉની કાર્યવાહીમાં જે શીખ્યા તેના પરિણામે રાખવામાં આવે છે. લાંબા સમયથી ન્યાયાધીશ માટે તે જ કેસમાં તેના રિમાન્ડ પર બેસવું અને તે જ પ્રતિવાદીને સંડોવતા ક્રમિક સુનાવણીમાં બેસવું સામાન્ય અને યોગ્ય માનવામાં આવે છે.

[૮] [૯] (સિદ્ધાંતમાં તે ખોટું છે, જો કે તે વ્યવહારુ બાબત તરીકે ખૂબ દૂર ન પણ હોઈ શકે, ઘણા મંતવ્યોની જેમ, સૂચવે છે કે "ન્યાયેતર સ્રોત" અયોગ્ય પૂર્વગ્રહ અથવા પૂર્વગ્રહ સ્થાપિત કરવા માટેનો એકમાત્ર આધાર છે. તે એકમાત્ર સામાન્ય આધાર છે, પરંતુ વિશિષ્ટ નથી, કારણ કે તે વિશિષ્ટ કારણ નથી કે પૂર્વધારણા ખોટી અથવા અયોગ્ય હોઈ શકે છે. અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ પૂર્વધારણાને "પૂર્વગ્રહ" અથવા "પૂર્વગ્રહ" તરીકે પણ વર્ગીકૃત કરી શકાય છે કારણ કે, ભલે તે રજૂ કરેલા તથ્યો અથવા સુનાવણીમાં બનતી ઘટનાઓથી ઉદ્ભવે છે, તે એટલું આત્યંતિક છે કે વાજબી ચુકાદો આપવામાં સ્પષ્ટ અસમર્થતા દર્શાવે છે. (તે સમજાવે છે કે જેને કેટલીક અદાલતોએ "ન્યાયેતર સ્રોત" સિદ્ધાંતના "વ્યાપક પૂર્વગ્રહ" અપવાદ તરીકે ઓળખાવ્યો છે. જુઓ, દા. ત., ડેવિસ વિ. બોર્ડ ઓફ સ્કૂલ કોમર્સ ઓફ મોબાઇલ કાઉન્ટી, ૫૧૭ એફ. ૨ડી ૧૦૪૪,૧૦૫૧ (સી. એ. ૫ ૧૯૭૫), પ્રમાણપત્ર નકારાયેલ, ૪૨૫ યુ. એસ. ૯૪૪,૯૬ એસ. સી. ટી. ૧૬૮૫, ૪૮ ૧૮૮ (૧૯૭૬).

[૧૩] [૧૪] આ તમામ કારણોસર, અમે વિચારીએ છીએ કે "ન્યાયેતર સ્રોત" સિદ્ધાંત, જેમ આપણે તેનું વર્ણન કર્યું છે, તે કલમ ૪૫૫ (એ) ને લાગુ પડે છે. જેમ આપણે તેનું વર્ણન કર્યું છે, તેમ છતાં, આ સિદ્ધાંતમાં વધુ સિદ્ધાંત નથી. હકીકત એ છે કે ન્યાયાધીશ દ્વારા લેવામાં આવેલો અભિપ્રાય ન્યાયિક કાર્યવાહીની બહારના સ્રોતમાંથી આવે છે તે "પૂર્વગ્રહ અથવા પૂર્વગ્રહ" દૂર કરવા માટે જરૂરી શરત નથી, કારણ કે સુનાવણી દરમિયાન વિકસિત પૂર્વધારણા કેટલીકવાર (ભાગ્યે જ હોવા છતાં) પૂરતી હોય છે. ન તો તે "પૂર્વગ્રહ અથવા પૂર્વગ્રહ" દૂર કરવા માટે પૂરતી શરત છે, કારણ કે ન્યાયિક કાર્યવાહીના સંદર્ભની બહાર મેળવેલા કેટલાક મંતવ્યો

(ઉદાહરણ તરીકે, વિદ્ધતાપૂર્ણ વાંચનમાં મેળવેલા કાયદા અંગે ન્યાયાધીશનો દૃષ્ટિકોણ) પૂરતા નહીં હોય. કારણ કે ન તો ન્યાયેતર સ્રોતની હાજરી પૂર્વગ્રહને સ્થાપિત કરે છે, ન તો ન્યાયેતર સ્રોતની ગેરહાજરી પૂર્વગ્રહને અટકાવે છે, તેથી "ન્યાયેતર સ્રોત" સિદ્ધાંત કરતાં નોંધપાત્ર (અને ઘણીવાર નિર્ણાયક) "ન્યાયેતર સ્રોત" પરિબળના અસ્તિત્વ વિશે વાત કરવી વધુ સારી રહેશે.

[૧૫] [૧૬] [૧૭] [૧૮] વર્તમાન કેસની હકીકતો માટે આપણે તે પરિબળના પરિણામોને સંપૂર્ણ વિગતવાર વર્ણવવાની જરૂર નથી.વર્તમાન હેતુઓ માટે નીચે મુજબ કહેવું પૂરતું છેઃપ્રથમ, ન્યાયિક ચુકાદાઓ પૂર્વગ્રહ અથવા પક્ષપાત પ્રસ્તાવ માટે લગભગ ક્યારેય માન્ય આધાર નથી.યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વિ. ગ્રિનેલ કોર્પોરેશન જુઓ., ૩૮૪ યુ. એસ., ૫૮૩,૫૬ એસ. સી. ટી., ૧૭૧૦ પર.પોતાની જાતમાં અને પોતાની જાતમાં (એટલે કે, આસપાસની ટિપ્પણીઓ અથવા તેની સાથેના અભિપ્રાય સિવાય), તેઓ સંભવતઃ ન્યાયેતર સ્રોત પર નિર્ભરતા દર્શાવી શકતા નથી; અને જ્યારે કોઈ ન્યાયેતર સ્રોત સામેલ ન હોય ત્યારે માત્ર દુર્લભ સંજોગોમાં જ (નીચે ચર્ચા કર્યા મુજબ) જરૂરી પક્ષપાત અથવા વિરોધની માત્રાનો પુરાવો આપી શકે છે.લગભગ નિશ્ચિતપણે, તેઓ અપીલ માટે યોગ્ય આધારો છે, અલગ થવા માટે નહીં.બીજું, ન્યાયાધીશ દ્વારા રજૂ કરાયેલા તથ્યો અથવા વર્તમાન કાર્યવાહી દરમિયાન અથવા અગાઉની કાર્યવાહી દરમિયાન બનેલી ઘટનાઓના આધારે રચાયેલા મંતવ્યો, પક્ષપાત અથવા પક્ષપાત પ્રસ્તાવ માટેનો આધાર નથી, સિવાય કે તે ઊંડાણપૂર્વકના પક્ષપાત અથવા વિરોધનું પ્રદર્શન કરે જે વાજબી ચુકાદાને અશક્ય બનાવે.આમ,

પક્ષકારોને અથવા તેમના કેસોને નિર્ણાયક અથવા નામંજૂર કરતી અથવા પ્રતિકૂળ હોય તેવી સુનાવણી દરમિયાનની ન્યાયિક ટિપ્પણીઓ, સામાન્ય રીતે પૂર્વગ્રહ અથવા પક્ષપાતના પડકારને સમર્થન આપતી નથી.જો તેઓ ન્યાયેતર સ્રોતમાંથી મેળવેલ અભિપ્રાય જાહેર કરે તો તેઓ આમ કરી શકે છે; અને જો તેઓ વાજબી ચુકાદાને અશક્ય બનાવવા માટે આવા ઉચ્ચ સ્તરના પક્ષપાત અથવા દુશ્મનાવટ જાહેર કરે તો તેઓ આમ કરશે.પછીનું (અને કદાચ પહેલાનું પણ) ઉદાહરણ એ નિવેદન છે જે બર્જર વિ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ, ૨૫૫ યુ. એસ. ૨૨,૪૧ <આઇ. ડી. ૧>, ૬૫ <આઇ. ડી. ૨> (૧૯૨૧) માં જિલ્લા ન્યાયાધીશ દ્વારા જર્મન–અમેરિકન પ્રતિવાદીઓ સામે પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધના જાસૂસી કેસમાં કરવામાં આવ્યું હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો; "વ્યક્તિ પાસે ખૂબ જ ન્યાયિક મન હોવું જોઈએ, ખરેખર, જર્મન અમેરિકનો સામે પૂર્વગ્રહ ન હોવો જોઈએ" કારણ કે તેમનું "હૃદય અવિશ્વાસથી ભરેલું છે".” આઈડી., ૨૮ પર (આંતરિક અવતરણ ચિહ્નો અવગણવામાં આવ્યા છે).જો કે, પૂર્વગ્રહ અથવા પક્ષપાત સ્થાપિત ન કરવો એ અધીરાઈ, અસંતોષ, ચીડ અને ગુસ્સાની અભિવ્યક્તિઓ છે, જે અપૂર્ણ પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, સંઘીય ન્યાયાધીશો તરીકે પુષ્ટિ થયા પછી પણ, કેટલીકવાર પ્રદર્શિત કરે છે.કોર્ટરૂમ વહીવટીતંત્રમાં ન્યાયાધીશના સામાન્ય પ્રયાસો–કોર્ટરૂમ વહીવટીતંત્રમાં કડક અને ટૂંકા સ્વભાવના ન્યાયાધીશના સામાન્ય પ્રયાસો પણ–બાકાત રહે છે.

"ન્યાયેતર સ્રોત" શબ્દ, તેનું નામ ધરાવતો વ્યાખ્યાત્મક સિદ્ધાંત ન હોવા છતાં, આપણા અગાઉના કેસોમાંથી માત્ર એકમાં જ દેખાયો છે.યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ વિ.

ગ્રિનેલ કોર્પ., ૩૮૪ યુ. એસ. ૫૬૩,૮૬ એસ.સીટી.૧૬૯૮,૧૬૭૭૮ (૧૯૬૬).ગ્રિનેલમાં સામાવાળાએ આક્ષેપ કર્યો હતો કે ટ્રાયલ જજ તેમની વિરુદ્ધ વ્યક્તિગત પૂર્વગ્રહ ધરાવે છે, અને તેમની ગેરલાયકાત અને ૨૮ યુ. એસ. સી. § હેઠળ નવી સુનાવણીની માંગ કરી હતી.૧૪૪. તે કાયદો, કલમ ૪૫૫ (બી) (૧) ની જેમ, "પૂર્વગ્રહ અથવા ૧૧૧૧ પૂર્વગ્રહ" માટે ગેરલાયક ઠેરવવાની જરૂર છે.પ્રતિવાદીઓના દાવાને નકારી કાઢતાં, કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે "[ટી] તેમણે આક્ષેપ કર્યો હતો કે પૂર્વગ્રહ અને પૂર્વગ્રહને ગેરલાયક ઠેરવવો એ ન્યાયેતર સ્રોતમાંથી ઉદ્ભવવું જોઈએ અને ન્યાયાધીશ આ કેસમાં તેમની ભાગીદારીમાંથી જે શીખ્યા તે સિવાયના કેટલાક આધારે ગુણદોષ પર અભિપ્રાયમાં પરિણમે છે." ૩૮૪ યુ. એસ., ૫૮૩,૮૬ એસ. સી. ટી., ૧૭૧૦ પર."

લીટીકી (સુપ્રા) માં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે ક્રમિક કારણોમાં એક જ ન્યાયાધીશ હોવો ઇચ્છનીય છે.તેઓએ શપથ પ્રત્યે વફાદાર રહેવું પડશે.નીચેનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છેઃ

"એક સામાન્ય ઉદાહરણ લેવા માટે, અરજદારો (જેમ કે અહીં અરજદારો) ઘણીવાર કેટલાક સંબંધિત મુકદ્દમામાં ન્યાયિક ક્ષમતામાં ન્યાયાધીશની અગાઉની ભાગીદારીના આધારે ગેરલાયકાતની માંગ કરે છે.મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં તે આક્ષેપો અયોગ્ય છે, અને તેમનો તાત્કાલિક અસ્વીકાર મહત્વપૂર્ણ છે જેથી કેસ આગળ વધી શકે.ન્યાયાધીશો, જો તેમના શપથ પ્રત્યે વફાદાર હોય, તો દરેક કેસના દરેક પાસાને તટસ્થ અને ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ સ્વભાવ સાથે સંપર્ક કરે છે.તેઓ યોગ્ય રેકોર્ડ પર નિર્ણયો આપવાની અને કેસ અથવા

પક્ષ સાથેના અગાઉના ન્યાયિક સંપર્કોની અવગણના કરવાની તેમની ફરજ સમજે છે.

કેટલાક લોકો એવી દલીલ કરી શકે છે કે જ્યારે ન્યાયાધીશને બીજી કે ત્રીજી વખત પ્રશ્નનો સામનો કરવો પડે ત્યારે "પૂર્વ નિષ્કર્ષને સમર્થન આપવાની પ્રેરણા" અનુભવે છે, ઉદાહરણ તરીકે, રિમાન્ડ પછી સુનાવણી વખતે.રેટનર, પૂર્વ ન્યાયિક કાર્યવાહી માટે ન્યાયાધીશોની ગેરલાયકાત, ૩ ૨૨૮,૨૨૯–૨૩૦ (૧૯૫૭).તેમ છતાં, અમે એ ધારણાને સ્વીકારીએ છીએ કે "કર્તવ્યનિષ્ઠ ન્યાયાધીશ, શક્ય હોય ત્યાં સુધી, પોતાને આ પાત્રના તેના પૂર્વગ્રહથી વાકેફ કરશે, અને તે જ સ્વ–જ્ઞાન દ્વારા, તેમની અસરને નાબૂદ કરશે." જે. પી. લિનાહન, ઈન્ક., ૧૩૮ એફ. ૨ડી ૬૫૦,૬૫૨ (સીએ૨ ૧૯૪૩).હસ્તગત કુશળતા અને બાહ્ય બાબતોને અવગણવાની ક્ષમતા એ ન્યાયિક કાર્યાલયની આવશ્યકતાઓમાંની એક છે.મજબૂત વહીવટની બાબત તરીકે, વધુમાં, ન્યાયાધીશોને સમાન પક્ષો અથવા મુદ્દાઓ સાથે સંકળાયેલા ક્રમિક કારણોની અધ્યક્ષતા કરવાની મંજૂરી આપવી જરૂરી અને સમજદાર હોઈ શકે છે.યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ્સ માટે કલમ ૨૨૫૫ની કાર્યવાહીને સંચાલિત કરતા નિયમો, નિયમ ૪ (એ) જુઓ ("મૂળ દરખાસ્ત જિલ્લા અદાલતના ન્યાયાધીશને તાત્કાલિક રજૂ કરવામાં આવશે, જેમણે મુવન્ટની સુનાવણીની અધ્યક્ષતા કરી હતી અને તેને સજા સંભળાવી હતી, અથવા, જો સજા ફટકારનાર ન્યાયાધીશ ટ્રાયલ જજ ન હોય, તો તે તે ન્યાયાધીશ પાસે જશે જે મુવન્ટ દ્વારા હુમલો કરવામાં આવી રહેલી કાર્યવાહીના તે ભાગનો હવાલો સંભાળતા

હતા").અગાઉની અને હાલની કાર્યવાહીનું જાહેર સ્વરૂપ કેસની સુનાવણી કરવાના તેના અથવા તેણીના નિર્ણયની ઔચિત્યની કાળજી સાથે તોલવું તે ન્યાયાધીશના સંકલ્પને મજબૂત કરે છે.સિદ્ધાંત અને વ્યવહારના આ સમાધાનમાંથી એ માન્યતા આવે છે કે ન્યાયાધીશનો અગાઉનો ન્યાયિક અનુભવ અને સંપર્કો નિષ્પક્ષતા સંબંધિત વાજબી પ્રશ્નોને જન્મ આપતા નથી અને ઘણીવાર આપતા નથી.(ભાર પૂર્વક)

૨૫. રાજ્યમાં ડબલ્યુ. બી. વી.શિવાનંદ પાઠક, (૧૯૯૮) ૫ એસ. સી. સી. ૫૧૩, આ અદાલતે નક્કી કર્યું છે કે કાયદો, નીતિ અથવા વિવેકબુદ્ધિના પૂર્વગ્રહયુક્ત પ્રશ્ન પર ન્યાયાધીશને કેસની સુનાવણી માટે ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવતા નથી.તે નીચે પ્રમાણે રાખવામાં આવ્યું હતું.

“૨૫. પૂર્વગ્રહને પૂર્વકલ્પિત અભિપ્રાય અથવા કોઈ કેસ અથવા મુદ્દાને ચોક્કસ રીતે નક્કી કરવાની પૂર્વધારણા અથવા પૂર્વનિર્ધારણ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય છે, જેથી આવી પૂર્વધારણા મનને પ્રતીતિ માટે ખુલ્લું ન રાખે.હકીકતમાં, તે મનની એક સ્થિતિ છે, જે ચુકાદાઓને અવરોધે છે અને ન્યાયાધીશને કોઈ ચોક્કસ કેસમાં નિષ્પક્ષતાનો ઉપયોગ કરવામાં અસમર્થ બનાવે છે.

૨૬. પક્ષપાતના ઘણા સ્વરૂપો છે.તે આર્થિક પૂર્વગ્રહ, વ્યક્તિગત પૂર્વગ્રહ, વિવાદમાં વિષય–બાબતમાં પૂર્વગ્રહ અથવા નીતિ પૂર્વગ્રહ વગેરે હોઈ શકે છે. તાત્કાલિક કિસ્સામાં, અમે પૂર્વગ્રહના આમાંના કોઈપણ સ્વરૂપો સાથે સંબંધિત નથી.આપણે હાલમાં જોઈશું તેમ, આપણે પક્ષપાતના એક નવા સ્વરૂપનો સામનો કરવો પડશે, એટલે કે, ન્યાયિક જીદને કારણે પૂર્વગ્રહ.

૨૭. કમનસીબે, ન્યાયાધીશો દોષરહિત નથી.મનુષ્ય તરીકે, તેઓ તેમની સખત મહેનત, નિષ્પક્ષ બાબતો અને તેમની સામે મૂકવામાં આવેલી સમસ્યાના ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ મૂલ્યાંકનને પ્રતિબિંબિત કરતા તેમના શ્રેષ્ઠ નિર્ણયોમાં પણ ભૂલો કરી શકે છે.વૈધાનિક જોગવાઈઓના અર્થઘટનની બાબતમાં અથવા કોઈ ચોક્કસ કેસમાં પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે અથવા કાયદા અથવા તથ્યોના પ્રશ્નો નક્કી કરતી વખતે, ભૂલો પ્રામાણિકપણે થઈ શકે છે જે અપીલના તબક્કે સુધારવામાં આવે છે.આ અદાલતોના પદાનુક્રમ પાછળની ફિલસૂફીને સમજાવે છે.આવી ભૂલ હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ દ્વારા પણ થઈ શકે છે, જે જો ઉપલબ્ધ હોય તો લેટર પેટન્ટ અપીલમાં સુધારવામાં આવે છે.

૨૮. જો કોઈ ચુકાદાને ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવે, તો ન્યાયિક શિસ્ત માટે જરૂરી છે કે જે ન્યાયાધીશનો ચુકાદો નકારી કાઢવામાં આવે તેણે તે ચુકાદાને રજૂ કરવો જ જોઈએ.તે, સમાન કાર્યવાહીમાં અથવા સમાન પક્ષો વચ્ચેની કોલેટરલ કાર્યવાહીમાં, નકારી કાઢેલા ચુકાદાને ફરીથી લખી શકતો નથી.જો તે કાયદાના શુદ્ધ પ્રશ્ન પરનો નિર્ણય હોય કે જેને નકારી કાઢવામાં આવ્યો હોય, તો પણ તે પછીના તબક્કે તે જ કાર્યવાહીમાં તેનું પુનરાવર્તન કરી શકાતું નથી કારણ કે ઉચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો જેણે તે ચુકાદાને નકારી કાઢ્યો છે, તે માત્ર કાર્યવાહીના પક્ષકારોને જ નહીં પણ તે ન્યાયાધીશને પણ બાંધે છે જેમણે અગાઉ તે નિર્ણય આપ્યો હતો.તે ન્યાયાધીશ પાસે અન્ય કોઈ કેસમાં સામાન્ય કાયદો અથવા બંધારણીય કાયદાના ચોક્કસ પ્રશ્ન પર તેમના હઠાગ્રહી મંતવ્યોને પુનરાવર્તિત કરવાનો પ્રસંગ હોઈ શકે છે, પરંતુ તે જ કેસમાં નહીં.જો તે

કરવામાં આવે, તો તેની અહંકારી ન્યાયિક જીદને સંતોષવા માટે તેની પોતાની તરફેણમાં તેના પૂર્વગ્રહનું પ્રદર્શન થશે.

૨૯. અગાઉ સૂચવ્યા મુજબ, ન્યાયિક ચુકાદાની એક આવશ્યક જરૂરિયાત એ છે કે ન્યાયાધીશ નિષ્પક્ષ અને તટસ્થ હોય અને તેની સામે મુકવામાં આવેલા કેસની હકીકતો પર તેના મગજને નિરપેક્ષપણે લાગુ કરવાની સ્થિતિમાં હોય.જો તે પૂર્વનિર્ધારિત હોય અથવા પૂર્વગ્રહોથી પીડાય છે અથવા પક્ષપાતી મન ધરાવે છે, તો તે પોતાને ન્યાયાધીશ તરીકે કામ કરવા માટે ગેરલાયક ઠેરવે છે.પરંતુ લિનહાનમાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના ન્યાયમુર્તિ ફ્રેન્ક, ફરીથી, ૧૩૮ એફ ૨ ડી ૬૫૦ કહે છેઃ

“જો, તેમ છતાં, 'પૂર્વગ્રહ' અને 'પક્ષપાત' ને ન્યાયાધીશના મનમાં પૂર્વધારણાઓની સંપૂર્ણ ગેરહાજરી તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે, તો પછી કોઈએ ક્યારેય ન્યાયી સુનાવણી કરી નથી અને કોઈ પણ કરશે નહીં.માનવ મન, બાળપણમાં પણ, કાગળનો ખાલી ટુકડો નથી.આપણે પૂર્વધારણાઓ સાથે જન્મ્યા છીએ.આ દંતકથાથી ઘણું નુકસાન થાય છે કે, માત્ર ન્યાયાધીશ તરીકે હોદ્દાની શપથ લેવાથી, એક માણસ મનુષ્ય બનવાનું બંધ કરી દે છે અને પોતાની જાતને તમામ વૃત્તિઓથી દૂર કરે છે, એક જુસ્સો વિનાનું વિચાર મશીન બની જાય છે.”

[ગ્રિફિથ એન્ડ સ્ટ્રીટ, પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો (૧૯૭૩ એડન.) પણ જુઓ.પી. ૧૫૫; ડી સ્મિથ દ્વારા વહીવટી કાર્યવાહીની ન્યાયિક સમીક્ષા (૧૯૮૦ એડન.),પી. ૨૭૨; ડેવિસ દ્વારા II વહીવટી કાયદો ગ્રંથ (૧૯૫૮

એડન.),પી. ૧૩૦.]

૩૦. આ ટિપ્પણીઓ કાયદા, નીતિ અથવા વિવેકબુદ્ધિના સામાન્ય પ્રશ્નો વિશે પૂર્વધારણાઓ અથવા પૂર્વધારણાઓ સામે, ખાસ કરીને પક્ષ સાથે સંબંધિત તથ્યોના પૂર્વગ્રહ વચ્ચેનો તફાવત સૂચવે છે.સૂચિતાર્થ એ છે કે અગાઉના કેસમાં, ન્યાયાધીશ પોતાને ગેરલાયક ઠેરવશે, પરંતુ પછીના કેસમાં, તે કદાચ નહીં.પરંતુ આ પ્રશ્ન અહીં ઊભો થતો નથી અને તે જેમ છે તેમ જ છોડી દેવામાં આવે છે. (ભાર પૂર્વક)

૨૬. અશોક પાંડે વિરુદ્ધ ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલત, (૨૦૧૮) ૫ એસ. સી. સી. ૩૪૧ માં કામની ફાળવણી અને બેંચોના રોસ્ટરનો પ્રશ્ન વિચારણા માટે આવ્યો હતો.કોર્ટે નક્કી કર્યું છે કે મુખ્ય ન્યાયાધીશે દરેક ન્યાયાધીશની વિશેષતા અને અન્ય પરિબળો પર વિચાર કરવો પડશે.કોર્ટે નોંધ્યું.

“૧૦. તાજેતરમાં, આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ન્યાયિક જવાબદારી અને સુધારા માટે ઝુંબેશ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૨૦૧૮) ૧ એસ. સી. સી. ૧૯૬ માં જણાવ્યું હતું કે રાજસ્થાન રાજ્ય વિરુદ્ધ પ્રકાશ ચંદ, (૧૯૯૮) ૧ એસ. સી. સી. ૧ માં આ અદાલતના નિર્ણયમાં જે સિદ્ધાંતની નોંધ લેવામાં આવી હતી અને તેને માન્યતા આપવામાં આવી હતી, તે ઉચ્ચ અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશના અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાના સંબંધમાં "ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની સત્તાના સંદર્ભમાં પ્રોપ્રિઓ જોરથી લાગુ થવો જોઈએ".મુખ્ય ન્યાયાધીશની સ્થિતિને નીચેના અવલોકનો સાથે પુનરાવર્તિત કરવામાં આવી હતી:(એસસીસી pp. ૧૯૯–૨૦૦, પેરા ૭ &૮)

“૭. ઉચ્ચ ન્યાયાલયના સંદર્ભમાં ઉપરોક્ત સ્થિતિ જણાવવામાં આવી હોવા છતાં, અમને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત સર્વોચ્ચ અદાલતને લાગુ પડે છે.અમે એવું વિચારવા માટે તૈયાર છીએ.જ્યાં સુધી આવી સ્થિતિ સ્પષ્ટ રીતે જણાવવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ મૂંઝવણ થશે.એ નોંધવું જોઇએ કે, આ કોર્ટની પરંપરા પણ રહી છે અને કાયદાને કારણે આ પરંપરા રહી છે.આપણે કોઈ પણ પ્રકારની ખચકાટ વગર સ્પષ્ટ કરવું પડશે કે કાયદાના સિદ્ધાંતો અને ન્યાયિક શિસ્ત અને શિષ્ટાચારને કારણે આ પરંપરાનું પાલન કરવામાં આવે છે.એકવાર મુખ્ય ન્યાયાધીશને માસ્ટર ઓફ ધ રોસ્ટર કહેવામાં આવે, ત્યારે તેમની પાસે જ બેન્ચની રચના કરવાનો વિશેષાધિકાર હોય છે.કહેવાની જરૂર નથી કે, ન તો બે–ન્યાયાધીશોની બેન્ચ કે ન તો ત્રણ–ન્યાયાધીશોની બેન્ચ આ બાબતને પોતાને ફાળવી શકે છે અથવા બેન્ચની રચના માટે નિર્દેશન કરી શકે છે.વિસ્તૃત રીતે કહીએ તો, ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને બેન્ચમાં કોણ બેસશે અથવા કોણ આ બાબત હાથ ધરશે તે અંગે કોઈ નિર્દેશ ન હોઈ શકે કારણ કે તે બેન્ચની રચનાને સ્પર્શે છે.અમે પુનરાવર્તન કરીએ છીએ કે આવો આદેશ પસાર કરી શકાતો નથી.તે કાયદામાં માન્ય નથી અને તેને મંજૂરી નથી.૮. સંસ્થાએ ચોક્કસ માપદંડોની અંદર કામ કરવું પડે છે અને તેથી જ ત્યાં પૂર્વધારણાઓ, નિયમો અને પરંપરાઓ છે.જ્યાં સુધી બેંચોની રચનાની વાત છે, અમે પ્રકાશ ચંદમાં જણાવેલા સિદ્ધાંતોને સ્વીકારીએ છીએ, જે હાઈકોર્ટના સંદર્ભમાં જણાવવામાં આવ્યા હતા, અને સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે તે જ સુપ્રીમ કોર્ટને સંપૂર્ણપણે લાગુ પડશે અને ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને ચોક્કસ બેંચની

રચના કરવા માટે કોઈ પ્રકારનો આદેશ અથવા આદેશ ન હોઈ શકે."

૧૨. માંગવામાં આવેલી રાહત કાનૂની અને બંધારણીય સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે તે હકીકત ઉપરાંત, અરજદારના અભિગમમાં મૂળભૂત ભ્રાંતિ છે, જેને અટકાવવી જોઈએ.અરજદાર એક બંધનકર્તા સિદ્ધાંતની સ્થાપનાની માંગ કરે છે, જે હેઠળ મુખ્ય ન્યાયાધીશની અદાલતમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચમાં માત્ર મુખ્ય ન્યાયાધીશ અને તેમના બે વરિષ્ઠતમ સાથીદારો હોવા જોઈએ, જ્યારે બંધારણીય બેન્ચમાં પાંચ વરિષ્ઠતમ ન્યાયાધીશો (અથવા, તેઓ સૂચવે છે તેમ, ત્રણ વરિષ્ઠતમ અને બે કનિષ્ઠતમ ન્યાયાધીશો) હોવા જોઈએ.એવા કોઈ બંધારણીય આધાર નથી કે જેના આધારે આવા સૂચનને સ્વીકારી શકાય.એક બાબત માટે, જેમ આપણે અગાઉ નોંધ્યું છે તેમ, આ બેંચની રચના કરવાની અને તેમને કેસ ફાળવવાની મુખ્ય ન્યાયાધીશની વિશિષ્ટ ફરજ અને સત્તામાં ઘૂસણખોરી કરશે.વધુમાં, અરજદારને એવી ખોટી ધારણા હોય તેવું લાગે છે કે અમુક શ્રેણીના કેસો અથવા અમુક અદાલતોમાં નિમણૂકની દ્રષ્ટિએ માત્ર વરિષ્ઠતમ ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ થવો જોઈએ.બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૨૪ હેઠળ આ અદાલતમાં નિમણૂક કરાયેલા દરેક ન્યાયાધીશને અદાલતમાં આવતા અને મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા સોંપવામાં આવતા કેસોના ચુકાદાની સમાન ફરજ સોંપવામાં આવી છે.નિમણૂકની દ્રષ્ટિએ વરિષ્ઠતાની કોઈ અસર નથી કે ન્યાયાધીશે કયા કેસોની સુનાવણી કરવી જોઈએ.તે એક સ્થાયી સ્થિતિ છે કે ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલ ચુકાદો અદાલત માટે બોલે છે (સંમત અથવા અસંમત અભિપ્રાયના કિસ્સામાં સિવાય).બંધારણ અનુચ્છેદ ૧૨૪ (૩) માં ઉચ્ચ

અદાલતોમાંથી, બારમાંથી અને પ્રતિષ્ઠિત ન્યાયશાસ્ત્રીઓમાંથી સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોની નિમણૂક માટે એક શરત બનાવે છે.સુપ્રીમ કોર્ટમાં નિમણૂક અનુચ્છેદ ૧૨૪ (૩) હેઠળ તે હોદ્દો સંભાળવા માટે નિર્ધારિત લાયકાતની પરિપૂર્ણતા પર શરતી છે.એકવાર નિમણૂક થયા પછી, અદાલતના દરેક ન્યાયાધીશ મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા સોંપવામાં આવેલા કેસોની સુનાવણી કરવા માટે હકદાર છે અને હકીકતમાં, ફરજ–બંધાયેલા છે.ઉચ્ચ અદાલતોમાંથી લેવામાં આવેલા ન્યાયાધીશોની લાંબા વર્ષોની સેવા પછી આ અદાલતમાં નિમણૂક કરવામાં આવે છે.એ જ રીતે આ અદાલતમાં બઢતી પામેલા બારના સભ્યો પાસે બારમાં પ્રેક્ટિસના વર્ષો દરમિયાન એકત્ર થયેલ વ્યાપક અને વૈવિધ્યસભર અનુભવ હોય છે. એવું સૂચન કરવું કે કોઈ પણ ન્યાયાધીશ ચોક્કસ કેસોનો નિર્ણય લેવા માટે વધુ સક્ષમ હશે અથવા ચોક્કસ શ્રેણીના કેસ માત્ર સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોમાં સૌથી વરિષ્ઠ વ્યક્તિને જ સોંપવા જોઈએ, તેનો સૈદ્ધાંતિક અથવા પૂર્વનિર્ણ કોઈ આધાર નથી.અન્યથા ધારવું એ મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા સોંપવામાં આવેલા તમામ કેસો સાથે વ્યવહાર કરવા માટે અન્ય ન્યાયાધીશોની ક્ષમતા અને ક્ષમતા પર પ્રતિબિંબ પાડવું હશે, એ હકીકત હોવા છતાં કે તેઓએ કાર્યાલયમાં નિમણૂક માટે બંધારણ દ્વારા ફરજિયાત લાયકાતો પૂર્ણ કરી છે.

૧૪. અલ્હાબાદ, બોમ્બે, કલકત્તા અને મદ્રાસની ચાર્ટર્ડ હાઈકોર્ટનો એકસો પચાસ વર્ષથી વધુનો લાંબો ઈતિહાસ છે.તેમાંના દરેકએ તેની ૧૫૦મી વર્ષગાંઠની ઉજવણી કરી છે.ઘણી ઉચ્ચ અદાલતો જૂના જમાનામાં પણ પાછળ

નથી.કેટલાક તાજેતરના મૂળના છે.તેમના ન્યાયિક ઇતિહાસ દરમિયાન, ઉચ્ચ અદાલતોએ વ્યવહાર અને પ્રક્રિયાને સંચાલિત કરતી બાબતોમાં પરંપરાઓ વિકસાવી છે.આ સંમેલનો મુખ્ય ન્યાયાધીશને કાર્યની ફાળવણીમાં માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે, જેમાં બેન્ચના બંધારણનો સમાવેશ થાય છે.ઉચ્ચ અદાલતો સમયાંતરે મુખ્ય ન્યાયાધીશની સત્તા હેઠળ કામનું રોસ્ટર પ્રકાશિત કરે છે.રોસ્ટર બેન્ચ, ડિવિઝન અને સિંગલનું બંધારણ સૂચવે છે.રોસ્ટર દરેક બેન્ચને સોંપવામાં આવેલા કેસોની વિષયવસ્તુ સૂચવશે.જ્યાં સુધી નવું રોસ્ટર જાહેર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી પ્રકાશિત રોસ્ટર ચાલુ રહેશે તે સમયગાળાના સંદર્ભમાં વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતોની પોતાની પરંપરાઓ છે.વિશેષતાના સંદર્ભમાં વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશોની પોતાની શક્તિ હોય છે.હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશે કામની ફાળવણી પર નિર્ણય લેતી વખતે દરેક ન્યાયાધીશની વિશેષતાના ક્ષેત્રને ધ્યાનમાં રાખવું પડે છે.જો કે, વિશેષતા એ ઘણા પાસાઓમાંથી એક છે જે મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે તોલવું પડે છે.નવા નિયુક્ત ન્યાયાધીશને વિવિધ કાર્યોમાં ફેરવી શકાય છે જેથી ન્યાયાધીશ કાયદાની વિવિધ શાખાઓમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી શકે.વિશેષતાની જરૂરિયાત સાથે, ન્યાયાધીશોને કાયદાના વિવિધ ક્ષેત્રોની વ્યાપક સમજ હોવી જરૂરી છે.કામની ફાળવણી અને બેન્ચની રચના નક્કી કરતી વખતે, મુખ્ય ન્યાયાધીશોએ બેન્ચની સંખ્યા નક્કી કરવી પડે છે જે કામના પ્રવાહ અને બાકી રકમને ધ્યાનમાં રાખીને ચોક્કસ વિષયને સોંપવાની જરૂર છે.ઉચ્ચ ન્યાયાલયના મુખ્ય ન્યાયાધીશે આપેલ વિસ્તારમાં કેસોની પેન્ડન્સી, સૌથી જૂના કેસોનો નિકાલ કરવાની જરૂરિયાત, જ્યાં વિષયની સ્વતંત્રતા સામેલ

હોય તેવા ફોજદારી કેસોને પ્રાથમિકતા આપવી અને સંખ્યાના સંદર્ભમાં અદાલતની એકંદર સંખ્યા જેવા પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખશે.વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતોએ અમુક શ્રેણીના કેસોને પ્રાથમિકતાઓ સોંપી છે જેમ કે વરિષ્ઠ નાગરિકો, જેલમાં રહેલા ગુનેગારો અને મહિલા પક્ષકારો.રોસ્ટર તૈયાર કરતી વખતે આ પ્રાથમિકતાઓને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.નિવૃત્તિની મુદતને ધ્યાનમાં રાખવી પડશે કારણ કે જ્યારે ખાલી જગ્યા ઊભી થાય ત્યારે નિવૃત્ત થવાના ન્યાયાધીશને આપવામાં આવેલી સોંપણી બીજી બેન્ચને સોંપવી પડશે.આ કેટલીક બાબતો છે જે ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે.મુખ્ય ન્યાયાધીશને અદાલતની સુવ્યવસ્થિત કામગીરી અને કેસોનો ઝડપી નિકાલ સુનિશ્ચિત કરવાની જરૂરિયાત દ્વારા માર્ગદર્શન આપવામાં આવે છે.ઉચ્ચ અદાલતોની વેબસાઇટ્સ પર રોસ્ટરનું પ્રકાશન મુખ્ય ન્યાયાધીશની સત્તા હેઠળ ન્યાયિક કાર્યની વહેંચણી વિશે વાદીઓ અને વકીલોને નોટિસ પૂરી પાડે છે.આ અદાલતની રચના ૧૯૫૦માં કરવામાં આવી હતી.રોસ્ટરની તૈયારીમાં અને ન્યાયિક કાર્યની વહેંચણીમાં, ઉચ્ચ અદાલતોમાં અપનાવવામાં આવેલા કેટલાક સંમેલનો પણ સુસંગત છે, જે સંસ્થાકીય જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને ફેરફારોને આધિન છે.

૧૫. બેન્ચોનું બંધારણ અને મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા કેસોની ફાળવણીનું નિયમન લોહિયાળ પ્રક્રિયા દ્વારા થવું જોઈએ તેવી રજુઆત ને આધારે એવી આશંકા છે કે આવી પ્રક્રિયાની ગેરહાજરીમાં સત્તાનો મનસ્વી રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવશે.ન્યાયાધીશ તરીકેની તેમની ક્ષમતામાં, મુખ્ય ન્યાયાધીશ મુખ્ય

હોય છેઃસમકક્ષો વચ્ચે પ્રથમ.તેમના અન્ય કાર્યોના નિર્વહનમાં, ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ એક એવું પદ ધરાવે છે જે સુઇ જેનરિસ છે.અનુચ્છેદ ૧૨૪ (૧) જણાવે છે કે ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ અને અન્ય ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ થશે.અનુચ્છેદ ૧૪૬ સંસ્થાના વડા તરીકે ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની સ્થિતિની પુષ્ટિ કરે છે.સંસ્થાકીય દ્રષ્ટિકોણથી મુખ્ય ન્યાયાધીશને સર્વોચ્ચ અદાલતના સુકાન પર મૂકવામાં આવે છે.કેસોની ફાળવણી અને બેન્ચની રચનામાં મુખ્ય ન્યાયાધીશને એક વિશિષ્ટ વિશેષાધિકાર છે.બંધારણીય ટ્રસ્ટના ભંડાર તરીકે, મુખ્ય ન્યાયાધીશ પોતે એક સંસ્થા છે.મુખ્ય ન્યાયાધીશને જે સત્તા આપવામાં આવે છે, તે યાદ રાખવું જોઈએ, તે ઉચ્ચ બંધારણીય અધિકારીમાં નિહિત છે.આ સત્તા મુખ્ય ન્યાયાધીશને સોંપવામાં આવી છે કારણ કે અદાલતના વહીવટી અને ન્યાયિક કાર્યોના કાર્યક્ષમ વ્યવહાર માટે આવા કાર્યો સોંપવા જરૂરી છે.મુખ્ય ન્યાયાધીશને સત્તા સોંપવા પાછળનો અંતિમ હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે સુપ્રીમ કોર્ટ તેના અસ્તિત્વ માટે તર્ક પ્રદાન કરતી બંધારણીય જવાબદારીઓને પૂર્ણ કરવામાં અને તેનું પાલન કરવામાં સક્ષમ છે.સંસ્થાના વડા તરીકે મુખ્ય ન્યાયાધીશને કાર્યો સોંપવાનો હેતુ, વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાની જાળવણી માટે સ્વતંત્ર સુરક્ષા તરીકે સુપ્રીમ કોર્ટની સ્થિતિને સુરક્ષિત કરવાનો છે.અવિશ્વાસની ધારણા ન કરી શકાય.હોદ્દાની શપથ કંઇ ઓછી માંગતી નથી.(ભાર પૂર્વક)

આમ, કાયદાના કોઈપણ મુદ્દા પર નિર્ણય આપવો અને તેની સુધારાત્મક પ્રક્રિયાને ન્યાયાધીશના અલગ થવા માટેનો આધાર ન કહી શકાય; અન્યથા,

કોઈ ન્યાયાધીશ સમીક્ષા, સુધારાત્મક અરજી અથવા મોટી બેન્ચને કરવામાં આવેલા સંદર્ભની સુનાવણી કરી શકશે નહીં.

૨૭. આ અદાલતમાં એક પણ એવો ન્યાયાધીશ ન હોઈ શકે કે જેણે આ અદાલતમાં અથવા ઉચ્ચ અદાલતમાં ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ ની કલમ ૨૪ સંબંધિત એક અથવા બીજી રીતે અભિપ્રાય લીધો ન હોય.જો રજુઆત સ્વીકારવામાં આવે, તો કોઈ પણ ન્યાયાધીશને ન્યાયિક બાજુએ આવી બાબતનો નિર્ણય લેવાની સત્તા રહેશે નહીં.આપણે દરરોજ એવા કેસોનો સામનો કરવો પડે છે જેમાં સમાન જોગવાઈને લગતા સમાન અથવા કંઈક અલગ પ્રશ્નો સામેલ હોય.એકવાર અભિપ્રાય લીધા પછી, જો અલગ થવું હોય, તો કાયદાના પ્રશ્નને સાંભળવા અને નિર્ણય લેવા માટે ન્યાયાધીશ મેળવવાનું ખૂબ જ મુશ્કેલ હશે.આપણે નિર્ણયને સુધારવો પડશે, કાયદો લાગુ કરવો પડશે, કેસની હકીકતની સ્થિતિ અનુસાર સ્વતંત્ર રીતે જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરવું પડશે જે અગાઉની બાબતમાં યોગ્ય ન પણ હોઈ શકે.ચુકાદો એ અટકવાનું સ્થળ નથી, તે એક પગથિયું છે.તે એક પવિત્ર પુસ્તક જેવું નથી જેમાં સુધારો અથવા સુધારો કરી શકાતો નથી.તે તમામ સંબંધિત લોકોના લાભ માટે પણ કામ કરી શકે છે જો કોઈ ન્યાયાધીશ કોઈ પણ રીતે આ બાબતનો નિર્ણય લઈ ચૂક્યો હોય તો તે પણ મોટી બેન્ચનો સભ્ય હોય.જે ન્યાયાધીશે નાના સંયોજનમાં કોઈ નિર્ણય આપ્યો હોય તેને જ્યારે મોટી બેન્ચનો સંદર્ભ આપવામાં આવે ત્યારે મોટી બેન્ચનો ભાગ બનવા માટે ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવતો નથી.તેના બદલે, વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતો તેમજ આ અદાલતમાં એક જ ન્યાયાધીશ/ન્યાયાધીશોને મોટી

બેન્ચમાં સામેલ કરવાની સતત પ્રથા પ્રવર્તે છે.વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મોહન પરાસરનએ પ્રકરણ 3; ભાગ સીમાં સમાવિષ્ટ દિલ્હી હાઈકોર્ટના નિયમોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે જે નીચે મુજબ છેઃએફ.

"૮. ન્યાયાધીશ અથવા ન્યાયાધીશો કે જેઓ કેસનો સંદર્ભ આપે છે તેઓ સામાન્ય રીતે બેન્ચ પર બેસશે જે સંદર્ભને ધ્યાનમાં લે છે–જે ન્યાયાધીશો અથવા બેન્ચ કે જેમના દ્વારા કોઈ પ્રશ્ન અથવા કેસનો સંદર્ભ આપવામાં આવે છે તેઓ સામાન્ય રીતે ડિવિઝન બેન્ચ અથવા ફુલ બેન્ચનાં સભ્યો હશે, જેમ કે કેસ આવા પ્રશ્ન અથવા કેસને ધ્યાનમાં લેવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવે છે."

નિયમ એવી જોગવાઈ કરે છે કે જે ન્યાયાધીશે કેસ મોકલ્યો હોય તેણે સંદર્ભ પર વિચાર કરવા માટે મોટી બેન્ચમાં બેસવું પડે છે.વર્તમાન કેસમાં પણ મારા દ્વારા સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે અને મારાથી અલગ થવાની માંગ કરવામાં આવી છે.આમ, સુસંગત પ્રથાના આધારે, આપણે શોધી કાઢીએ છીએ કે અલગ થવાનો કોઈ આધાર નથી.

૨૮. કાયદાકીય પૂર્વધારણાના આધારે પીછેહઠની વિનંતી કરવામાં આવી છે.જ્યાં જમીન પર પીછેહઠની માંગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં H વિચારણા માટે વિવિધ પ્રશ્નો ઉભા કરે છે.પ્રથમ, કાનૂની પૂર્વ–નિકાલ એ અર્થઘટનની ન્યાયિક પ્રક્રિયાનું પરિણામ છે, અને તેને સુધારવા માટે સમગ્ર ન્યાયિક પ્રણાલી અસ્તિત્વમાં છે.અગાઉના ચુકાદામાં વાદી દ્વારા રજૂ કરાયેલા દ્રષ્ટિકોણની તરફેણમાં અથવા વિરુદ્ધ કોઈ ચોક્કસ મત રાખવામાં કંઈ ખોટું નથી.કોઈ પણ વાદી બેન્ચમાં કોણ હોવું જોઈએ તે પસંદ કરી શકતો નથી.તે એમ ન કહી શકે કે જે ન્યાયાધીશે કોઈ

ચોક્કસ મુદ્દા પર કેસનો નિર્ણય લીધો હોય, જે પછીથી તેના હિતની વિરુદ્ધ જઈ શકે છે અથવા મોટી બેન્ચનો ભાગ છે, તેણે તેના કેસની સુનાવણી ન કરવી જોઈએ.વધુમાં, જો કોઈ પક્ષ અથવા તેના વકીલ તેની સમક્ષ ન્યાયાધીશને અલગ કરવાના પ્રશ્ન પર લાંબી દલીલ કરી શકે છે, તો તે તેના દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાની શુદ્ધતા પર પણ સફળતાપૂર્વક સવાલ કરી શકે છે.વાદીને અગાઉ વિપરીત દ્રષ્ટિકોણ ધરાવતા ન્યાયાધીશ/ન્યાયાધીશો સમક્ષ તેના કારણને અનુરૂપ દલીલો કરવાનો અધિકાર મળ્યો છે.વધુમાં, જો તે એક વાદી માટે અલગ થવાની માંગ કરવા માટે ખુલ્લું છે અને અલગ થવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે, તો પછી વિરોધી પક્ષને ન્યાયાધીશને અલગ કરવાની માંગ કરવાનો અધિકાર આપવો પડશે જેણે તેના હિત સામે કેસનો નિર્ણય લીધો હશે.જો બંને પક્ષોને મંજૂરી આપવામાં આવે તો તે ન્યાયિક સ્વતંત્રતાનો અંત લાવશે.પછી પક્ષો તેમની પસંદગી મુજબ બેન્ચની પસંદગી કરશે.તે કિસ્સામાં, અભિપ્રાય ધરાવતા ન્યાયાધીશોને ગેરલાયક ઠેરવી શકાય છે.જો અલગ થવાની રજુઆત સ્વીકારવામાં આવે તો, બંને બાજુનો મત ધરાવતા ન્યાયાધીશો આ બાબતની સુનાવણી કરી શકતા નથી અને તેમણે સુનાવણીમાંથી અલગ થવું પડે છે.તે કિસ્સામાં તટસ્થ ન્યાયાધીશો શોધવાનું મુશ્કેલ બનશે અને તે સ્વતંત્ર ન્યાયિક પ્રણાલીની વિભાવનાને અવરોધે છે.જો પક્ષકારોને આ આધાર પર ન્યાયાધીશને અલગ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવે કે નાની બેન્ચમાં ન્યાયાધીશ દ્વારા એક મત લેવામાં આવ્યો છે, જેની ચોકસાઈનો નિર્ણય મોટી બેન્ચ દ્વારા કરવો પડે છે, જેમાં એક જ ન્યાયાધીશનો સમાવેશ થાય છે, તો પછી

ન્યાયાધીશના એક અથવા બીજી રીતે અભિપ્રાય લેવાના આધારે તર્કની સમાનતાના આધારે અલગ થવાની માંગ કરી શકાય છે, એવા કોઈ અલગ કેસમાં પણ જેમાં સમાન મુદ્દાઓ સામેલ હોય, જો ન્યાયાધીશે અગાઉ સમાન મુદ્દાઓ પર નિર્ણય લીધો હોય, તો તે જ અદાલતમાં અથવા અલગ અદાલતમાં.આ ફોરમ શોપિંગના પૂરનાં દરવાજા ખોલશે.કાયદાકીય પૂર્વ–નિકાલની કાલ્પનિક આશંકા પર પીછેહઠ, વાસ્તવમાં એ વિનંતીને સ્વીકારવા સમાન હશે કે કોઈ ચોક્કસ પક્ષકારને અનુકૂળ હોય તેવા દ્રષ્ટિકોણની તરફેણમાં ચોક્કસ દ્રષ્ટિકોણ અને વલણ ધરાવતા ન્યાયાધીશે બેન્ચનું સંચાલન કરવું જોઈએ.તે માત્ર બેન્ચ શોધવાની મંજૂરી જ નહીં આપે, પરંતુ ન્યાયિક શિસ્તની વિરુદ્ધ પણ હશે અને સામાન્ય માણસના વિશ્વાસને ઘટાડશે, જેના માટે ન્યાયિક વ્યવસ્થા ટકી રહેશે.

૨૯. મનમાં જે પ્રશ્ન આવે છે તે એ છે કે શું આપણામાંથી કોઈએ બારના સભ્ય દ્વારા ન્યાયાધીશને થતી શરમિંદગીને રોકવા માટે, તેને અલગ કરવાની માંગ કરીને અલગ થવું જોઈએ.તેનો ઉકેલ લાવવાનો સૌથી સરળ રસ્તો બાકાત રાખવાનો હશે.બીજી બાજુ, એક મોટો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે.જો ચુકાદાના સ્વરૂપમાં કાનૂની પૂર્વ–નિકાલના આધારે અલગ થવાની વિનંતી સ્વીકારવામાં આવે, તો તે સ્વતંત્ર ન્યાયિક પ્રણાલીની ઈમારતને જ નષ્ટ કરી દેશે.

૩૦. સમગ્ર ન્યાયિક વ્યવસ્થા મજબૂત બંધારણીય સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે.રોસ્ટર બનાવવાની સત્તા ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને આપવામાં આવે છે જેથી મુકદ્દમાઓ એવા ન્યાયાધીશોની પસંદગી કરી શકતા નથી કે જેમની સામે તેમણે કોઈ બાબતમાં દલીલ કરવી પડે, અને તેઓ એક બંધારણીય અધિકારી છે

જેમને આ કાર્ય સાથે સર્વોચ્ચ સ્તરે રોસ્ટર બનાવવાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.તે શ્રદ્ધાનો ભંડાર છે.એકવાર તેણે પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી લીધા પછી, તે પસંદ કરવાનું ન્યાયાધીશો પર નથી.તેમના શપથ મુજબ, તેઓએ ભય અને પક્ષપાત વિના અને કોઈ પણ દુર્ભાવના, મુકદ્દમાઓ પ્રત્યે પક્ષપાત અથવા કોઈ કારણ વિના નિષ્પક્ષ રીતે તેમની ફરજો નિભાવવી પડશે.જે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે એ છે કે શું માત્ર ચુકાદો આપવો કે જેની ઓકસાઈની તપાસ કરવાની છે, તે ન્યાયાધીશને મોટી બેન્ચનો ભાગ બનવાથી ગેરલાયક ઠેરવશે.આ પ્રશ્નનો જવાબ નકારાત્મક હોવો જોઈએ કારણ કે આ અદાલતની એક સુસંગત પ્રથા છે જે વિકસિત થઈ છે કે જે ન્યાયાધીશોએ અગાઉ નાના સંયોજનમાં નિર્ણય આપ્યો છે, તેઓ પણ મોટી બેન્ચનો ભાગ બન્યા છે, અને ઉપર જણાવ્યા મુજબ એવા ઘણા પ્રસંગો છે જ્યારે ન્યાયાધીશોએ તેમના પોતાના દ્રષ્ટિકોણને નકારી કાઢ્યો હોય.LI ટીEKY (સુપ્રા) માં, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સુપ્રીમ કોર્ટે ચુકાદો આપ્યો છે કે તેના બદલે આ મામલાની સુનાવણી કરતી બેન્ચમાં તેમનું હોવું ફાયદાકારક હોઈ શકે છે કારણ કે પક્ષકારો માટે વિંદ્વાન સલાહકારની દલીલો સા ભળ્યા પછી ચુકાદાઓ આપવામાં આવે છે.કાયદાને વધુ વિકસાવવા અને ભૂલો સુધારવા માટે હંમેશા અવકાશ હોય છે, અને બેન્ચમાં એવા ન્યાયાધીશો રાખીને આ વધુ સારી રીતે કરી શકાય છે, જેમણે અગાઉ કયા પક્ષકારોના મંતવ્યોને અનુરૂપ ન હોય તે વિષયના સંદર્ભમાં ચુકાદાઓ આપ્યા હોય.

૩૧. જો વિનંતી માટે અલગ થવાની વિનંતીઓ સ્વીકારવામાં આવે, તો વાદીઓ

મુખ્ય ન્યાયાધીશની રોસ્ટર બનાવવાની સત્તાઓ અનૈતિક રીતે સંભાળી લેશે અને તે ન્યાયિક વ્યવસ્થામાં દખલગીરી કરવા સમાન હશે, શકિતશાળી લોકો દ્વારા વિવિધ માધ્યમોનો ઉપયોગ કરીને અને દરેક ખૂણેથી તમામ પ્રકારના દબાણ મૂકીને ચોક્કસ બેન્ચ હોવી.દરેક ખૂણામાંથી કરવામાં આવતા આવા હુમલાનો સામનો કરવાની ન્યાયિક વ્યવસ્થાની ક્ષમતાની આ કસોટી છે.સંજોગોમાં કોઈપણ રીતે પીછેહઠને નકારી કાઢવામાં આવે છે, આવી પ્રાર્થના ૧૧૨૧ના આવા કોઈપણ દબાણનો સામનો ન કરવાના અને જે આધાર પર પીછેહઠની માંગ કરવામાં આવી છે તેના પર પીછેહઠ ન કરવાના કડક નિશ્ચયને મજબૂત બનાવે છે કારણ કે કોઈ પણ કારણોસર, આવી પ્રાર્થનાને મંજૂરી આપવામાં આવે છે, એકવાર પણ, તે કાયરતા સમાન હશે અને મોટી અને શકિતશાળી લોકોને ખૂબ જ ન્યાયિક વ્યવસ્થાને નષ્ટ કરવા માટે જગ્યા આપશે.વધુમાં, આવા અન્યાયી સંજોગોમાં અલગ થવું એ ધોરણ બની જશે.

૩૨. સામાવાળા વતી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા ભારપૂર્વક વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે તેઓ કાયદાની દરખાસ્તની દલીલ કરવામાં શરમ અનુભવી શકે છે જેની સાથે ઇન્દોર વિકાસ સત્તામંડળમાં વિસ્તૃત રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે.અમે શોધી કાઢ્યું છે કે એક દિવસથી વધુ સમય સુધી અલગ થવાની દલીલો ઉગ્રતાથી, આક્રમક રીતે અને અત્યંત ક્ષમતા સાથે કરી શકાય છે, તે રજુઆત ો કે વિદ્વાન સલાહકાર ગુણદોષ પર કાયદાના પ્રસ્તાવની દલીલ કરવામાં અસ્પષ્ટતા અનુભવે છે, તે સ્વીકારવું મુશ્કેલ છે.અમને લાગે છે કે આ અદાલતમાં ભરતી સામે પણ સૌથી અસરકારક રીતે દલીલ કરવા માટે પ્રતિભાની કોઈ અછત

નથી.વકીલોએ આ અદાલતને તેના મંતવ્યો બદલવા અને કાયદાને સુધારવા માટે વારંવાર દબાણ કર્યું છે.આ અદાલત કોઈ ચોક્કસ દ્રષ્ટિકોણ માટે નહીં પરંતુ કાયદાને સુધારવા માટે જાણીતી છે અને તે વકીલોની મદદ, ક્ષમતા અને કાનૂની ચાતુર્ય સાથે આ અદાલતને તેના દ્રષ્ટિકોણને સુધારવા માટે સમજાવવા માટે કરવામાં આવી છે.આ રીતે પ્રક્રિયા ચાલે છે કારણ કે આ દેશના લોકો માટે સમગ્ર વ્યવસ્થા અસ્તિત્વમાં છે.તેની આડમાં, વાજબી માણસને ટ્રિબ્યુનલની નિષ્પક્ષતા અંગે થોડી પણ શંકા ન હોવી જોઈએ.જો પીછેહઠ કરવામાં આવે તો, તે અનૈતિક વાદીને તેમની પસંદગીના ન્યાયાધીશ માટે જગ્યા આપવા સમાન હશે, જે તેમના દ્વારા પ્રચાર કરવાના મંતવ્યો શેર કરી શકે.ઉપરોક્ત બહાનું હેઠળ કોઈ પણ વ્યક્તિને આવો કોઈ અધિકાર આપી શકાતો નથી; કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા માટે કોઈ કારણ નથી.તે જ મનોરંજન માટે કોઈ જગ્યા નથી.આ અરજીને બેન્ચ હન્ટિંગ સિવાય અન્ય કંઈપણ કહી શકાતી નથી, જો એવું કહેવામાં આવે કે જ્યાં સુધી અને જ્યાં સુધી વાદીને અનુકૂળ હોય તે ન મળે ત્યાં સુધી બાબતોની દલીલ કરવામાં આવતી નથી.

૩૩. તે એ પણ સમજણ આપે છે કે પાંચ ન્યાયાધીશોની બનેલી બંધારણીય બેન્ચમાં, અગાઉ કોઈ ચોક્કસ મત ધરાવતા ન્યાયાધીશને અલગ કરવાની વિનંતી વાજબી છે કે કેમ?બેન્ચમાં પાંચ ન્યાયાધીશો હોય છે.દરેક ન્યાયાધીશનો પોતાનો મત હોઈ શકે છે.તેઓ એક ન્યાયાધીશના મંતવ્ય સામે ઝૂકશે નહીં.આ બાબતે તેમનો પોતાનો મત પણ હોઈ શકે છે.શું તેમને પણ ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવશે?જો અરજદારની અરજીને મંજૂરી આપવાની હોય, તો તેઓ ૫ સભ્યોની

બેન્ચ માંગી શકે છેઃ૦ તેમની તરફેણમાં અથવા તરફેણમાં ૪ અને વિરુદ્ધમાં ૧ અથવા તરફેણમાં ૩ અને વિરુદ્ધમાં ૨.આ રીતે સિસ્ટમ ટકી શકતી નથી.અલગ થવાનો વિચાર જ અકલ્પ્ય અને સંપૂર્ણપણે અન્યાયી છે, અને પ્રાર્થનાને સ્વીકારી શકાતી નથી.

૩૪. સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સ–ઓન–રેકોર્ડ એસોસિએશન અને એ. એન. આર. વિ. માં નિર્ણયભારત સંઘ (અલગ થવાની બાબત), (૨૦૧૬) ૫ એસ. સી. સી. ૮૦૮ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.બંધારણીય બેન્ચ પાસેથી ન્યાયમૂર્તિ ખેહર (તે સમયે તેમના સ્વામી તરીકે) ને બરતરફ કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી.આ અદાલત દ્વારા સિદ્ધાંતોનો સારાંશ આપવામાં આવ્યો છે.આ અદાલતે જે પ્રથમ સિદ્ધાંતની ચર્ચા કરી છે તે ન્યાયાધીશની નિષ્પક્ષતા છે.ન્યાયમૂર્તિ ચેલામેશ્વરે અવલોકન કર્યું છે કે પ્રથમ સિદ્ધાંત એ છે કે ન્યાયાધીશે નિષ્પક્ષ હોવું જોઈએ.માત્ર કાનૂની અભિપ્રાય રાખવાનો નિષ્પક્ષતા સાથે કોઈ સંબંધ નથી.તે અભિપ્રાયની કાનૂની ચોકસાઈના કાર્યક્ષેત્રમાં હોઈ શકે છે.બીજી કસોટી લેટિન મેક્સિમ નેમો જુડેક્સ ઇન રે સુઆ એટલે કે, કોઈ પણ માણસ તેના પોતાના કેસમાં ન્યાયાધીશ રહેશે નહીં.ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલો ચુકાદો તેના પોતાના કેસમાં નથી હોતો. ન્યુઝીલેન્ડની અપીલ અદાલતના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ ગ્રાન્ટ હેમન્ડે તેમના પુસ્તક 'જ્યુડિશિયલ રિક્યુઝલ' માં અવલોકન કર્યું છે, જેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે અલગ થવા અંગેનો અંગ્રેજી સામાન્ય કાયદો સરળ અને અત્યંત મર્યાદિત બંને હતો; ન્યાયાધીશને માત્ર સીધા આર્થિક હિત અથવા પરસ્પર સંબંધ, સંબંધ, મિત્રતા અથવા પક્ષ સાથે દુશ્મનાવટ માટે

અથવા કારણ કે તે પક્ષનો વકીલ હતો અથવા રહ્યો હતો તેના માટે ગેરલાયક ઠેરવી શકાય છે.કોર્ટે આ વિષય પર આ રીતે ચર્ચા કરી છેઃ

"૧૨. ન્યુઝીલેન્ડની અપીલ અદાલતના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ અને એક શિક્ષણશાસ્ત્રી ગ્રાન્ટ હેમન્ડે 'જ્યુડિશિયલ રિક્યુઝલ' નામના તેમના પુસ્તકમાં ઇંગ્લેન્ડમાં વિકસાવવામાં આવેલા અલગ થવાના કાયદા પરના સિદ્ધાંતોને નીચેના શબ્દોમાં શોધી કાઢ્યા છેઃ

"પીછેહઠ અંગેના પ્રારંભિક અંગ્રેજી સામાન્ય કાયદાનું કેન્દ્રિય લક્ષણ સરળ અને અત્યંત મર્યાદિત બંને હતું. ન્યાયાધીશને માત્ર સીધા આર્થિક હિત માટે જ ગેરલાયક ઠેરવી શકાય છે.જેને આજે 'પૂર્વગ્રહ' કહેવામાં આવે છે, જે સરળતાથી ગેરલાયકાત માટેનો સૌથી વિવાદાસ્પદ આધાર છે, તેને ન્યાયાધીશોને અલગ કરવાના આધાર તરીકે સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો, જો કે તે જ્યુરીઓના સંબંધમાં સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢવામાં આવ્યો ન હતો.

આ પ્રમાણમાં અત્યાધુનિક સિદ્ધાંત કાયદાથી સ્પષ્ટ રીતે વિપરીત હતું, જેમાં કોઈ ન્યાયાધીશને પક્ષ સાથે સંબંધ, આત્મીયતા, મિત્રતા અથવા દુશ્મનાવટને કારણે, અથવા પક્ષ પ્રત્યેના તેના ગૌણ દરજ્જાને કારણે અથવા તે પક્ષનો વકીલ હતો અથવા રહ્યો હતો તેના કારણે પક્ષપાતની શંકા હોય તો તેને અલગ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી."

તેમણે એ પણ ધ્યાન દોર્યું કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઑફ અમેરિકામાં તેનાથી વિપરીત, આ વિષય કાયદા દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો છે.

૧૩. ડાઇમ્સ વિ. ગ્રાન્ડ જંક્શન કેનાલ, (૧૮૫૨) ૩ એચએલસી ૭૫૯, એ

પ્રારંભિક કેસોમાંનો એક છે જ્યાં ન્યાયાધીશની ગેરલાયકાતનો પ્રશ્ન ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો.તેનો આધાર એ હતો કે તેને આ બાબતમાં થોડો આર્થિક રસ હતો.અમે આ કેસમાં પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદની વિગતોથી ચિંતિત નથી.લોર્ડ ચાન્સેલર કોટનહામે વાઇસ ચાન્સેલરના આદેશ સામેની અપીલ સાંભળી અને આદેશની પુષ્ટિ કરી.આદેશ પ્રતિવાદી કંપનીની તરફેણમાં ગયો.એક વર્ષ પછી, ડાઇમ્સને ખબર પડી કે લોર્ડ ચાન્સેલર કોટનહામ પ્રતિવાદી કંપનીમાં શેર ધરાવે છે.તેમણે મહારાણીને તેમના હસ્તક્ષેપ માટે અરજી કરી હતી.મુકદ્દમાનો લાંબો અને ચેકર ઇતિહાસ હતો, જેની વિગતો અમારા માટે સામગ્રી નથી.આખરે આ મામલો હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ સુધી પહોંચ્યો હતો.હાઉસે ડાઇમ્સની અપીલને આ આધાર પર ફગાવી દીધી હતી કે લોર્ડ ચાન્સેલરના આદેશને રદ કરવાથી વાઇસ ચાન્સેલરનો આદેશ અકબંધ રહેશે કારણ કે લોર્ડ ચાન્સેલરે માત્ર વાઇસ ચાન્સેલરના આદેશને સમર્થન આપ્યું હતું.જો કે, હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે એવું માન્યું હતું કે ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં લોર્ડ કોટનહામની ભાગીદારી વાજબી નથી.તેમ છતાં લોર્ડ કેમ્પબેલે અવલોકન કર્યું:(ડાઇમ્સ કેસ, ઇ. આર. પી. ૩૨૫)

"... કોઈ એવું માની ન શકે કે લોર્ડ કોટનહામ, દૂરના પ્રમાણમાં, આ ચિંતામાં તેમના રસથી પ્રભાવિત થઈ શકે છે:પરંતુ, મારા સ્વામીઓ, તે છેલ્લું મહત્વ છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિએ પોતાના હિતમાં ન્યાયાધીશ ન બનવું તે કહેવતને પવિત્ર ગણાવી જોઈએ.અને તે એવા હેતુ સુધી મર્યાદિત ન હોવું જોઈએ જેમાં તે પક્ષકાર હોય, પરંતુ તે એવા હેતુને લાગુ પડે છે જેમાં તેને રસ હોય.... આ તમામ નીચલા

ન્યાયાધીશો માટે એક પાઠ હશે કે તેઓ તેમના હુકમોમાં માત્ર તેમના વ્યક્તિગત હિતથી પ્રભાવિત ન થાય તેની કાળજી રાખે, પરંતુ આવા પ્રભાવ હેઠળ શ્રમના દેખાવને ટાળે."

૧૪. ઉપરોક્ત કેસ દ્વારા નિર્ધારિત સિદ્ધાંતનો સારાંશ આપતા, હેમન્ડે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:"ડાયમ્સમાં વ્યક્ત કરવામાં આવેલા 'કોઈ આર્થિક હિત નહીં' ના સિદ્ધાંત માટે ન્યાયાધીશને આપમેળે ગેરલાયક ઠેરવવાની જરૂર પડે છે જ્યારે તે ન્યાયાધીશ તરફથી ન તો વાસ્તવિક પૂર્વગ્રહ હોય કે ન તો પક્ષપાતની આશંકા હોય.તેથી ડાઇમ્સનો મૂળભૂત ફિલોસોફિકલ આધાર હિતોના સંઘર્ષના અભિગમ પર આધારિત છે."

૧૫. "પૂર્વગ્રહ" ના પ્રશ્ન પર આગામી સીમાચિહ્નરૂપ કેસ આર. વી. છે.ગફ, ૧૯૯૩ એસી ૬૪૬.ગૌફને લૂંટ કરવાના કાવતરાના ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા તેને પંદર વર્ષની જેલની સજા ફટકારવામાં આવી હતી.તે જ્યુરી દ્વારા કરવામાં આવેલી સુનાવણી હતી.દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા પછી, ટ્રાયલ કોર્ટના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયાધીશોમાંથી એક દોષિતનો પડોશી હતો.દોષીએ અપીલની અદાલતમાં નિષ્ફળ અપીલ કરી હતી.જે આધારો પર દોષિત ઠેરવવાને પડકારવામાં આવ્યો હતો તેમાંથી એક એ હતું કે, એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે એક ન્યાયાધીશે ગુનેગારનો પડોશી હોવાને કારણે તેણી તરફથી પક્ષપાતની સંભાવના રજૂ કરી હતી અને તેથી દોષિત ઠેરવવો બિનટકાઉ છે.અપીલ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે પક્ષપાતના આધારે ન્યાયાધીશની ગેરલાયકાત નક્કી કરવા માટે બે અલગ અલગ પરીક્ષણો રજૂ

કરતી સત્તાની બે રેખાઓ છેઃ

(૧) “વાસ્તવિક જોખમ "પરીક્ષણ; અને

(૨) “વાજબી શંકા "પરીક્ષણ.

અપીલ અદાલતે "વાસ્તવિક જોખમ" પરીક્ષણ લાગુ કરીને દોષિત ઠેરવવાની પુષ્ટિ કરી હતી.

૧૬. આ મામલાને આગળ હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો.લોર્ડ ગોફે નોંધ્યું હતું કે સત્તામંડળોની એક શ્રેણી છે જે "માત્ર સંખ્યામાં મોટી નથી પરંતુ તેમની અસરમાં મૂંઝવણમાં મૂકે છે".ડાઇમ્સમાં ચુકાદાનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી, લોર્ડ ગોફે ચુકાદો આપ્યોઃ(ગોફ કેસ, એસી પી.૬૬૧ એફ–જી)

“આવા કેસમાં, તેથી, તે માત્ર અપ્રસ્તુત જ નથી કે હકીકતમાં ટ્રિબ્યુનલ તરફથી કોઈ પૂર્વગ્રહ ન હતો, પરંતુ ચોક્કસ કેસની હકીકતો પર પૂર્વગ્રહની કોઈ વાસ્તવિક સંભાવના હતી કે પક્ષપાતની કોઈ વાજબી શંકા હતી કે કેમ તે વસ્તુનિષ્ઠ દ્રષ્ટિકોણથી તપાસ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન નથી.હિતની પ્રકૃતિ એવી છે કે ન્યાયના વહીવટમાં લોકોનો વિશ્વાસ જરૂરી છે કે નિર્ણય ટકી ન રહે.”

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યાં ન્યાયાધીશને આર્થિક હિત હોય, ત્યાં પક્ષપાતનું "વાસ્તવિક જોખમ" અથવા "વાજબી શંકા" હતી કે કેમ તે અંગે વધુ તપાસ હાથ ધરવાની જરૂર નથી.પરંતુ અન્ય કિસ્સાઓમાં, આવી તપાસ જરૂરી છે અને સંબંધિત પરીક્ષણ "વાસ્તવિક જોખમ" પરીક્ષણ છેઃ(ગોફ કેસ,એસી પા. ૬૬૧

“... પરંતુ [અન્ય કિસ્સાઓમાં], તપાસ એ પ્રશ્ન તરફ નિર્દેશિત કરવામાં આવે

છે કે શું ટ્રિબ્યુનલ તરફથી પક્ષપાતની એટલી શક્યતા હતી કે કોર્ટ નિર્ણયને ટકી રહેવા દેશે નહીં.આવો પ્રશ્ન વિવિધ સંજોગોમાં ઊભો થઈ શકે છે.આમાં એવા કેસોનો સમાવેશ થાય છે જેમાં ટ્રિબ્યુનલના સભ્યને કાર્યવાહીના પરિણામમાં રસ હોય છે, જે સીધા આર્થિક હિતથી ઓછો હોય છે.આવા હિતો તેમના સ્વભાવમાં, તેમની અસરમાં અને કાર્યવાહીના વિષય સાથે તેમની સુસંગતતામાં વ્યાપક રીતે બદલાઈ શકે છે; અને એવો કોઈ નિયમ નથી કે આવા હિતનો કબજો આપમેળે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યને બેઠક માટે ગેરલાયક ઠેરવે.દરેક કેસને તેની પોતાની હકીકતો પર ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે."

૧૭. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે આ વિષય પરના વિવિધ મહત્વપૂર્ણ કેસોની તપાસ કરી અને અંતે તારણ કાઢ્યું:(ગોફ કેસ, એસી પી.૬૭૦ ઈ–જી) "છેવટે, શંકાને ટાળવા માટે, હું પરીક્ષણને વાસ્તવિક સંભાવનાને બદલે વાસ્તવિક ખતરાની દ્રષ્ટિએ જણાવવાનું પસંદ કરું છું, જેથી ખાતરી કરી શકાય કે અદાલત પૂર્વગ્રહની સંભાવનાને બદલે સંભાવનાની દ્રષ્ટિએ વિચારી રહી છે.તદનુસાર, સંબંધિત સંજોગો નક્કી કર્યા પછી, અદાલતે પોતાને પૂછવું જોઈએ કે શું, તે સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, ટ્રિબ્યુનલના સંબંધિત સભ્ય તરફથી પક્ષપાતનું વાસ્તવિક જોખમ હતું કે કેમ, તે અર્થમાં કે તે તેના દ્વારા વિચારણા હેઠળના મુદ્દાના પક્ષકારના કેસને અન્યાયી રીતે (અથવા અન્યાયી રીતે ગણવામાં આવે છે) તરફેણ અથવા નાપસંદ કરી શકે છે."

૧૮. લોર્ડ વૂલ્ફ તેમના અલગ ચુકાદામાં લોર્ડ ગોફ સાથે સંમત થયા હતા.તેમણે કહ્યું.(ગોફ કેસ, એસી પી.૬૭૩ એફ–જી)

"... ત્યાં માત્ર એક જ સ્થાપિત વિશેષ શ્રેણી છે અને તે અસ્તિત્વમાં છે જ્યાં ટ્રિબ્યુનલને કાર્યવાહીના વિષયમાં આર્થિક અથવા માલિકીનું હિત હોય છે જેમ કે ડાઇમ્સ વિ. ગ્રાન્ડ જંક્શન કેનાલ.અદાલતોએ અન્ય કોઈ વિશેષ શ્રેણી બનાવતા પહેલા લાંબા સમય સુધી અચકાવું જોઈએ કારણ કે આ તરત જ અનિશ્ચિતતા પેદા કરશે કે તે શ્રેણીના પરિમાણો શું છે અને તે શ્રેણીના કિસ્સામાં કઈ કસોટી લાગુ કરવામાં આવશે.વાસ્તવિક ખતરાની કસોટી સાચો જવાબ આપવા અને જ્યાં પૂર્વગ્રહ અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે તેવી પરિસ્થિતિઓની શ્રેણીમાં ન્યાયની શુદ્ધતા જાળવવામાં આવે છે તેની ખાતરી કરવા માટે તદ્દન સક્ષમ છે."

૧૯. હકીકતમાં, કોર્ટે એવું માન્યું હતું કે એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં ન્યાયાધીશને કાર્યવાહીના પરિણામમાં આર્થિક હિત હોય, તેમની ગેરલાયકાત આપમેળે થાય છે.આવા વ્યાજ "વાસ્તવિક જોખમ" તરફ દોરી જાય છે કે "વાજબી શંકા" ને જન્મ આપે છે તેની વધુ તપાસ જરૂરી નથી.અન્ય હિતના કિસ્સાઓમાં, ન્યાયાધીશને કેસની સુનાવણી માટે ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવે છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટેની કસોટી "વાસ્તવિક જોખમ" કસોટી છે.

૨૦. આર. વી.બો સ્ટ્રીટ મેટ્રોપોલિટન સ્ટાઇપેન્ડરી મેજિસ્ટ્રેટ, ભૂતપૂર્વ પી પિનોચેટ ઉગાર્ટે (નંબર ૨), (૨૦૦૦) ૧ એસી ૧૧૯, એ ન્યાયાધીશ માટે આપોઆપ ગેરલાયકાતના કેસોમાં વધુ એક શ્રેણી ઉમેરી.ચિલીના ભૂતપૂર્વ સરમુખત્યાર પિનોશેની ધરપકડ કરવાની અને તેમના કાર્યકાળ દરમિયાન તેમના વર્તન માટે ઇંગ્લેન્ડથી પ્રત્યાર્પણ કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી.મુદ્દો એ હતો કે શું પિનોશે આવી ધરપકડ અથવા પ્રત્યાર્પણથી મુક્તિ મેળવવા માટે હકદાર

છે.એક સખાવતી સંસ્થા એમ્નેસ્ટી ઇન્ટરનેશનલએ કોર્ટની પરવાનગી સાથે આ કાર્યવાહીમાં ભાગ લીધો હતો.હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે એવું માન્યું હતું કે પિનોશેને આવી કોઈ મુક્તિ નથી.ત્યારબાદ, તે પ્રકાશમાં આવ્યું કે પિનોશેના કેસની સુનાવણી કરનારા બોર્ડના સભ્યોમાંથી એક લોર્ડ હોફમેન, એમ્નેસ્ટી ઇન્ટરનેશનલ સાથે નજીકથી સંકળાયેલી કંપની (AI સીL તરીકે ઓળખાતી) ના ડિરેક્ટર અને ચેરમેન હતા.લોર્ડ હોફમેનના પક્ષપાતના આધારે અગાઉના ચુકાદાને રદ કરવા માટે હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સમાં અરજી કરવામાં આવી હતી.

૨૧. હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે નીચેના પ્રશ્નોની તપાસ કરીઃ

(i) શું એમ્નેસ્ટી ઇન્ટરનેશનલ સાથે લોર્ડ હોફમેનના જોડાણ માટે તેમને આપમેળે ગેરલાયક ઠેરવવાની જરૂર હતી?

(૨) લોર્ડ હોફમેનના એમ્નેસ્ટી ઇન્ટરનેશનલ સાથેના જોડાણના કારણે વાસ્તવિક જોખમ ઊભું થયું છે કે તેમનો ચુકાદો પક્ષપાતી છે તેવી વાજબી આશંકા ઊભી થઈ છે તે પ્રશ્નની તપાસ જરૂરી છે કે કેમ?

(૩) શું તેનાથી કોઈ ફરક પડ્યો કે લોર્ડ હોફમેન માત્ર એમ્નેસ્ટી ઇન્ટરનેશનલ સાથે સંકળાયેલી કંપનીના સભ્ય હતા જે હકીકતમાં સેનેટર પિનોશેના પ્રત્યાર્પણને સુરક્ષિત કરવામાં રસ ધરાવતી હતી?

૨૨. લોર્ડ વિલ્કિન્સને એવા સિદ્ધાંતોનો સારાંશ આપ્યો કે જેના પર ન્યાયાધીશને કેસ સાંભળવા માટે ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવે છે.લોર્ડ વિલ્કિન્સન મુજબઃ(પિનોચેટ કેસ, પેજ ૧૩૨)

“મૂળભૂત સિદ્ધાંત એ છે કે માણસ તેના પોતાના કેસમાં ન્યાયાધીશ ન હોઈ

શકે.અદાલતો દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલા આ સિદ્ધાંતની બે ખૂબ સમાન પરંતુ સમાન નહીં તેવી અસરો છે.પ્રથમ તે શાબ્દિક રીતે લાગુ કરી શકાય છેઃજો કોઈ ન્યાયાધીશ હકીકતમાં મુકદ્દમામાં પક્ષકાર હોય અથવા તેના પરિણામમાં નાણાકીય અથવા માલિકી હિત ધરાવતો હોય તો તે ખરેખર તેના પોતાના કેસમાં ન્યાયાધીશ તરીકે બેસે છે.તે કિસ્સામાં, માત્ર હકીકત એ છે કે તે કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર છે અથવા તેના પરિણામમાં નાણાકીય અથવા માલિકી હિત ધરાવે છે તે તેની આપોઆપ ગેરલાયકાતનું કારણ બને છે.સિદ્ધાંતનો બીજો ઉપયોગ એ છે કે જ્યાં ન્યાયાધીશ દાવામાં પક્ષકાર ન હોય અને તેના પરિણામમાં નાણાકીય હિત ન હોય, પરંતુ કોઈ અન્ય રીતે તેનું વર્તન અથવા વર્તન એ શંકાને જન્મ આપી શકે છે કે તે નિષ્પક્ષ નથી, ઉદાહરણ તરીકે પક્ષ સાથેની તેની મિત્રતાને કારણે.આ બીજા પ્રકારનો કેસ એ સિદ્ધાંતની અરજીને સખત રીતે બોલતો નથી કે કોઈ વ્યક્તિએ તેના પોતાના કેસમાં ન્યાયાધીશ ન હોવો જોઈએ, કારણ કે ન્યાયાધીશ સામાન્ય રીતે પોતે લાભ મેળવશે નહીં, પરંતુ નિષ્પક્ષ રહેવામાં નિષ્ફળ રહીને બીજા માટે લાભ પ્રદાન કરશે.

મારા ચુકાદામાં, આ કેસ કેસની પ્રથમ શ્રેણીમાં આવે છે, એટલે કે જ્યાં ન્યાયાધીશને ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવે છે કારણ કે તે પોતાના કેસમાં ન્યાયાધીશ છે.આવા કેસમાં, એકવાર એવું દર્શાવવામાં આવે કે ન્યાયાધીશ પોતે આ મુદ્દાનો પક્ષકાર છે, અથવા તેના વિષયમાં સંબંધિત રસ ધરાવે છે, તો પક્ષપાતની સંભાવના અથવા શંકા હતી કે કેમ તેની કોઈ તપાસ કર્યા વિના તેને ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવે છે.જ્યાં સુધી તેણે પૂરતો ખુલાસો ન કર્યો હોય ત્યાં

સુધી તેના હિતની માત્ર હકીકત તેને ગેરલાયક ઠેરવવા માટે પૂરતી છે."

અને પ્રશ્ન તૈયાર કર્યોઃ(એસી પી.૧૩૪બી–સી)

"... પછી પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે શું, બિન–નાણાકીય મુકદ્દમામાં, પરિણામમાં નાણાકીય અથવા માલિકી હિત સિવાયની કોઈપણ વસ્તુ આપમેળે વ્યક્તિને કારણમાં ન્યાયાધીશ તરીકે બેસવાથી ગેરલાયક ઠેરવવા માટે પૂરતી છે.(ભાર પૂર્વક)

તેમણે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે અગાઉના કેસોમાં

"આર્થિક હિતના આધારે આપમેળે ગેરલાયકાત સાથે વ્યવહાર કરાયેલ તમામ, આપમેળે ગેરલાયકાતને મર્યાદિત કરવા માટે સૈદ્ધાંતિક રીતે કોઈ યોગ્ય કારણ નથી.(એ. સી. પી. ૧૩૫બી)

૨૩. લોર્ડ વિલ્કિન્સને તારણ કાઢ્યું હતું કે એમ્નેસ્ટી ઇન્ટરનેશનલ અને તેની સહયોગી કંપની એ. આઈ. સી. એલ. એ બિન–આર્થિક હિત સ્થાપિત કર્યું હતું કે સેનેટર પિનોચેટ પ્રત્યાર્પણની પ્રક્રિયાથી મુક્ત નથી.તેમણે તારણ કાઢ્યું કેઃ(પિનોચેટ કેસ, એ. સી. પી.૧૩૫સી –ડી)

"... મુદ્દાની બાબત નાણાં અથવા આર્થિક લાભ સાથે સંબંધિત નથી પરંતુ કારણને પ્રોત્સાહન આપવા સાથે સંબંધિત છે, ન્યાયાધીશને ગેરલાયક ઠેરવવાનો તર્ક એ જ રીતે લાગુ પડે છે જો ન્યાયાધીશનો નિર્ણય એવા કારણને પ્રોત્સાહન આપવા તરફ દોરી જશે જેમાં ન્યાયાધીશ એક પક્ષ સાથે સંકળાયેલા હોય.(ભાર પૂર્વક)

૨૪. આમ સમાપન કર્યા પછી, છેલ્લા પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરતા, શું લોર્ડ હોફમેન

માત્ર એ. આઈ. સી. એલ. ના સભ્ય હતા પરંતુ એમ્નેસ્ટી ઈન્ટરનેશનલના સભ્ય ન હતા તે હકીકતથી સિદ્ધાંતમાં કોઈ ફરક પડ્યો, લોર્ડ વિલ્કિન્સને અભિપ્રાય આપ્યો કેઃ(પિનોચેટ કેસ, એ. સી. પી.૧૩૨એચ–૧૩૩એ)

ભલે ન્યાયાધીશને કેસના પરિણામમાં નાણાકીય રસ ન હોય, પરંતુ કોઈ અન્ય રીતે તેનું વર્તન અથવા વર્તન એ શંકાને જન્મ આપી શકે છે કે તે નિષ્પક્ષ નથી.અને એવું માન્યું કેઃ(એસી પી.૧૩૫ ઈ–એફ)

"... જો ન્યાયતંત્રની સંપૂર્ણ નિષ્પક્ષતા જાળવવી હોય, તો એક એવો નિયમ હોવો જોઈએ જે દાવામાં પક્ષકારની જેમ જ સંસ્થામાં સમાન કારણોને પ્રોત્સાહન આપવામાં વ્યક્તિગત રીતે અથવા કંપનીના નિયામક તરીકે સામેલ ન્યાયાધીશને આપમેળે ગેરલાયક ઠેરવે.ઉત્તમ ભેદ માટે કોઈ જગ્યા નથી."

આ મામલાના આ પાસાને પી. ડી. દિનાકરન (૧) વિરુદ્ધ ન્યાયાધીશોની તપાસ સમિતિ, (૨૦૧૧) ૮ એસસીસી ૩૮૦ ૨૫ માં ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો.ઉપરોક્ત નિર્ણયોમાંથી, અમારા મતે, નીચેના સિદ્ધાંતો બહાર આવે છેઃ

૨૫.૧.જો ન્યાયાધીશને કેસના પરિણામમાં નાણાકીય હિત હોય, તો તે આપમેળે કેસની સુનાવણી માટે ગેરલાયક ઠરે છે.

૨૫.૨.એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં કેસમાં ન્યાયાધીશનું હિત નાણાકીય સિવાય અન્ય હોય, તો ગેરલાયકાત આપમેળે નથી હોતી પરંતુ તપાસ જરૂરી છે કે શું આવા હિતનું અસ્તિત્વ ન્યાયાધીશને "વાસ્તવિક જોખમ" અથવા પક્ષપાતની "વાજબી આશંકા" ના સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં અયોગ્ય ઠેરવે છે કે કેમ.

૨૫.૩.પિનોચેટ કેસમાં એક નવી શ્રેણી ઉમેરવામાં આવી છે એટલે કે ન્યાયાધીશ

આપમેળે એવા કેસની સુનાવણી માટે ગેરલાયક ઠરે છે જ્યાં ન્યાયાધીશને એવા કારણમાં રસ હોય જેને કેસમાં એક પક્ષ દ્વારા પ્રોત્સાહન આપવામાં આવી રહ્યું હોય.

૨૬. તે કોઈનો કેસ નથી કે, આ કેસમાં, ન્યાયમૂર્તિ ખેહરનું કોઈ આર્થિક હિત અથવા ઉપરોક્ત શ્રેણીઓમાંની બીજી શ્રેણી હેઠળ આવતું અન્ય હિત હતું.કેસની પ્રકૃતિ દ્વારા, આવી કોઈ રુચિ ઊભી થઈ શકતી નથી.

૨૭. સવાલ એ છે કે શું પિનોશેના કેસમાં નિર્ધારિત કાયદાનો સિદ્ધાંત આકર્ષિત થાય છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શું ન્યાયમૂર્તિ ખેહર કોઈ પણ હિતમાં ભાગીદાર હોવાનું કહી શકાય કે જેને એક પક્ષ પ્રોત્સાહન આપી રહ્યો છે.આ કાર્યવાહીના તમામ પક્ષો નિષ્પક્ષ અને સ્વતંત્ર ન્યાયતંત્રના અસ્તિત્વને સુનિશ્ચિત કરવાના હેતુને પ્રોત્સાહન આપવાનો દાવો કરે છે.પક્ષો વચ્ચે અભિપ્રાયનો એકમાત્ર તફાવત એ પ્રક્રિયા વિશે છે કે જેના દ્વારા આવા પરિણામ પ્રાપ્ત કરવાના છે.તેથી, એવું ન કહી શકાય કે ન્યાયમૂર્તિ ખેહર કોઈ પણ હિતમાં ભાગ લે છે જેને કાર્યવાહીનો કોઈ પણ પક્ષ પ્રોત્સાહન આપવા માંગે છે.

૨૮. શ્રી નરીમનની રજુઆત ની અસર એ છે કે ન્યાયમૂર્તિ ખેહર વાદગ્રસ્ત કાયદાને અમાન્ય ઠેરવવા માટે પૂર્વનિર્ધારિત હશે.અમે અરજદારોનું વલણ સમજવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છીએ.જો અરજદારોની આવી આશંકા સાચી પડે, તો લાભાર્થીઓ માત્ર અરજદારો જ હશે.આ આધાર પર જો કોઈ ફરિયાદ હોય તો તે સામાવાળા તરફથી હોવી જોઈએ.

૨૯. ભારત સંઘ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એટર્ની જનરલે ભારપૂર્વક નિવેદન

આપ્યું હતું કે ભારત સંઘને ન્યાયપીઠના પીઠાસીન ન્યાયાધીશ તરીકે આ મામલાની સુનાવણી કરવામાં કોઈ વાંધો નથી.

૩૦. અમારા ધ્યાનમાં કોઈ પૂર્વનિર્ણ લાવવામાં આવ્યું નથી, જ્યાં અદાલતોએ ચુકાદો આપનાર તરફથી પક્ષપાતના લાભાર્થીના કહેવા પર ચુકાદો આપ્યો હતો કે ચુકાદો અથવા વહીવટી નિર્ણય પક્ષપાતના આધારે રદબાતલ અથવા રદબાતલ છે.બીજી બાજુ, તે કાયદાનો સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે ન્યાયનિર્ણાયકના પૂર્વગ્રહ પર આધારિત વાંધાને માફ કરી શકાય છે.અદાલતો સામાન્ય રીતે પીડિત પક્ષ દ્વારા મોડેથી ઉઠાવવામાં આવેલા આવા વાંધાને ધ્યાનમાં લેતી ન હતી.

"ગેરલાયક ઠરાવનાર સામે વાંધો ઉઠાવવાનો અધિકાર માફ થઈ શકે છે, અને જ્યાં ગેરલાયકાત વૈધાનિક હોય ત્યાં પણ આવું થઈ શકે છે.અદાલત સામાન્ય રીતે આગ્રહ કરે છે કે પૂર્વગ્રહ ધરાવતા પક્ષને જે હકીકતો જાણ થાય છે જે તેને વાંધો ઉઠાવવાનો અધિકાર આપે છે તે જલદી જ વાંધો લેવામાં આવશે.જો, તેને અથવા તેના સલાહકારોને ગેરલાયકાત વિશે જાણ થયા પછી, તેઓ વિરોધ વિના કાર્યવાહી ચાલુ રાખવા દે છે, તો તેઓએ તેમનો વાંધો માફ કર્યો હોવાનું માનવામાં આવે છે અને નિર્ણયને પડકારવામાં નહીં આવે."

અમારા મતે, ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતની અસર એ છે કે માત્ર એક પક્ષ કે જેણે ચુકાદાકારના પક્ષપાતી વલણને કારણે પ્રતિકૂળ ચુકાદો સહન કર્યો હોય અથવા ભોગવવાની સંભાવના હોય તે જ વાંધો ઉઠાવી શકે છે.

૩૧. શ્રી નરીમન દ્વારા વર્ણવવામાં આવેલી નોંધપાત્ર સત્તા માત્ર કોલેજિયમના

સભ્યો માટે જ નથી, પરંતુ આ અદાલતના દરેક ન્યાયાધીશ માટે છે, જેમને આ અદાલતના ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ન્યાયાધીશો, મુખ્ય ન્યાયાધીશો અથવા ન્યાયાધીશોની વિવિધ નિમણૂકોની દરખાસ્તો અંગે પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવા માટે બોલાવવામાં આવી શકે છે, જ્યારે કોલેજિયમના સભ્યોએ ઉપરોક્ત શ્રેણીઓની દરેક નિમણૂકના સંદર્ભમાં આવી "નોંધપાત્ર શક્તિ" નો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે, ત્યારે આ અદાલતના અન્ય ન્યાયાધીશોએ આવી "નોંધપાત્ર શક્તિ" નો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે, ઓછામાં ઓછું ઉચ્ચ અદાલતમાં અથવા તેમાંથી નિમણૂકોના સંદર્ભમાં, જેની સાથે તેઓ અગાઉ હતા. ન્યાયાધીશો અથવા મુખ્ય ન્યાયાધીશો તરીકે સંકળાયેલા.શ્રી નરીમનની દલીલ જો સ્વીકારવામાં આવે તો આ અદાલતના તમામ ન્યાયાધીશોને વર્તમાન વિવાદની સુનાવણી માટે ગેરલાયક ઠેરવવામાં આવશે."જરૂરિયાતના સિદ્ધાંત" દ્વારા કાયદેસર રીતે મંજૂરી ન હોય તેવું પરિણામ.

ન્યાયમૂર્તિ જે. એસ. ખેહરે તેમના અભિપ્રાયમાં આ રીતે નિરીક્ષણ કર્યું છેઃ

“૫૭. મારી વિરુદ્ધ જે કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે હું ૧ + ૪ કોલેજિયમનો ભાગ હતો.પરંતુ તે અનિલ આર. દવે, ન્યાયમુર્તિ માટે પણ ગેરલાયકાત હોવી જોઈતી હતી.જ્યારે તેમણે બાબતોની સુનાવણી શરૂ કરી, અને ૭–૪–૨૦૧૫ સુધી, તેમને એ જ કથિત ગેરલાયકાતનો સામનો કરવો પડ્યો.તેમ છતાં મારી સામે જે વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો તે તેમની સામે ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો.જ્યારે શ્રી ફલી એસ. નરીમાનનો સામનો કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેમણે જોરશોરથી વિરોધ કર્યો હતો કે તેમણે અનિલ આર. દવે, ન્યાયમુર્તિ ના અલગ

થવાની માંગ કરી ન હતી. તેમણે પુરાવા સાથે તેમના દાવાને ટેકો આપ્યો હતો.આશ્ચર્ય થાય છે કે તેમણે અનિલ આર. ડેવ, જે. ને અલગ કરવાની માંગ કેમ ન કરી?આ બાબતમાં કોઈ શંકા નથી કે હું ૧ + ૪ કોલેજિયમનો સભ્ય રહ્યો છું અને જો અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ વર્તમાન પડકાર સફળ ન થાય તો હું ટૂંક સમયમાં એનજેએસીનો સભ્ય પણ બનીશ.તેથી હું પસંદગી પ્રક્રિયાનો એક ભાગ બની રહીશ, ભલે ગમે તે પ્રક્રિયા પ્રવર્તે.જોકે તે અમારામાંથી ચાર (તાત્કાલિક પાંચ–ન્યાયાધીશની બેન્ચ પર) ના સંદર્ભમાં સ્થિતિ છે.મારા ઉપરાંત, બેન્ચમાં મારા સાથીદારો–ન્યાયમુર્તિ ચેલમેશ્વર, મદન બી. લોકુર અને કુરિયન જોસેફ, ન્યાયમુર્તિ યોગ્ય સમયે કોલેજિયમનો ભાગ બનશે (જો આ અદાલત સમક્ષ રિટ અરજદારો સફળ થશે), અથવા વૈકલ્પિક રીતે, એનજેએસીનો ભાગ હશે (જો રિટ અરજદારો નિષ્ફળ જશે).આવી સ્થિતિમાં, હિતોના ટકરાવનો દાવો માત્ર મારી વિરુદ્ધ જ નહીં, પરંતુ મારા ત્રણ સાથીદારો સામે પણ ઉઠાવવો જોઈતો હતો.પરંતુ, તે રીતે આ મુદ્દાનો પ્રચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો.મારા વિચારમાં, મારા અલગ થવાની પ્રાર્થના સારી રીતે આધારિત નથી.જો હું મારા અલગ થવાની પ્રાર્થના સ્વીકારું, તો હું ખોટી પ્રથા શરૂ કરીશ, અને ખોટી પૂર્વનિર્ણ મૂકીશ.મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા તેમને સોંપવામાં આવેલા કેસમાંથી ન્યાયાધીશ પોતે જ અલગ થઈ શકે છે.તે તેની પોતાની પસંદગીની બાબત હશે.પરંતુ મુકદ્દમા કરનાર પક્ષની વિનંતીથી અલગ થવું, જ્યાં સુધી વાજબી ન હોય ત્યાં સુધી, ક્યારેય સ્વીકારવું જોઈએ નહીં.કારણ કે તે એવી છાપ આપશે કે ન્યાયાધીશ માત્ર વાંધાના બળથી કેસમાંથી ડરી ગયા

હતા.ન્યાયાધીશ પોતાનો હોદ્દો સંભાળે તે પહેલાં, ભય અથવા પક્ષપાત વિના પોતાની ફરજો નિભાવવાની શપથ લે છે.જો તે વાજબી ન હોય તો, અલગ થવાની પ્રાર્થના સ્વીકારે તો તે તેના હોદ્દાના શપથનો ભંગ કરશે.મારી જવાબદારીને સંપૂર્ણ નિષ્ઠા અને નિષ્ઠા સાથે નિભાવવી એ મારી ફરજ છે.બંધારણ અને કાયદાને જાળવી રાખવા માટે મારા હોદ્દાના શપથનું પાલન કરવું મારી ફરજ છે.બેન્ચનો ભાગ બનવાનો મારો નિર્ણય, આ અદાલતમાં મારી બઢતી સમયે મેં લીધેલા શપથમાંથી વહે છે.(સંદર્ભ પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે)

ન્યાયમૂર્તિ લોકુરે તેમના અભિપ્રાયમાં નિરીક્ષણ કર્યું છેઃ

"૬૦. મારા આદરપૂર્વકના અભિપ્રાયમાં, જ્યારે કોઈ કેસની સુનાવણીમાંથી ન્યાયાધીશને અલગ કરવા માટે અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે અરજી સંબંધિત ન્યાયાધીશને કરવામાં આવે છે, સમગ્ર બેન્ચને નહીં.તેથી, મારા વિદ્વાન ભાઈ જસ્ટિસ ખેહરે કહ્યું કે આ નિર્ણય સંપૂર્ણપણે તેમનો છે અને હું તેમના નિર્ણયનો આદર કરું છું.

૬૫. કેસની સુનાવણીમાંથી અલગ થવાનો મુદ્દો જેટલો દેખાય છે તેટલો સરળ નથી.મુકવામાં આવેલા પ્રશ્નો ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે અને એવું લાગે છે કે આવી અરજીઓ વારંવાર વધી રહી છે, તેથી આ સંદર્ભમાં કેટલાક પ્રક્રિયાગત અને મૂળ નિયમો ઘડવાનો સમય આવી ગયો છે.જો યોગ્ય નિયમો ઘડવામાં આવે, તો પછી, આપેલ કેસમાં, તે બેન્ચ પરના અન્ય ન્યાયાધીશો માટે શરમજનક સ્થિતિ ટાળશે."

એવું માનવામાં આવ્યું છે કે અલગ થવાનો નિર્ણય સંબંધિત ન્યાયાધીશનો છે

અને અન્યાયી દબાણને ક્યારેય મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.

૩૫. વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ શ્રી તુષાર મહેતાએ સુબ્રત રોય સહારા વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૮ એસસીસી ૪૭૦ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો છે.અરજી દાખલ કરીને બેન્ચને બરતરફ કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી.આવી પ્રાર્થનાને કારણે થતી શરમ, ભૂલ સુધારવાની વિભાવના, જો કોઈ હોય તો, ભૂલની માન્યતા અને તેના સુધારણાને પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા છે. આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છેઃ

> "૭. હવે શરમજનક ભાગ રિટ પિટિશનની દલીલોમાંથી પસાર થયા પછી અમે સંતુષ્ટ હતા કે તેમાં વ્યક્ત કરાયેલ કંઈપણ આપણને શરમમાં મૂકીને અપમાનિત અથવા અસ્વસ્થ કરશે તેવું માની શકાતું નથી. આપણે કરેલી ભૂલ માટે અમારા દ્વારા પસાર કરાયેલા અગાઉના આદેશમાં ફેરફાર કરવો, જે રેકોર્ડની સામે સ્પષ્ટ છે, તે એક અધિકારક્ષેત્ર છે જેનો આપણે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૩૭ હેઠળ નિયમિતપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. તે ઉપરાંત, રૂપા અશોક હુર્રા વિરુદ્ધ અશોક હુર્રા, (૨૦૦૨) ૪ એસ. સી. સી. ૩૮૮ માં આ અદાલત દ્વારા જાહેર કરાયેલી સુધારાત્મક અરજી દાખલ કરવા માટે પક્ષકાર માટે તે ખુલ્લું છે. આ અધિકારક્ષેત્રોનો ઉપયોગ અમારા દ્વારા નિયમિતપણે કરવામાં આવે છે, જ્યારે તે બહાર આવે છે, કોઈપણ શરમ વગર. ખોટા આદેશમાં સુધારો કરવાથી કોઈને ક્યારેય શરમ નહીં આવે. ભૂલની માન્યતા અને તેને સુધારવાથી ચોક્કસપણે આપણને શરમ નહીં આવે. અમારા માનવામાં આવેલા દૃષ્ટિકોણમાં, જ્યારે હુમલો કરાયેલ

આદેશ વ્યક્તિગત અને/અથવા બાહ્ય વિચારણાઓ દ્વારા પ્રેરિત થાય છે ત્યારે શરમ ઊભી થાય છે, અને દલીલો આવા આરોપોને રેકોર્ડ કરે છે. હાલની રિટ પિટિશનમાં આવો કોઈ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો નથી. અને તેથી, અમે સંપૂર્ણ રીતે સંતુષ્ટ હતા કે અરજદાર દ્વારા જે લાગણી વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી, કે જો ૪-૩-૨૦૧૪ તારીખનો આક્ષેપ કરાયેલ આદેશ અંશતઃ અથવા સંપૂર્ણપણે અન્યાયી હોવાનું જણાયું હોય, તો અમે યોગ્ય આદેશ પસાર નહીં કરીએ, તે સંપૂર્ણપણે ખોટી હતી.

૩૬. સુબ્રતો રોય સહારા (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતે શ્રી આર. કે. આનંદના કેસ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે જેમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે અલગ થવાનો માર્ગ ઘણી વાર અનુકૂળ અને નરમ વિકલ્પ હોય છે કારણ કે ન્યાયાધીશને કોઈ ચોક્કસ બાબત કરવામાં કોઈ નિહિત સ્વાર્થ હોતો નથી.તે ભારતનું બંધારણ છે જે ન્યાયાધીશને યોગ્ય રીતે અને વિશ્વાસુપણે અને તેની શ્રેષ્ઠ ક્ષમતા, જ્ઞાન અને નિર્ણય સાથે, ભય અથવા પક્ષપાત વિના તેના કાર્યાલયની ફરજો નિભાવવાનો આદેશ આપે છે.સામનો કરવો, કટાક્ષ કરવો અને જાણીજોઈને આયોજિત નકામી વાતો આપણને આપણી ભારે જવાબદારી નિભાવતા અટકાવવી જોઈએ નહીં.આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છેઃ

"૧૦. અમે ઉપરોક્ત વર્ણન નોંધ્યું છે, જેથી અમારા પર રજુઆતોનું યોગ્ય રીતે ચિત્રણ ન કરવાનો આરોપ મૂકવામાં આવે કારણ કે તે અમારી સામે પ્રચાર કરવામાં આવ્યા હતા.અમારી સમજણમાં, અમારા હોદ્દાના શપથ માટે અમારે સુનાવણી સાથે આગળ વધવું જરૂરી હતું.અને આવી રજુઆતોથી ગભરાવું નહીં.

અમારા મતે, આ બાબતની સુનાવણી ન કરવી એ અમારા હોદ્દાના શપથનું ઉલ્લંઘન છે, જે આપણને ભય અથવા પક્ષપાત, સ્નેહ અથવા દુર્ભાવના વિના, અમારા હોદ્દાની ફરજો, અમારી શ્રેષ્ઠ ક્ષમતા પ્રમાણે કરવા માટે આદેશ આપે છે.

૧૧. આ ચોક્કસપણે પ્રથમ વખત નથી જ્યારે વિદ્વાન સલાહકાર દ્વારા અલગ થવાની વિનંતી કરવામાં આવી હોય.એક પ્રખ્યાત વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી આર. કે. આનંદે દિલ્હી હાઈકોર્ટ સમક્ષ ન્યાયમૂર્તિ શ્રી મનમોહન સરીનને તેમના અંગત કેસની સુનાવણીમાંથી અલગ કરવાની માંગ કરતી આવી નોંધાયેલ આકસ્મિક વિનંતી કરી હતી.ન્યાયમૂર્તિ શ્રી મનમોહન સરીને શ્રી આર. કે. આનંદ દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતીને નકારી કાઢતાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું.

“પીછેહઠનો માર્ગ ઘણીવાર અનુકૂળ અને નરમ વિકલ્પ હોય છે.આ ખાસ કરીને એવું છે કારણ કે ન્યાયાધીશને ખરેખર કોઈ ચોક્કસ બાબત કરવામાં કોઈ નિહિત સ્વાર્થ હોતો નથી.જો કે, ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧૯ હેઠળ લેવામાં આવેલ હોદ્દાની શપથ ન્યાયાધીશને બંધારણ અને કાયદાનું સમર્થન કરતી વખતે ભય અથવા પક્ષપાત, સ્નેહ અથવા દુર્ભાવના વિના યોગ્ય રીતે અને વિશ્વાસુપણે અને તેમના શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને ચુકાદા સાથે હોદ્દાની ફરજો નિભાવવાનો આદેશ આપે છે.કોઈ કેસમાં, જ્યાં પક્ષપાતી વલણના પાયાવિહોણા અને પ્રેરિત આક્ષેપો મંચની શોધ/બેન્ચ પસંદગી અથવા અદાલતને માથું મારવાના દૃષ્ટિકોણથી કરવામાં આવે છે, તો આવા દબાણ સામે ઝૂકવું એ હોદ્દાના શપથને પૂર્ણ ન કરવા સમાન હશે.”

દિલ્હી ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ઉપરોક્ત નિર્ણયને આ અદાલત સમક્ષ આર. કે.

આનંદ વિરુદ્ધ દિલ્હી ઉચ્ચ ન્યાયાલય, (૨૦૦૯) ૮ એસ. સી. સી. ૧૦૬ માં પડકારવામાં આવ્યો હતો.ન્યાયમૂર્તિ મનમોહન સરીન દ્વારા કેસની સુનાવણીમાંથી પીછેહઠ કરવાનો ઇનકાર કરવાના ઉચ્ચ ન્યાયાલયના નિર્ણયને નીચેના અવલોકનો સાથે સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું:(એસ. સી. સી. પૃષ્ઠ ૧૯૨, પરિચ્છેદ ૨૬૩)

"૨૬૩. ઉપરોક્ત ફકરો, અમારા મતે, અદાલતને ડરાવવા અથવા 'અસુવિધાજનક' ન્યાયાધીશને દૂર કરવા અથવા મુદ્દાઓને અસ્પષ્ટ કરવા અથવા કાર્યવાહીમાં અવરોધ ઊભો કરવા અને વિલંબ કરવા અથવા અન્ય કોઈ પણ રીતે ન્યાયના માર્ગને નિરાશ અથવા અવરોધિત કરવાના હેતુથી કરવામાં આવેલી વિનંતી સામે અદાલતનો પ્રતિસાદ શું હોવો જોઈએ તેનો સાચો સારાંશ આપે છે.(ભાર પૂર્વક)

હકીકતમાં, દિલ્હી હાઈકોર્ટ અને આ કોર્ટના અવલોકનો એ દર્શાવે છે કે જ્યારે વિદ્વાન વકીલે સુનાવણીની શરૂઆતમાં કોર્ટને સંબોધન કર્યું ત્યારે તે કેવું લાગ્યું હતું.જો તે બેન્ચ–હન્ટિંગ અથવા બેન્ચ–હોપિંગ (અથવા આપણે કહીએ કે, બેન્ચ–અવગણના) ને ધ્યાનમાં રાખીને વિદ્વાન વકીલની મુદ્રાઓ હતી, તો અમે તેને મંજૂરી આપીશું નહીં.સામનો કરવો, મજાક કરવી અને કાળજીપૂર્વક અને સભાનપણે આયોજિત અવગણનાઓ આપણને આપણી ભારે જવાબદારી નિભાવતા અટકાવી શક્યા નહીં.અમે સુનાવણી દરમિયાન કોઈપણ સમયે બહાર નીકળી શકીએ છીએ અને આ બાબતનો નિર્ણય લેવા માટે બીજી બેન્ચ માટે રસ્તો બનાવી શકીએ છીએ, જો અમને ક્યારેય લાગ્યું હોય કે તે અનુસરવાનો

ન્યાયી માર્ગ હશે.અન્ય બેન્ચ માટે આ કેસની સુનાવણી કરવી વધુ સારી રહેશે કે નહીં તે તારણોમાંથી બહાર આવશે, અમે વર્તમાન નિર્ધારણ દરમિયાન દોરીશું.

૧૩૧. હવે આપણે જે ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે તેના સાર અને મહત્વ સાથે વ્યવહાર કરીશું.તે અરજદારનો કેસ નથી કે અમારું સંદર્ભ હેઠળની બે કંપનીઓ અથવા સહારા જૂથની રચના કરતી અન્ય કોઈ કંપની/પેઢી સાથે કોઈ જોડાણ છે.અમે કહી શકીએ કે અમારા બંનેમાંથી કોઈ પણ સંબંધિત બે કંપનીઓ સાથે અથવા સહારા જૂથની બનેલી અન્ય કોઈ કંપની/પેઢી સાથે એક પણ હિસ્સો ધરાવતું નથી.આ બાબતમાં બધી અસ્પષ્ટતા દૂર કરવા માટે અમે આગળ કહીશું કે, આપણામાંના કે આપણા આશ્રિત પરિવારના કોઈ પણ સભ્ય કોઈ પણ કંપનીમાં એક પણ હિસ્સો ધરાવતા નથી.વિવાદની સુનાવણી કરતી વખતે, તેની સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે અથવા તેનો નિર્ણય લેતી વખતે, કોઈ પણ કાયદાકીય કારકુન, ઈન્ટર્ન અથવા કર્મચારી સભ્ય દ્વારા ગુણદોષ પર તેના નિર્ધારણ માટે, આ કેસમાં આપણામાંથી કોઈને પણ મદદ કરવામાં આવી નથી.ન તો અરજદાર અથવા તેના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આ વતી અમારી વિરુદ્ધ કોઈ દાવો કરવામાં આવ્યો છે.તદનુસાર, વાસ્તવિક સ્થિતિ, જે વિદ્વાન સલાહકાર દ્વારા આધાર રાખેલા નિર્ણયોનો આધાર હતો, તે આ કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં ઉપલબ્ધ નથી.આ બાબતના ઉપરોક્ત દ્રષ્ટિકોણમાં, એવું તારણ કાઢવું સ્વાભાવિક છે કે, અરજદારના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા પૂર્વગ્રહના વિષય પર આપવામાં આવેલા કોઈ પણ ચુકાદાઓ આ કેસના તથ્યો અને સંજોગોને લાગુ પડતા નથી.અમે સંતુષ્ટ છીએ કે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા

કરવામાં આવેલા છૂપી આક્ષેપોમાંથી કોઈ પણ, સૂત્રના આહ્વાનને ન્યાયી ઠેરવવા માટે પૂરતું નહીં હોય, કે ન્યાય ખરેખર થવો જોઈએ નહીં, પરંતુ તે કરવામાં આવ્યો હોવાનું પણ દેખાવું જોઈએ.ઉપર પહેલેથી જ નોંધ્યું છે તેમ, બેન્ચ તરીકે અમારું સંયોજન તે સમયે અસ્તિત્વમાં ન હોવા છતાં, જ્યારે વર્તમાન અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે વર્તમાન રચના સાથે વિશેષ બેન્ચની રચના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા તેમના સભાન નિશ્ચયની બાબત તરીકે કરવામાં આવી હતી.કોઈ પણ વાદીને માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા આપણને સોંપવામાં આવેલી ભારે જવાબદારી નિભાવવામાં આપણને રોકવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં.

૧૩૫. ડો. રાજીવ ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે પણ અમારા પર વિવાદના સંદર્ભમાં પૂર્વધારણા હોવાનો આરોપ મૂક્યો હતો.તેમના મતે, આ પૂર્વધારણા "બીજી બાજુ" પ્રત્યેની મજબૂત પ્રતિબદ્ધતાના આધારે હોવાનું જણાય છે.આ દાવો સુનાવણી દરમિયાન ઘણી વખત પુનરાવર્તિત કરવામાં આવ્યો હતો.પણ, બીજી બાજુ કઈ છે?અમારા ૩૧–૮–૨૦૧૨ તારીખના ઓર્ડરની દ્રષ્ટિએ બીજી બાજુ ભારત સરકાર એકમાત્ર લાભ મેળવનાર છે.અમારા ૩૧–૮–૨૦૧૨ તારીખના ઓર્ડરની આઠમી દિશા નીચે મુજબ વાંચે છે:(એસ. સી. સી. પી. ૧૭૨, પેરા ૩૨૬)

" ૩૨૬.૮.જો એસ (ટીએમ), પૂરી પાડવામાં આવેલી વિગતોની ચકાસણી કર્યા પછી, તમામ અથવા કોઈપણ સબ્સ્ક્રાઇબર્સ ક્યાં છે તે શોધવામાં અસમર્થ હોય, તો આવા સબ્સ્ક્રાઇબર્સ પાસેથી એકત્રિત કરવામાં આવેલી રકમ ભારત સરકારને

સોંપવામાં આવશે.(ભાર પૂર્વક)

જો "બીજી બાજુ" ભારત સરકાર છે, તો વિદ્વાન સલાહકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા આક્ષેપમાં ચોક્કસપણે કોઈ તથ્ય નથી.આ બાબતનું ઉપરોક્ત પાસું અસર અને અસર માટે વિદ્વાન સલાહકાર દ્વારા વ્યવસ્થિત રીતે ઉતારવામાં આવેલા તમામ કાળજીપૂર્વક રચાયેલા આક્ષેપોનો પરપોટો તોડવા માટે પૂરતું છે.

૧૩૭. જસવંત સિંહ વિરુદ્ધ વિરેન્દ્ર સિંહ, ૧૯૯૫ સપ્લિમેન્ટ (૧) એસ. સી. સી. ૩૮૪ માં ઉપરોક્ત ચુકાદામાં નોંધાયેલા અવલોકનો, અરજદાર શ્રી સુબ્રત રોય સહારા અને કેટલાક વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની રીતભાત અને વર્તનને સંપૂર્ણપણે લાગુ પડે છે.જો "બીજી બાજુ" એક ખાનગી પક્ષ હોત તો પણ અમે આ બાબતમાંથી અલગ થવાનો ઇનકાર કર્યો હોત.કારણ કે, આપણા હોદ્દાના શપથ માટે જરૂરી છે કે આપણે ભય કે પક્ષપાત વિના આપણી જવાબદારીઓ નિભાવીએ.તેથી અમે તમામ અદાલતોની પણ પ્રશંસા કરીએ છીએ કે તેઓ સમાન રીતે તમામ પાયાવિહોણા અને પાયાવિહોણા આક્ષેપોને નકારી કાઢે, સિવાય કે તેઓ તેમની પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ સંડોવણીના કારણોસર કોઈ ચોક્કસ મામલાની સુનાવણી ન કરે.આ માપદંડ, કે ન્યાય માત્ર થવો જ જોઈએ નહીં પણ થવો પણ જોઈએ, તેને કોઈપણ કિંમતે જાળવી રાખવો પડશે."

૩૭. આર. કે. આનંદ વિરુદ્ધ રજિસ્ટ્રાર, દિલ્હી હાઈકોર્ટ, (૨૦૦૯) ૮ એસસીસી ૧૦૬ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું.

૨૬૪. અમે અહીં એક ક્ષણ માટે થોભીને એ હકીકત પર ગંભીર ચિંતા વ્યક્ત કરવા માટે મજબૂર છીએ કે તાજેતરમાં આવી વૃત્તિઓ અને પ્રથાઓ વધી રહી

છે.આપણે એવા ઉદાહરણો જોયા છે કે જ્યાં કોઈ ન્યાયાધીશ (જે આવી બાબતોમાં એકદમ રક્ષણાત્મક નથી!) પર પથ્થર ફેંકે છે.અને પછીથી ન્યાયાધીશને તે કેસની સુનાવણીથી પોતાને અલગ કરવા માટે કહેવાના આધાર તરીકે બિનજરૂરી હુમલાનો ઉલ્લેખ કરે છે જેમાં તે હાજર થશે.આવા વર્તનથી સંબંધિત ન્યાયાધીશને ઊંડી ઈજા થશે પરંતુ તેનાથી પણ વધુ મહત્ત્વની બાબત એ છે કે તે ન્યાયના વહીવટના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની અવગણના કરે છે.તેથી, અલગ થવા માટેની પ્રેરિત અરજી પર કડક કાય વાહી કરવાની જરૂર છે અને તેને સામાન્ય રીતે ન્યાયના યોગ્ય માર્ગમાં દખલગીરી તરીકે જોવી જોઈએ જે દંડાત્મક પરિણામો તરફ દોરી જાય છે."

૩૮. કામિની જયસ્વાલ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય, (૨૦૧૮) ૧ એસ. સી. સી. ૧૫૬ માં, આ અદાલતે અલગ થવાની બાબતને આ રીતે હાથ ધરી છેઃ

"૨૪. આવી બાબતમાં કોઈ હિતોનો ટકરાવ નથી.જો કોઈ ન્યાયાધીશ કોઈ બાબતની સુનાવણી કરી રહ્યો હોય અને જો તેને ખબર પડે કે કોઈ પક્ષ અનૈતિક રીતે નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયાને પ્રભાવિત કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો છે અથવા ગેરરીતિમાં સંડોવાયેલો છે, તો તે ન્યાયાધીશની જવાબદારી છે કે તે અદાલતની અવમાનના અધિનિયમ હેઠળ આવી બાબતની નોંધ લે અને આવી વ્યક્તિ સાથે કાયદા અનુસાર વ્યવહાર કરે અને સજા કરે કારણ કે તે હિતોનો સંઘર્ષ નથી પરંતુ તે હેતુ છે જેના માટે સમગ્ર વ્યવસ્થા અસ્તિત્વમાં છે.આવી બાબતોને અવગણી શકાતી નથી અને હિતોના સંઘર્ષના આધારે ન્યાયાધીશને અલગ કરવાનું કહી શકાતું નથી, આ દેશની ન્યાયિક વ્યવસ્થા માટે ૧૧૩૭ નિરાધાર

આક્ષેપો અને સામગ્રી પર આવા પાસાઓની અવગણના કરવાનો આ સૌથી દુઃખદ દિવસ હશે.ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશે ન્યાયિક બાજુએ સુનાવણી ન કરવી જોઈએ અથવા વહીવટી બાજુએ આ બાબતની ફાળવણી ન કરવી જોઈએ તેવી અરજીમાં હિતોના સંઘર્ષનો આક્ષેપ કરવો અરજદાર માટે અત્યંત અયોગ્ય હતું.એવું લાગે છે કે આ લક્ષ્ય હાંસલ કરવા માટે એક પછી એક અરજીઓ દાખલ કરીને ચોક્કસ વિનંતી કરવામાં આવી છે અને ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશને કેસોની ફાળવણી માટે સત્તાનો ઉપયોગ કરવાથી ટાળવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી, જે સ્પષ્ટ રીતે ફોરમ હન્ટિંગનો પ્રયાસ હતો અને શક્ય તેટલા મજબૂત શબ્દોમાં તેની નિંદા કરવી પડશે.આવી નિંદાત્મક ટિપ્પણીઓ કરવી એ ન્યાયના વહીવટમાં દખલ કરવા સમાન પણ છે, એક વકીલ આ આધાર પર જવાબદારીમાંથી છટકી શકતો નથી કે તેણે શમશેર સિંહ બેદી વિરુદ્ધ પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટ, (૧૯૯૬) ૩ એસસીસી ૯૯ માં નિર્ધારિત કરેલી તેની/તેણીની વ્યક્તિગત ક્ષમતામાં તેનો મુસદ્દો તૈયાર કર્યો હતો. ચરણ લાલ સાહુ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૮૮) ૩ એસ. સી. સી. ૨૫૫ માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે ધારા ૩૨ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીમાં વકીલો, સુપ્રીમ કોર્ટ અને અન્ય બંધારણીય સંસ્થાઓ સામે બેદરકારીપૂર્વક, અર્થહીન અને વિરોધાભાસી દલીલો, અણઘડ આક્ષેપો, તિરસ્કાર તરીકે સંકળાયેલા અન્ય બંધારણીય સંસ્થાઓ સામે કાદવ ઉછાળવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. રજિસ્ટ્રીને ભવિષ્યમાં અરજદારની કોઈપણ પી. આઈ. એલ. અરજીને ધ્યાનમાં ન લેવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.એ.

૨૭. આ અદાલતે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. સિપ્લા લિમિટેડ, (૨૦૦૯) ૮ એસસીસી ૧૦૬ માં ફોરમ શોપિંગની વિવિધ શ્રેણીઓને ધ્યાનમાં લીધી હતી.હિતોના સંઘર્ષના આક્ષેપો કરવા માટે પણ આ બાબતને બીજી બેન્ચમાં સ્થાનાંતરિત કરવાની જરૂર પડે છે, જેને ફોરમ હન્ટિંગનું બીજું સ્વરૂપ પણ માનવામાં આવ્યું છે.આ અદાલતે વિવિધ નિર્ણયોને આ રીતે ધ્યાનમાં લીધા છે:(એસસીસી પેજ ૩૧૮–૨૦, પેરા ૧૪૬–૧૫૫)

"૧૪૬. વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલે વાદગ્રસ્ત હતી કે સિપ્લા ફોરમ શોપિંગ માટે દોષિત છે કારણ કે તેણે બોમ્બે હાઈકોર્ટ, કર્ણાટક હાઈકોર્ટમાં અરજીઓ દાખલ કરી હતી અને બલ્ક ડ્રગ મેન્યુફેક્ચરર્સ એસોસિએશનના સભ્ય તરીકે દિલ્હી હાઈકોર્ટમાં સોગંદનામું પણ દાખલ કર્યું હતું અને આખરે રાહત માટે અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો જેના પરિણામે વિવાદિત ચુકાદો અને તારીખ ૩–૩–૨૦૦૪ નો આદેશ આવ્યો હતો.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સિપ્લાએ રાહત માટે ઘણી બંધારણીય અદાલતોનો સંપર્ક કર્યો હોવાથી, અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટમાં શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે ફોરમ શોપિંગ સમાન છે.

૧૪૭. અમે વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલ સાથે બિલકુલ સહમત નથી.ફોરમ શોપિંગ ઘણા રંગો અને રંગોમાં આવે છે અને સિપ્લાની અરજીઓ ફોરમ શોપિંગની કોઈપણ શ્રેણીમાં આવતી નથી.

૧૪૮. ફોરમ શોપિંગનું ઉત્તમ ઉદાહરણ એ છે કે જ્યારે કોઈ વાદી રાહત માટે એક અદાલતનો સંપર્ક કરે છે પરંતુ તેને ઇચ્છિત રાહત મળતી નથી અને પછી તે જ રાહત માટે બીજી અદાલતનો સંપર્ક કરે છે.આ રાજીવ ભાટિયા વિરુદ્ધ રાજ્ય

(દિલ્હીનું એનસીટી), (૧૯૯૯) ૮ એસસીસી ૫૨૫ માં થયું હતું.એક નાના બાળકની સામાવાળા માતાએ રાજસ્થાન હાઈકોર્ટમાં હેબિયસ કોર્પસની રિટ માટે અરજી દાખલ કરી હતી અને દેખીતી રીતે તે કોર્ટમાંથી જરૂરી રાહત મળી ન હતી.ત્યારબાદ તેમણે દિલ્હી હાઈકોર્ટમાં પણ હેબિયસ કોર્પસની રિટ માટે અરજી દાખલ કરી હતી અને જરૂરી રાહત મેળવી હતી.આમ છતાં, આ અદાલતે દિલ્હી હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશમાં દખલ કરી ન હતી કારણ કે આ અદાલતે બાળકના મંતવ્યોની ખાતરી કરી હતી અને જાણવા મળ્યું હતું કે તે તેના દત્તક માતાપિતા સાથે વાત પણ કરવા માંગતી ન હતી અને તેથી દિલ્હી હાઈકોર્ટ દ્વારા સામાવાળા માતાને આપવામાં આવેલા બાળકની કસ્ટડીમાં દખલ કરવામાં આવી ન હતી.આ કોર્ટનો નિર્ણય તેના પોતાના તથ્યો પર છે, ભલે તે ફોરમ શોપિંગનો ઉત્તમ કેસ હોય.

૧૪૯. આરતી બંદી વિરુદ્ધ બંદી જગદ્રક્ષક રાવ, (૨૦૧૩) ૧૫ એસ. સી. સી. ૭૯૦ માં, આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે અદાલતમાં અધિકારક્ષેત્ર આકસ્મિક સંજોગોના સંચાલન અથવા સર્જનથી આકર્ષિત થતું નથી.તે કિસ્સામાં, વિવાદના એક પક્ષ દ્વારા કોઈ ચોક્કસ ઉચ્ચ અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર આપવા માટે સંજોગો બનાવવામાં આવ્યા હતા.આ અદાલતે એવું નિરીક્ષણ કરીને આની અવગણના કરી હતી કે સર્જિત સંજોગોમાં અધિકારક્ષેત્રની ધારણાને મંજૂરી આપવાથી માત્ર ફોરમ શોપિંગને પ્રોત્સાહન મળશે.

૧૫૦. ફોરમ શોપિંગના હેતુઓ માટે સંજોગો સર્જવાનો બીજો કેસ વર્લ્ડ ટેન્કર કેરિયર કોર્પનો હતો.v. એસ. એન. પી. શિપિંગ સર્વિસીસ (પી) લિમિટેડ,

(૧૯૯૮) ૫ એસ. સી. સી. ૩૧૦, જેમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતિવાદી–વાદીએ બોમ્બે હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ સમુદ્ર પર બે જહાજો વચ્ચેની અથડામણને કાર્યવાહીનું કારણ લાવવાનો ઈરાદાપૂર્વક પ્રયાસ કર્યો હતો.બોમ્બે હાઈકોર્ટને અધિકારક્ષેત્ર આપવા માટે એક જહાજને બોમ્બે લાવવું એ અન્ય કોઈ પણ વસ્તુને બદલે ફોરમ શોપિંગનું પાત્ર હતું.

૧૫૧. ફોરમ શોપિંગનું બીજું સ્વરૂપ એ છે કે અન્ય હાઈકોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલા અલગ દ્રષ્ટિકોણથી વિપરીત ચોક્કસ હાઈકોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલા દ્રષ્ટિકોણનો લાભ લેવો.અંબિકા ઈન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. સી. સી. ઈ., (૨૦૦૭) ૬ એસ. સી. સી. ૭૬૯ માં, કરદાતા લખનઉના હતા.તેણે દિલ્હીમાં સ્થિત કસ્ટમ્સ, એક્સાઇઝ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ એપેલેટ ટ્રિબ્યુનલ ("સીE એસટીA ટી") દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને દિલ્હી હાઈકોર્ટ સમક્ષ પડકાર્યો હતો.સી. ઈ. એસ. ટી. એ. ટી. નો ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એન. સી. ટી. દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય પર અધિકારક્ષેત્ર હતો.દિલ્હી ઉચ્ચ અદાલતે પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રના અભાવે કરદાતા દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહીને ધ્યાનમાં લીધી ન હતી.કરદાતાની અપીલને નકારી કાઢતાં આ અદાલતે બોમ્બેમાં મૂલ્યાંકન આદેશથી પ્રભાવિત કરદાતાનું ઉદાહરણ આપ્યું હતું, જેમાં દિલ્હી હાઈકોર્ટ દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાનો લાભ લેવા માટે દિલ્હી હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અથવા બોમ્બેમાં કરવામાં આવેલા મૂલ્યાંકનના આદેશથી પ્રભાવિત કરદાતાને તેના દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાનો લાભ લેવા માટે અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને પરિણામે બોમ્બે હાઈકોર્ટ

દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હતું.એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે આની મંજૂરી આપી શકાતી નથી અને આ પ્રકારના સંજોગો અમુક પ્રકારની ન્યાયિક અરાજકતા તરફ દોરી જશે.

૧૫૨. જગમોહન બહલ વિરુદ્ધ રાજ્ય (એન. સી. ટી. દિલ્હી), (૨૦૧૪) ૧૬ એસ. સી. સી. ૫૦૧ માં ફોરમ શોપિંગનું બીજું એક સ્વરૂપ જોવા મળ્યું હતું, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે વાદી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ક્રમિક જામીન અરજીઓની સુનાવણી તે જ વિદ્વાન ન્યાયાધીશ દ્વારા થવી જોઈએ, અન્યથા એક અનૈતિક વાદી અનુકૂળ આદેશ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી વિવિધ ન્યાયાધીશો સમક્ષ જામીન અરજીઓ દાખલ કરતો રહેશે.જ્યાં સુધી આ પ્રથાને શરૂઆતમાં જ નાબૂદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, તે અનૈતિક મુકદ્દમાખોરોને પ્રોત્સાહિત કરશે અને તેમને આ વિચારને મનોરંજન આપવા માટે પ્રોત્સાહિત કરશે કે તેઓ ફોરમ શોપિંગમાં સામેલ થઈ શકે છે, જેને કાયદામાં કોઈ મંજૂરી નથી અને ચોક્કસપણે કોઈ પવિત્રતા નથી.

૧૫૩. ફોરમ શોપિંગની અન્ય શ્રેણી એ છે કે અરજીના પ્રાર્થના ખંડ માં થોડો ફેરફાર કરીને સમાન રાહત માટે વિવિધ અદાલતોનો સંપર્ક કરવો.ઉદ્યોગ ઈવામ ખાદી ગ્રામોદ્યોગ કલ્યાણ સંસ્થા વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય, (૨૦૦૮) ૧ એસ. સી. સી. ૫૬૦ કેસમાં, આ અદાલત દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું હતું કે વાદી દ્વારા ચાર રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને જો કે પ્રાર્થનાઓ દેખીતી રીતે અલગ હતી, તેમ છતાં દરેક અરજીનો મુખ્ય મુદ્દો બેંક દ્વારા એડવાન્સ રકમની વસૂલાત પર કેન્દ્રિત હતો.તેવી જ રીતે, કોઈ ચોક્કસ અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર

પ્રદાન કરવાના દૃષ્ટિકોણથી કેટલાક અરજદારોને અન્ય લોકો માટે બદલવા એ પણ અરજદારોના તે જૂથ દ્વારા ફોરમ શોપિંગ સમાન હશે.

૧૫૪. છેવટે અને તાજેતરમાં, સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સ–ઓન–રેકોર્ડ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (રિક્યુઝલ મેટર), (૨૦૧૬) ૫ એસ. સી. સી. ૮૦૮, ખેહર, ન્યાયમુર્તિ માં ફોરમ શોપિંગનું બીજું એક સ્વરૂપ જોવા મળ્યું જેમાં એક વાદી ન્યાયાધીશ સામે કથિત હિતોના સંઘર્ષના આક્ષેપો કરે છે જેમાં ન્યાયાધીશને કાર્યવાહીમાંથી અલગ થવાની જરૂર પડે છે જેથી આ બાબતને અન્ય ન્યાયાધીશને ટ્રાન્સફર કરી શકાય.

૧૫૫. ઉલ્લેખિત નિર્ણયો સ્પષ્ટપણે એ સિદ્ધાંતને નિર્ધારિત કરે છે કે અદાલતે મુકદ્દમા અને વાદી સામે કાર્યાત્મક કસોટી અપનાવવી જરૂરી છે.જોવાનું એ છે કે શું એક અદાલત અને બીજી અદાલત વચ્ચેની કાર્યવાહીમાં કોઈ કાર્યાત્મક સમાનતા છે કે નહીં અથવા વાદી તરફથી કોઈ પ્રકારની છેતરપિંડી છે કે કેમ.તે આ કાર્યાત્મક કસોટી છે જે નક્કી કરશે કે વાદી ફોરમ શોપિંગમાં વ્યસ્ત છે કે નહીં."

૩૯. બાલ કિશન ગિરી વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૭ એસ. સી. સી. ૨૮૦ માં, આ અદાલતે અપમાનજનક ટિપ્પણીઓ અને વ્યવસ્થાને નષ્ટ કરવાના પ્રયાસોને ધ્યાનમાં લીધા છે.સંબંધિત ભાગો અહીં નીચે કાઢવામાં આવ્યા છે.

"૧૨. આ અદાલતે એમ. બી. સંઘી વિરુદ્ધ પંજાબ અને હરિયાણા ઉચ્ચ ન્યાયાલય, (૧૯૯૧) ૩ એસ. સી. સી. ૬૦૦ માં સમાન કેસની તપાસ કરતી

વખતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું:(એસ. સી. સી. પૃષ્ઠ ૬૦૨, પરિચ્છેદ ૨)

"૨. ... જે લોકો તેનું સંચાલન કરે છે તેમની સ્વતંત્રતા અને નિષ્પક્ષતા પર આધારિત [ન્યાયિક] પ્રણાલીનો પાયો હચમચી જશે જો અધ્યક્ષ ન્યાયિક અધિકારીઓ સામે અપમાનજનક અને અપમાનજનક ટિપ્પણીઓ કરવામાં આવે.હવે સમય આવી ગયો છે કે આપણે એ સમજીએ કે ખૂબ જ પોષિત ન્યાયિક સ્વતંત્રતાને માત્ર કારોબારી અથવા વિધાનસભાથી જ નહીં પરંતુ જેઓ વ્યવસ્થાનો અભિન્ન ભાગ છે તેમનાથી પણ સુરક્ષિત રાખવી પડશે.કોઈપણ મુક્ત સમાજ માટે સ્વતંત્ર ન્યાયતંત્ર મહત્વપૂર્ણ છે."

૧૩. આશારામ એમ. જૈન વિરુદ્ધ એ. ટી. ગુપ્તા, (૧૯૮૩) ૪ એસ. સી. સી. ૧૨૫ માં, આ મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું.(એસ. સી. સી. પૃષ્ઠ ૧૨૭, પરિચ્છેદ ૩)

"૩. ... મુકદ્દમાના દબાણ અને મૃત્યુદંડને વકીલોને ન્યાયાધીશોની નિંદા કરીને ન્યાયના વહીવટની વ્યવસ્થાને કલંકિત કરવા, ડરાવવા અને નાશ કરવા તરફ દોરી જવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી.એવું નથી કે ન્યાયાધીશોને રક્ષણ આપવાની જરૂર છે; ન્યાયાધીશો પોતાની સંભાળ સારી રીતે રાખી શકે છે.ન્યાયના યોગ્ય વહીવટમાં જનતાના અધિકાર અને હિતનું રક્ષણ કરવું પડશે."

૧૪. જેનિસન વિ. બેકર, (૧૯૭૨) ૨ ક્યૂબી ૫૨, ઓલ ઈઆર પી.૧૦૦૬ડી, તે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:(ક્યૂ. બી. પી. ૬૬ એચ)

"... 'કાયદાની અવગણના કરનારાઓ મુક્ત થઈ જાય છે અને જેઓ તેનું રક્ષણ ઇચ્છે છે તેઓ આશા ગુમાવી દે છે, ત્યારે કાયદાનું પાલન કરવા માટે ખાલી બેસી

રહેવું જોઈએ નહીં.’”

૪૦. અખિલ ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન સંસ્થાન વિ. પ્રો.કૌશલ કે. વર્મા, (૨૦૧૫) ૨૨૦ ડીએલટી ૪૪૬ (ડબલ્યુપી. [સી] નં.૪૧૦૩ ૨૦૧૪), જે આપણામાંના એક, રવિન્દ્ર ભટ, જે. દ્વારા પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે, તેનો પણ ઉલ્લેખ આ રીતે કરવામાં આવ્યો છેઃ

“૨૫. આ અસામાન્ય પ્રોલિક્સ ઓર્ડરને સમાપ્ત કરતા પહેલા, જે સ્વ–સમર્થનના જોખમમાં ચાલી શકે છે, કોર્ટ અવલોકન કરે છે કે અલગ થવાની વિનંતીઓ વાજબી આશંકાઓ પર આધારિત હોવી જોઈએ; તે અટકળો અથવા કાલ્પનિક ધારણાઓ ન હોઈ શકે.એક અવલોકન કે જેના પર ભાર મૂકવાની જરૂર છે તે એ છે કે સામાન્ય રીતે, અને ખાસ કરીને અન્યાયી માંગણીઓ દ્વારા પ્રેરિત લોકો, ન્યાયાધીશો પર બોજ બની શકે છે, જેમને આખરે કારણ નક્કી કરવા માટે બોલાવવામાં આવે છે.જ્યારે પણ આ રીતે આરોપ મૂકવામાં આવે ત્યારે સંબંધિત અદાલત અથવા ન્યાયાધીશ તેને ગંભીરતાથી લેવા માટે બંધાયેલા હોય છે, કારણ કે તે ન્યાય વિતરણ–નિષ્પક્ષતાના પાયાને નબળી પાડે છે.બેવરલી મેકલાચલિન (કેનેડાના મુખ્ય ન્યાયાધીશ) ("લોકશાહી રાજ્યમાં ચુકાદો") ના શબ્દો ઉધાર લેવા માટેઃ

“...ન્યાયાધીશો જીવંત ઓરેકલ નથી.તેઓ એવા મનુષ્ય છે, જેઓ કાયદામાં પ્રશિક્ષિત છે, જેઓ તેમની સામેની પરિસ્થિતિઓને સમજવા અને કાયદા અને તેમના અંતઃકરણ અનુસાર તેનો ઉકેલ લાવવા માટે સંઘર્ષ કરે છે.અને ન્યાયાધીશોએ ખોટા હોવા સાથે જીવવાનું શીખવું જોઈએ.મનુષ્ય તરીકે,

ન્યાયાધીશો તેમની કારકિર્દીની શરૂઆતમાં ટીકાનો સામનો કરવાનું શીખે છે.દરેક નવા ન્યાયાધીશ ન્યાયિક વસ્ત્રો પહેરે છે અને ક્યારેય ભૂલ ન કરવાનો સંકલ્પ કરે છે.અને દરેક નવા ન્યાયાધીશ નિષ્ફળ જાય છે.નિર્ણયો કેટલીકવાર સંપૂર્ણ ચિંતનની તક વિના જ લેવા જોઈએ.કાયદો સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ ન પણ હોઈ શકે.સત્ય અસ્પષ્ટ હોઈ શકે છે.પરિણામે, શ્રેષ્ઠ ન્યાયાધીશોએ પણ અનિવાર્યપણે ભૂલ કરી હોવાનું જાણવા મળે છે.ભૂલો અપીલીય ન્યાયાધીશો દ્વારા જાહેરમાં ઓળખવામાં આવે છે અને બધાને જોવા માટે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે.હકીકત એ છે કે અપીલીય ન્યાયાધીશો પોતે ભૂલ કરવા માટે જાણીતા છે તે માત્ર મર્યાદિત સાંત્વના આપી શકે છે." જો કોઈ ન્યાયાધીશનો અનુભવ જેટલો વધારે હશે, તે વધુ તીવ્રતાથી તેણી અથવા તેણીની ભૂલ અને આવેગ અથવા પૂર્વગ્રહ પર કામ કરવાના જોખમોથી વાકેફ છે.યાત્રા, જે નિશ્ચિતતા સાથે શરૂ થાય છે, પછીથી ઘણા ધૂસર વિસ્તારોના માર્ગ તરફ દોરી જાય છે.ભાષા પોતે એક અપૂર્ણ માધ્યમ છે તે જોતાં, શબ્દો વિચારોને આકાર આપતા પાત્રો છે અને કોઈ પણ મનુષ્ય સંપૂર્ણ નથી, કોઈ પણ ન્યાયાધીશ વિચારોના સંચારમાં સંપૂર્ણ હોવાનો દાવો કરી શકે નહીં.અહીં એક શબ્દસમૂહ અથવા ત્યાં એક અભિવ્યક્તિ પર ભાર મૂકવો, વધુ કંઈપણ વગર, કોઈ ચોક્કસ રીતે નિર્ણય લેવાની પૂર્વધારણા અથવા પૂર્વ–સ્વભાવને જાહેર કરશે નહીં."

આ રીતે એક સંમત અભિપ્રાય છેઃ

"૧. મેં મારા ભાઈ એસ. રવિન્દ્ર ભટ, જે. દ્વારા તૈયાર કરાયેલા આદેશનો મુસદ્દો જોયો છે, જે તેમની અધ્યક્ષતાવાળી ડિવિઝન બેન્ચની વિનંતી પર તૈયાર

કરવામાં આવ્યો હતો.હું તેમના દ્વારા લેવામાં આવેલા તારણો અને તેના તરફ દોરી જતા તર્ક સાથે સંપૂર્ણ રીતે સહમત છું.હું માત્ર એટલું જ ઉમેરું છું કે બેન્ચ દ્વારા અલગ થવાની વિનંતી એ હકીકતની અવગણના કરે છે કે તેમાં બે ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ થાય છે, જેમાંથી દરેક પાસે અરજી કરવા માટે સ્વતંત્ર મન છે.સમાન અભિપ્રાય ધરાવતા અન્ય ન્યાયાધીશની હાજરી ન્યાયિક તપાસની કઠોરતાને મજબૂત બનાવે છે અને તેને નબળી પાડી શકાતી નથી."

૪૧. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શ્યામ દિવાને વિદેશી નિયમોનો ઉલ્લેખ કરતા કહ્યું છે કે "લોકશાહી સમાજમાં અદાલતોએ લોકોમાં જે વિશ્વાસ પેદા કરવો જોઈએ તે દાવ પર છે.તદનુસાર, કોઈપણ ન્યાયાધીશ કે જેમના સંબંધમાં નિષ્પક્ષતાના અભાવથી ડરવાનું કાયદેસર કારણ છે, તેમણે પીછેહઠ કરવી જ જોઈએ.તેમની રજુઆત ના સમર્થનમાં, તેમણે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઑફ અમેરિકાના શીર્ષક ૨૮, ન્યાયતંત્ર અને ન્યાયિક પ્રક્રિયા, ૧૯૪૮ની કલમ ૪૭ અને યુરોપિયન યુનિયનની અદાલતના નિયમોના નિયમ ૨૪ (૫) (બી) નો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં જણાવ્યું છે કે અપીલમાં તેમના દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓ પર ચુકાદો આપવામાં આવે તેવા કેસોની અધ્યક્ષતા કરતા કોઈપણ ન્યાયાધીશ પર વૈધાનિક પ્રતિબંધ છે.

૪૨. ચેમ્બર જજ સામેની અપીલને લગતા નિર્ણયો અને નિયમો બિલકુલ સુસંગત નથી.સુપ્રીમ કોર્ટમાં કોઈ અપીલ નથી.તેનું માળખું સંપૂર્ણપણે અલગ છે, અને તેની પોતાની સુધારાત્મક પદ્ધતિ છે, તે કહેવાની જરૂર નથી.પ્રતિવાદીના સલાહકારના ગ્રાહકો દ્વારા વાજબી આશંકા માટે કોઈ જગ્યા

નથી.કાયદાકીય મુદ્દા અથવા આપવામાં આવનારી રાહત અંગે પૂર્વ–નિકાલ પર અલગ થવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી, આવી આશંકા પણ પાયાવિહોણી છે.અંતિમ કસોટી એ છે કે તે નક્કી કરવાનું અને તે શોધવાનું ન્યાયાધીશ પર છે કે શું તે તેના આદેશ પર ગમે તે બૌદ્ધિક ક્ષમતા સાથે પ્રામાણિકતા સાથે કોઈ કારણને નિષ્પક્ષ ન્યાય આપી શકશે કે કેમ અને તે કોઈ પણ હકીકત અથવા કાયદાથી પૂર્વગ્રહયુક્ત નથી અને સ્વતંત્ર દૃષ્ટિકોણ લેવા માટે સક્ષમ છે.તેનો જવાબ એ તપાસવામાં રહેલો છે કે શું કોઈ પૂર્વગ્રહ વિના અથવા કોઈ દબાણ વિના અથવા અલગ થવાની આવી પ્રાર્થનાથી નારાજ થયા વિના, શું તે નિષ્પક્ષતાથી કેસનો નિર્ણય લઈ શકે છે.જો જવાબ એ છે કે તે આ મુદ્દાને ન્યાય અપાવી શકશે, તો તે કોઈ પણ કેસમાંથી અલગ ન થઈ શકે અને ન જ થવું જોઈએ કારણ કે બંધારણ દ્વારા સોંપવામાં આવેલી ફરજ શપથ મુજબ નિભાવવી પડે છે અને તેમાં વ્યાપક જાહેર હિત રહેલું છે.સામાન્ય માણસ ન્યાયતંત્રમાં જે વિશ્વાસ રાખે છે તેને તે હચમચાવી શકતો નથી કારણ કે તે તેમના માટે છેલ્લી આશા છે.

૪૩. બારમાં ટાંકવામાં આવેલા ઉદાહરણોનું સર્વેક્ષણ કર્યા પછી અને દલીલો પર વિચાર કર્યા પછી, મારો માનવામાં આવતો મત છે કે કાયદાના પ્રશ્ન પર ચુકાદો આપનાર ન્યાયાધીશ જો મોટી બેન્ચમાં હોય તો તેની અથવા તેની ભાગીદારી માટે અવરોધક નહીં હોય જો તે અભિપ્રાય ફરીથી વિચારણા માટે મોકલવામાં આવે.અગાઉનો ચુકાદો પૂર્વગ્રહ અથવા પૂર્વ–સ્વભાવની રચના કરી શકતો નથી–ન તો તે એવું લાગે છે, જેથી પૂર્વગ્રહની વાજબી આશંકા ઉભી થાય.ન તો ચુકાદા દ્વારા અભિવ્યક્તિઓ (પ્રતિકૂળ પ્રક્રિયામાં દલીલોના પરિણામ પર

આધારિત) ધોરણ અથવા કાનૂની સિદ્ધાંત અથવા જોગવાઈઓના ગુણદોષ પર "વિષય વસ્તુ" પૂર્વગ્રહ હોઈ શકે છે.આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયો અને વ્યવહારોએ સ્પષ્ટપણે દર્શાવ્યું છે કે પ્રતિવાદીઓના વરિષ્ઠ વકીલની દલીલ મુજબ કોઈ પ્રતિબંધ હોઈ શકે છે અને નથી.અલગ થવાની અરજી સ્વીકારવી એ ન્યાય વિતરણની સ્વતંત્ર પ્રણાલી માટે મૃત્યુની ઘંટડી ગણાશે જ્યાં મુકદ્દમાઓ ચોક્કસ કેસો અથવા કારણોમાં તેમની પસંદગીના ન્યાયાધીશોની ભાગીદારી નક્કી કરશે.

૪૪. પીછેહઠ એટલે કોઈ પણ વાદી દ્વારા બેન્ચ પસંદ કરવા માટે દબાણ ન કરવું.તે ન્યાયાધીશે અલગ થવાનો નિર્ણય લેવાનો છે.અલગ થવા માટેની લાંબી દલીલો સાંભળવાની શરમ એ અલગ થવાનું અનિવાર્ય કારણ ન હોવું જોઈએ.વિવિધ નિર્ણયોમાં નિર્ધારિત કાયદાએ મને કેસમાંથી અલગ ન થવા અને પરિણામોને ધ્યાનમાં લીધા વિના ફરજ નિભાવવા માટે મજબૂર કર્યો છે, કારણ કે ન્યાયની વહેંચણી અથવા ન્યાયાધીશ તરીકે ફરજ નિભાવવા અને ન્યાયિક નિર્ણય લેવાના માર્ગમાં કંઈપણ આવવું જોઈએ નહીં.પૂર્વગ્રહ અથવા પક્ષપાત માટે કોઈ જગ્યા નથી.ન્યાય શુદ્ધ, અશુદ્ધ, કોઈપણ પરિબળથી અપ્રભાવિત હોવો જોઈએ, અને અલગ થવાનો નિર્ણય પણ બહારની શક્તિઓ દ્વારા પ્રભાવિત ન થઈ શકે.જો કે, જો હું પીછેહઠ કરું છું, તો તે ફરજની અવગણના, સિસ્ટમ અને અન્ય ન્યાયાધીશો કે જેઓ ભવિષ્યમાં બેન્ચ/ઈ. એસ. ને સુશોભિત કરે છે અથવા સુશોભિત કરે છે તેમના માટે અન્યાય હશે.મેં મુદ્દાના મુદ્દાઓની સૂક્ષ્મતાને ધ્યાનમાં લીધા પછી એક જાણકાર નિર્ણય લીધો છે, અને

ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ, મારી અંતરાત્મા.મારા મતે, હું સંજોગોમાં, જે આધારો માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે તેના પર પીછેહઠ કરીને એક ગંભીર ભૂલ કરીશ, અને ભાવિ પેઢી મને ખરાબ પૂર્વનિર્ણ બેસાડવા બદલ માફ નહીં કરે.તે માત્ર ન્યાયતંત્ર (જે સર્વોચ્ચ છે) અને વ્યવસ્થા (જે શૂન્ય સેકન્ડસ છે) ના હિત માટે છે જેણે મને અલગ ન થવા માટે મજબૂર કર્યો છે.

<u>આદેશ</u>

૧. અમે ન્યાયમુર્તિ અરુણ મિશ્રા દ્વારા પ્રસારિત અભિપ્રાયના મુસદ્દાની તપાસ કરી છે. અલગ થવાની અરજી પર કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે–અને આ કેસમાં, બેન્ચના સંબંધિત સભ્ય દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે, જેમની ભાગીદારી પર વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે.

૨. આ સંવેદનશીલ મુદ્દા પર બેન્ચના અન્ય સભ્યો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલો અભિગમ–આવા કિસ્સાઓમાં, જસ્ટિસ મદન બી. લોકુર સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સ–ઓન–રેકોર્ડ–એસોસિએશન અને ઓઆરએસ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ ૨૦૧૬ (૫) ૮૦૮ જ્યાં તે નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું હતું.

> *"મારા આદરપૂર્ણ અભિપ્રાયમાં, જ્યારે કોઈ કેસની સુનાવણીમાંથી ન્યાયાધીશને અલગ કરવા માટે અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે અરજી સંબંધિત ન્યાયાધીશને કરવામાં આવે છે, સમગ્ર બેન્ચને નહીં.તેથી, મારા વિદ્વાન ભાઈ જસ્ટિસ ખેહરે કહ્યું કે આ નિર્ણય સંપૂર્ણપણે તેમનો છે અને હું તેમના નિર્ણયનો આદર કરું છું.*
>
> *૫૩૯. તેની પોતાની દરખાસ્ત વિરુદ્ધ રાજ્ય અને અન્ય પર અદાલતમાં*

જાહેર કરવામાં આવેલા વિગતવાર આદેશમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સુપ્રીમ કોર્ટના જવેલ રિજ કોલ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ સ્થાનિક નંબર ૬૧૬૭, યુનાઇટેડ માઇન વર્કર્સ ઓફ અમેરિકા ૩૨૫ યુએસ ૮૯૭ (૧૯૪૫) ના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ કારણના નિર્ણયમાં ભાગ લેવા માટે સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશની લાયકાત અંગેની ફરિયાદને સંપૂર્ણ અદાલતને યોગ્ય રીતે સંબોધિત કરી શકાતી નથી અને તે દરેક ન્યાયાધીશની જવાબદારી છે કે તે પોતાના માટે કેસમાંથી પાછા ખેંચવાની ઔચિત્ય નક્કી કરે.

૫૪૦. આ દ્રષ્ટિકોણને જસ્ટિસ રેહંક્વિસ્ટ દ્વારા હનરાહાન વિ. હેમ્પટન ૪૪૬ યુએસ ૧૩૦૧ (૧૯૮૦) માં નીચેના શબ્દોમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો:

'આ કેસોમાં વાદી-પ્રતિવાદીઓ અને તેમના વકીલોએ રજૂઆત કરી છે કે મને તેમની ૧૪ પાનાની દરખાસ્તમાં જણાવેલા કારણો અને ૩ એપ્રિલ, ૧૯૮૦ના રોજ આ અદાલતના કારકુન સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલા તેમના પાંચ પરિશિષ્ટો માટે આ કેસની કાર્યવાહીમાંથી અલગ કરવામાં આવે.આ કાર્યવાહીમાં રાજ્ય-પ્રતિવાદી અરજદારો દ્વારા પ્રસ્તાવનો વિરોધ કરવામાં આવે છે.સામાન્ય રીતે એક સંસ્થા તરીકે કોર્ટ આવી દરખાસ્તો વ્યક્તિગત ન્યાયમૂર્તિઓના નિર્ણય પર છોડી દે છે, જેમનો તેઓ ઉલ્લેખ કરે છે, જુઓ જવેલ રિજ કોલ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ ખાણ

કામદારો ૩૨૫ યુ. એસ. ૮૯૭ (૧૯૪૫) (ફરીથી સુનાવણી માટે અરજીનો ઇનકાર) (જેક્સન, જે., સંમત થાય છે), હું પ્રસ્તાવને મને વ્યક્તિગત રીતે સંબોધવામાં આવ્યો છે તેમ ગણું છું.મેં પ્રસ્તાવ, પરિશિષ્ટો, રાજ્યના પ્રતિવાદીઓના પ્રતિભાવ, ૨૮ યુ. એસ. સી. ૪૫૫ (૧૯૭૬ આવૃત્તિ) પર વિચાર કર્યો છે. અને સપ. II), અને વર્તમાન અમેરિકન બાર એસોસિએશન કોડ ઓફ જ્યુડિશિયલ કન્ડક્ટ, અને તે મુજબ દરખાસ્તને નકારી કાઢવામાં આવે છે.'

૫૪૧. અલગ થવાના મુદ્દાને કાયદાકીય સૂક્ષ્મતા સિવાય થોડો અલગ રીતે જોવામાં આવી શકે છે.જો પાંચ ન્યાયાધીશોની બેન્ચમાં ન્યાયાધીશ ને અલગ કરવા માટે અરજી કરવામાં આવે અને અરજી સાંભળ્યા પછી ન્યાયાધીશ કેસમાંથી અલગ થવાનો નિર્ણય કરે પરંતુ અન્ય ચાર ન્યાયાધીશો અસંમત હોય અને અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે કે ન્યાયાધીશ માટે સુનાવણીમાંથી અલગ થવાનું કોઈ વાજબી કારણ નથી તો શું થશે?શું ન્યાયાધીશ એ સુનાવણીમાંથી અલગ થવા ઇચ્છતા હોવા છતાં કેસ સાંભળવા માટે દબાણ કરી શકે છે?તે આવી મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાંથી બહાર આવવા માટે છે કે અલગ થવાની અરજી વાસ્તવમાં વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશની હોય છે, સમગ્ર બેન્ચની નહીં.

૫૪૨. જ્યાં સુધી ન્યાયમૂર્તિ કુરિયન જોસેફ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલા અભિપ્રાયની વાત છે કે અલગ થવાની અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે કારણો આપવા જોઈએ, હું તે નિર્ણયમાં જોડાવાનું પસંદ નહીં કરું.પ્રથમ

તો કારણ આપવું કે ન આપવું એ આપણી સામે કોઈ મુદ્દો નહોતો.હાલમાં જે કારણો આપવામાં આવી રહ્યા છે તે સંપૂર્ણપણે અલગ બાબત છે.બીજું, કારણો આપવું એ કેટલીક મુશ્કેલીઓથી ભરેલું છે.ઉદાહરણ તરીકે, શક્ય છે કે આપેલ કેસમાં, ઉચ્ચ ન્યાયાલયનો વિદ્વાન ન્યાયાધીશ કેસમાંથી તેના/તેણીના અલગ થવા માટેની અરજી સ્વીકારે અને એક પક્ષ તે આદેશને આ અદાલતમાં પડકાર આપે.પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી, આ અદાલત એવા નિષ્કર્ષ પર આવે છે કે વિંદ્વાન ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામા આવેલા કારણો વ્યર્થ હતા અને તેથી આદેશ ખોટો છે અને પછી તેને રદ કરવામાં આવે છે.આવી સ્થિતિમાં, શું આ અદાલત એક પરિણામી આદેશ પસાર કરી શકે છે જેમાં વિદ્વાન ન્યાયાધીશને કેસની સુનાવણી કરવાની જરૂર પડે છે, ભલે તે/તેણી ખરેખર માને છે કે તેણે/તેણીએ કેસની સુનાવણી ન કરવી જોઈએ."

૩. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારો અભિપ્રાય છે કે મિશ્રા, જે. નો અલગ થવાની અરજીને નકારી કાઢવાનો મત એ એવી બાબત નથી કે જેના પર અમે ટિપ્પણી કરી શકીએ.

૪. મિશ્રા, જે દ્વારા તેમના અભિપ્રાયમાં, લાગુ પડતા કાયદાકીય સિદ્ધાંતો અંગેના અવલોકનોના સંદર્ભમાં, અમારો વિચાર છે કે વર્તમાન બેન્ચમાં ગુણદોષ પર સંદર્ભની સુનાવણીમાં તેમની ભાગીદારીમાં કોઈ કાનૂની અવરોધ અથવા અવરોધ નથી.

૫. અમે નોંધ્યું છે કે તેમના આદેશમાં અગાઉના ઘણા ઉદાહરણો ટાંકવામાં

આવ્યા છે જેમાં નાની બેન્ચ રચનાઓમાં નિર્ણયો આપનારા ન્યાયાધીશોએ પણ મોટી બેન્ચ રચનાઓમાં ભાગ લીધો હતો જ્યારે તર્ક (આવા અગાઉના નિર્ણયોમાં) પર શંકા કરવામાં આવી હતી અને આ મુદ્દાને અધિકૃત ઘોષણા માટે મોટી બેન્ચમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો.

૬. મિશ્રા, જે. ના આદેશમાં ઉલ્લેખિત તે અને અન્ય કારણો માટે, અમે તેમના તર્ક અને તારણો સાથે સંમત છીએ કે કોઈ પણ કાનૂની સિદ્ધાંત અથવા ધોરણ વર્તમાન બેન્ચમાં તેમની ભાગીદારીને પ્રતિબંધિત કરતું નથી જે સંદર્ભ સાંભળવા માટે છે; ટાંકવામાં આવેલા દાખલાઓ અને અદાલતની પ્રથા, તેનાથી વિપરીત નિર્દેશ કરે છે, એટલે કે જે ન્યાયાધીશે અગાઉના કારણનો નિર્ણય લીધો હતો, તે આખરે, પછીની, મોટી બેન્ચમાં ભાગ લઈ શકે છે–અને ઘણી વાર ભાગ લીધો છે, જેમાં આવા અગાઉના નિર્ણયને પુનર્વિચારણા માટે મોકલવામાં આવે છે.

૭. ઉપરોક્ત કારણોસર, અને મિશ્રા, જે. ના આદેશમાં સમાવિષ્ટ કારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, તેમના અલગ થવાની વિનંતીની અસ્વીકારની રૂપરેખા આપતા, અમારો વિચારશીલ અભિપ્રાય છે કે આ ખંડપીઠે તેના ગુણદોષોના આધારે તેના સંદર્ભની સુનાવણી અને નિર્ણય લેવા માટે આગળ વધવું જોઈએ.

બેન્ચ દ્વારા ગુણદોષ પર સાંભળવા માટેના સંદર્ભ

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

==========

<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.